

Near East University

Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa KKTC

KKTC

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HALK BİLİMİ EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

CENGİZ AYTMAOV'UN ROMANLARINDAKİ HALK BİLİMİ UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

HALE KARATAŞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. HABİB DERZİNEVESİ

Lefkoşa - 2009

EGITIM BILIMLERI ENSTITÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Hale Karatas'a ait "Cengiz Aytmatov'un Romanlarındaki Halk Bilimi Unsurları" adlı çalışma, jürimiz
dan Halk Bilimi Eğitimi Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Baskan: Prof. Dr. Orhan Çiftçi:.....

(Üye): Pro. Dr. Habib Derzinevesi:.....

(Üye: Dr. Ahmet Güneyli:.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

...../...../2009

Doç.Dr. Cem Birol

Enstitü Müdürlüğü

ÖNSÖZ

Dünya üzerinde varolan tüm toplumlar bir folklorla sahiptir. Toplumların yaşadığı coğrafya, iklim şartları, dil özellikleri, ortak tarih ve benzeri unsurlar nedeniyle birbirlerinden farklılıklar gösteren folklor, her milletin kendine ait manevi kültür unsurlarından oluşmaktadır. Bu manevi kültür unsurları arasında sözlü edebiyat ürünleri olarak ifade edebileceğimiz destanlar, masallar, türküler, maniler, atasözleri, tekerlemeler, hayat ve tabiat olaylarına ait inanışlar sayılabilir. Çoğunlukla sözlü olarak nesilden nesile aktarılan bu folklorik unsurlar o toplumun dili sayesinde hafızalanır ve bir anlamda milletlerin yaşayan tarihidir.

Baskıcı rejim altında kültürel değerlerinin yaşatılmasına izin verilmeyen ve hatta bu baskı neticesinde kendi dillerini kullanmalarına bile izin verilmediği durumlarla karşı karşıya kalan toplumlarda sözünü ettiğimiz folklorik unsurlar zamanla unutulup, hafızalardan silinebilmektedir.

Eserlerinde milletine ait folklorik unsurları bolca kullanan dünyaca ünlü Kırgız yazar Aytmatov ve romanları bu tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Aytmatov, arkasında yeterli tanıtım ve lobi faaliyetleri yapılmamasına rağmen 154 farklı dile çevrilen eserleri ile dünya üzerinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başarabilmiş bir yazardır.

Aytmatov, Sovyetler Birliği'nin baskıcı idaresi altında bile eserleriyle milletini örf ve adetlerine, inançlarına, gelenek ve göreneklerine sahip çıkmaya çağıran cesur bir yazar ve bilge kişi olmuştur.

Edebi kişiliğinin yanında Aytmatov, bir çok devlet görevlerinde bulunmuş, SSCB ve Kırgızistan büyükelçiliği yapmış, NATO, UNESCO, Avrupa Birliği ve Belarusya ülkelerinde çeşitli görevlerde bulunmuş, 80 yıllık ömrünü dolu dolu yaşamış aktif bir insandır.

Atalarından ve halkından aldığı manevi değerleri mükemmel bir ustalıkla harmanlayıp kullanan Aytmatov, sadece Kırgız halkına değil tüm dünya halklarına eserleriyle büyük bir kültür mirası bırakmıştır.

Üzerinde çalışmaktan büyük zevk aldığım “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Folklorik Unsurlarının İncelenmesi” adlı bu yüksek lisans tezi çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen başta sayın hocam Prof. Dr. Habip Derzinevesi’ye, değerli katkılarından dolayı aileme ve sonsuz sabır ve destekleri için arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Bu yüksek lisans tezi çalışmasında dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un eserleri folklorik unsurlar açısından incelenmiştir. Çalışma üç bölüm olarak planlanmıştır.

Birinci bölümde, Kırgız Türk Edebiyatı, geleneksel ve çağdaş Kırgız Türk edebiyatı başlıkları altında ayrı ayrı incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Cengiz Aytmatov'un hayatı, eserleri ve sanat anlayışı üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise Aytmatov'un eserlerinde geçen folklorik unsurlar detaylıca ele alınmış ve incelenerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Folklor, Halk Bilimi, Kırgız, Kırgız Edebiyatı, Destan.

ABSTRACT

In this work of the master thesis, the productions of Cengiz Aytmatov, the worldwide Kirghiz writer, have been studied in terms of the traditional elements. The work has been planned as three sections,

In the first sections, the Kirghiz literature has been studied separately under the title of traditional or modern Kirghiz literature.

In the second part of the work, the life of Cengiz Aytmatov, his productions and his thoughts of art have been studied.

In the third and the last section, the traditional elements taking place in this productions have been examined in details and the work has been finished.

Key Words : Cengiz Aytmatov, Folklore, Folk Science, Kirghiz, Kirghiz literature, Epic.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRK EDEBİYATI

A.GELENEKSEL KIRGIZ TÜRK EDEBİYATI	5
B.ÇAĞDAŞ KIRGIZ TÜRK EDEBİYATI	9

İKİNCİ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI, SANAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ

A.CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI.....	18
B.SANAT ANLAYIŞI	21
C.ESERLERİ	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENGİZ AYTMAOV'UN ROMANLARINDA FOLKLORİK UNSURLAR

A.KIRGIZ TÜRK FOLKLORU	26
B.GELENEK VE GÖRENEKLER	27
B.1.Doğum.....	28
B.2.Nişan, Düğün ve Evlilik	29
B.3.Askere Uğurlama-Karşılama.....	31
B.4.Cenaze Törenleri	32
B.5.Misafirlik	35
B.6.Kadın – Erkek, Karı – Koca İlişkileri	36
B.7.Akraba – Aşiret İlişkileri.....	38
C.DİNİ VE BATIL İNANIŞLAR	41
C.1.Dini İnanışlar.....	41
C.1.1.Dua.....	43
C.1.2.Kader	46
C.1.3.Ahiret.....	50
C.1.4.İbadet-Ramazan-Kurban.....	50
C.1.5.Örtünme.....	51
C.2.Batıl İnanışlar.....	51
D.HALK EDEBİYATI UNSURLARI	55
D.1.Atasözleri ve Deyimler	55
D.2.Şarkılar ve Türküler	57
D.3.Maniler ve Şiirler	63
D.4.Ağıtlar.....	64

E.MASAL, EFSANE VE DESTAN UNSURLARI	66
E.1.Masallar	66
E.2.Efsaneler	82
E.3.Destanlar ve Destan Kahramanları	91
F.ÖLÜMÜNÜN ARDINDAN CENGİZ AYTMAOV	95
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	168
SÖZLÜK	170
KAYNAKÇA.....	172

KISALTMALAR LİSTESİ

A.Ç.	: Asker Çocuğu
A.Y.S.B.	: Al Yazmalım Selvi Boylum
B.G.	: Beyaz Gemi
B.Y.	: Beyaz Yağmur
D.G.	: Deve Gözü
D.K.K.A.K.	: Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek
D.K.R.	: Dişi Kurdun Rüyalari
E.G.	: Elveda Gülsarı
Eb.G.	: Ebedi Gelin
G.O.A.B.	: Gün Olur Asra Bedel
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
O.B.	: Oğulla Buluşma
T.Y	: Tarih Yok
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
Y.S.M.	: Yıldırım Sesli Manasçı

GİRİŞ

Kırgızistan 71 -80 Doğu Boylamı, 39 -43 Kuzey Enlemi koordinatlarında bulunan, Pamir Altay dağlarının güneybatı ve Tien Şan (Tanrı) dağ sırasının kuzeydoğu sınırında yer alan, Orta Asya'nın kuzeydoğu ülkesidir. Yüzölçümü, 198.500 km²'dir. % 4,4'ü su olan Kırgızistan'ın yüzölçümünün, %5,3'ünü ormanlık alanlar, %54,1'ini tarımsal alanlar, %36,2'sini ise, diğer arazi oluşturmaktadır. Kuzeyinde Kazakistan, güneydoğu ve doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, batısında Özbekistan, güneybatısında Tacikistan ile komşu olan Kırgızistan'ın sınırlarının toplam uzunluğu 3.878 km'dir. Kırgızistan'ın Kazakistan ile sınır uzunluğu 1.051 km, Çin Halk Cumhuriyeti ile 858 km, Özbekistan ile 1.099 km ve Tacikistan ile ise, 870 km'dir. Kırgızistan'ın denize sınırı bulunmamaktadır. Kırgızistan'ın kuzeyi ile güneyi arasındaki uzaklık 454 km, doğu ile batısı arasındaki uzaklık ise 925 km'dir.

Kırgızistan'ın bitki örtüsünü orman, makilikler, bozkır, step, çayır ve su bitkileri oluşturur. Bitki örtüsünde görülen başlıca türler ise çam, ceviz, fıstık, huş ağacı, akağaç ve kavaktır. Güneybatı Tien Şan'da bulunan ceviz ormanı özel bir öneme sahiptir.

Kırgızistan karasal iklime sahiptir. Deniz seviyesinden yüksekliği 2.000-2.500 m arasında olan bölgelerde kışlar, sıcak ve kurudur. Kış mevsimindeki hava sıcaklıkları özellikle dağlar ve dağ vadilerinde oldukça düşüktür. Dağlık bölgelerde kış aylarında sıcaklık -40°C'ye düşebilmektedir. Yaz aylarında ise, özellikle güney bölgelerde sıcaklık 40°C'ye ulaşmaktadır. Başkent Bişkek'in ise, yıllık sıcaklık ortalaması 2°C'dir(Özdenoğlu, 2005;13).

Kırgızistan'ın nüfusu Ağustos-2002 sayımına göre 5.000.000'dur(Jumabaev, 2006;4). Kırgızların % 88,5'i Kırgızistan'da, geri kalanı Tacikistan ve Özbekistan'da yaşamaktadır(www.manas.kg).

Orta Asya'daki en eski milletlerden biri olan Kırgızlar ile ilgili ilk yazılı belgelere, M.Ö.III. yüzyıla ait Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu çağlarda Hun

yöneticisi Modeu, Kırgız topraklarını ele geçirmiş ve Kırgızlar çağlar boyunca birçok göçebe imparatorlukla savaşmışlardır.

M.S.I. yüzyılın sonlarında Kırgızlar Uygur Kağanlığı'nı yıkmış ve Kırgız Kağanlığı'nı kurmuşlardır. Kırgızların galibiyeti Tan İmparatorluğu, Tibet ve Orta Asya'nın ilgisini çekmiştir. Kırgızlar, daha sonraları askeri başarıları sayesinde Orta Asya'daki tarihi olayların akışına büyük bir etkide bulunmuşlardır.

M.S.VI-VII yüzyıllarda Kırgız devletçiliği Yenisey kıyılarında büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Kırgızlar, Bizans ve Çin tarihçilerinin ilgi alanına girmiş ve bu tarihçiler daha sonraları, Kırgızların Yenisey devletinin ekonomik refahının nasıl arttığını anlatmışlardır. Bugün için Kırgızların atalarının devletlerinin kuruluşunu, yapısını, yönetici ve komutanlarını anlattıkları, tarihin Yenisey dönemine ait 120'den fazla Kırgız metni bilinmektedir(Özdenoğlu,2005;10).

1207 yılında Yenisey Kırgızları Moğol devletine bağlılıklarını bildirmişler, ancak belirli ölçüde bağımsızlıklarını sürdürmüşlerdir. Kırgızlar 13.asır boyunca Moğol boyunduruğundan kurtulmaya çalışmışlardır. Bunda ancak 1273 yılında başarılı olmuşlar ve ne yazık ki 20 yıl sonra 1293 yılında Moğol orduları tekrar Kırgız ordularını mağlubiyete uğratmıştır. Yenisey Kırgızlarının devleti nihai olarak tasfiye edilmiş ve diğer Türk boylarına karışmıştır.

Yenisey Kırgızlarının zengin ve özgün orta çağ kültürünün ulaştığı seviye günümüze kadar Avrupalı, Rus ve Çinli Kırgızolog bilim adamlarının, tarihçilerin, arkeolog ve etnografyacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

XV.asırda Altay Kırgızlarının bir kısmı Tien-Shan'a göç etmiş ve daha sonraları gelen kabilelerle yerli akraba kabileler kaynaşmak suretiyle bugünkü Kırgız halkını oluşturmuşlardır.

Kırgızların kendi devletini kurma yolundaki yolları hem çok zorlu, hem de çok uzun olmuştur. Bugünkü toprakları içinde egemen Kırgız devletini oluşturma imkanının tohumu 1924 yılının Ekim ayında atıldı ve o tarihte Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde Kara-Kırgız Özerk Bölgesi kurulmuştur.

Daha sonra Şubat 1926'da, Bölge'nin adı Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 1936 yılında ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bünyesinde Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olmuştur. Sovyet iktidarı döneminde Kırgızlar için başka bir çağ başlamıştır.

Kırgızistan'ın dünyadaki spesifik yeri kendi tarihi, gelenekleri ve kültürü tarafından benimsenmektedir. Nüfusun çok milliyetli yapısı, farklı dinlere mensup oluşu Kırgızistan'ın kendine özgü gelişme şeklini belirlemiş ve gerek Asya'yla gerekse Avrupa'yla bağlarının kopmamasını sağlamıştır¹.

Kırgızistan, Gorbaçov yönetimi ve Glasnost-Perestroika süreci ile Sovyetler Birliği içinde başlatılan demokratikleşme çabalarının en belirgin olarak görüldüğü Orta Asya Cumhuriyetidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte "Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti" de tarihe karışmıştır.

Kırgızistan Komünist Partisi'nin yönetimdeki etkisi, Ağustos 1991 sonrasında tedricen azalmış, bu hususta ülkede ciddi bir reform süreci başlatmış olan Cumhurbaşkanı AKAYEV'in önemli bir rolü olmuştur. AKAYEV, Kırgızistan Komünist Partisi'nin faaliyetlerini askıya almıştır. Kasım ayı içinde Kırgızistan Komünist Partisi'nin ılımlı üyeleri Sosyal Demokratik Partisi'ni kurarak, AKAYEV'in reformlarına ve demokratik ilkelerine bağlı olduklarını ilan etmişlerdir. 1991 yılı içinde Kırgız Cumhuriyeti'ndeki demokratik güçlerde etnik kutuplaşmalar görülmeye başlanmıştır. İlk tescil edilen siyasi hareket, Demokratik Kırgızistan Hareketi olmuştur.

Kırgızistan 15 Aralık 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası 5 Mayıs 1993 tarihinde Parlamento'da oy birliğiyle kabul edilmiş, yine aynı tarihte Yüksek Şura Genel Kurul Toplantısı'nda alınan kararla, ülkenin resmi adı Kırgız Cumhuriyeti olmuştur(Özdenoğlu, 2005;11).

Askar AKAYEV, Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Cumhurbaşkanı seçilerek, 2005 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür.

¹ "Kırgız Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı Askar Akayev", 1999 Ankara, Türkiye

Cengiz Aytmatov iŖte bu tarihi coğrafiyanın ve ilk çağlardan beri huzur yüzü görmemiş çileli bir milletin evladıdır. Aytmatov'un eserlerinde Kırgız tarihinde atalarının yaşadığı sıkıntıların izlerini görmekteyiz. Çünkü Kırgızların yüzyıllar boyunca inançlarına, destanlarına, masallarına, şarkılarına, türkülerine ve tüm hayatlarına müdahale edilmiş, hiçbir şekilde kendi kültürlerini yaşamalarına izin verilmemiştir. Yakın zamanlara kadar yazılı bir edebiyatlarının bulunmayışı da bu yüzdendir. Kùltürlerini sözlü edebiyatlarla yaşatmaya çalışmışlar ve tüm baskılara rağmen bunda da son derece başarılı olmuşlardır. Dünyanın en zengin destanları Kırgız destanlarıdır. Bunların başında da yaşayan destan olarak tanımlayabileceğimiz Manas Destanı gelmektedir.

Aytmatov, Kırgızların yazılı edebiyata yeni geçmeye başladığı zamanında yaşamış ve eserler vermiş bir yazardır. Bu nedenledir ki eserlerinde halkının aklınıza gelebilecek her türlü kültürünü yansıtmaya yönelik unsurları sonuna kadar kullanmıştır. Eserlerinde insanları tam kalbinden yakalayan bir duygusallık vardır. Somut gerçekler, eşsiz betimlemeler ve kültüründen gelen zenginlikler eserlerini okuyanlarda müthiş bir haz uyandırmaktadır.

Aytmatov'un eserlerindeki halk bilimi unsurlarını konu alan bu çalışmada öne çıkan söz konusu unsurlar incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRK EDEBİYATI

A.GELENEKSEL KIRGIZ TÜRK EDEBİYATI

Kırgız yazılı edebiyatının kökleri 8. yüzyılda Minusinsk vadilerinde taşlar üzerinde saklanmış Orhun Yenisey yazıtlarına kadar uzanmaktadır. Ancak daha sonra bu yazı şekli unutulmuş, yüzyıllarca kullanılmamıştır(Özdenoğlu, 2005:20).

Kırgız Edebiyatı, Ekim Devrimi'ne kadar sözlü edebiyat geleneğini sürdürmüştür. Kökü 11. yüzyıla kadar uzanan Manas Destanı'nda Kırgızların sosyal hayatları, savaşları, zafer ve yenilgileri, bilgi ve görgüleri yer alır. Sayakbay Karaliyev bilinen en ünlü manasçıdır. Karaliyev'in derlediği Manas Destanı, türünde dünyanın en kapsamlı eserleri arasındadır. Derlemede yerleşik toplumu özendiren öğelere rastlanması, göçebe Kırgızların yerleşik hayata alıştırmak için yapay yolla esere ilave edilmiştir. Destanın tabii seyri dışında bir de bu yolla genişletilmiş olması eksiklik olarak görülmemelidir(Aytmatov, 1980:175-178).

Dünya üzerinde var olan bütün Türk topluluklarının ortak kültür ve tarihini ve kültürel miraslarını dikkate almazsak, Kırgızların 19. ve 20. yüzyıllar öncesinde, Çin'de bulunan ve sınır dışına çıkarılmasına izin verilmeyen bazı kitabeler dışında yazılı kaynakları yoktur(Uzun, 1998:5).

Kırgız Türk edebiyatı son zamanlara kadar sözlü edebiyat şeklinde devam etmiştir. Şekil ve öz bakımından çok zengin olan bu sözlü edebiyat, özellikle kahramanlık destanları (comok), efsaneler, türküler (ır), çoban türküler (şırıldan), atasözleri (makal), bilmece (tabışmak), masal ve hikaye türleri alanında gelişmiştir. Türk destanlarının en güzel örnekleri Kırgız edebiyatına aittir. Kırgızlar arasında çok gelişmiş olan ve son zamanlara kadar çok elverişli bir ortamda canlılığını koruyan destanlar, bir yandan Kırgızların değişik çağlardaki savaşlarını anlatırken, bir yandan da dinleyicilere milli bir savaşma gücü vermiştir.

Kırgızların destan alanında verdikleri en büyük eser, *Manas* Destanı'dır(Türk Ansiklopedisi, Cilt:22:45-48).

Kırgız kültüründe “*belli bir kişinin başından geçen maceraları ve iç-dış düşmanlar ile olan savaşları kahramanlarla bağlantılı olarak şiir şeklinde anlatan eserler*” olarak da tanımlanabilen destanları; Batırlık Destanları (Manas, Kurmanbek), Mitolojik-Fantastik Destanlar (Er Töştük) ve Sosyal Konulu Destanlar (Sarıncı Bököy) olarak gruplandırılabilir(Yıldız, TY:549).

Batırlık kelimesi esasen Kırgızca Baatır kelimesinden türemiştir. Baatır ise Kırgızcada bahadır, kahraman, cesur anlamına gelmektedir(Kırgız sözlüğü, 1998: 76). Bu kahramanlık destanlarından en önemlisi ve en bilineni *Manas* Destanı'dır.

Manas Destanı, Kırgız Türkleri arasında büyük bir kahramanlık hikâyesi olarak zamanımıza kadar yaşayan, 11. ve 12. yüzyıllarda Türkistan'da Yedisu çevresinde doğmuştur. Bu destan yüzyıllar boyunca bütün Orta Asya Türkleri arasında ortak destan olarak yaşamış, işlenmiş ve gelişmiştir.

Destan, İslâmiyet'in kabulü, yayılması ve bu yayılma uğruna yapılan gazâlar etrafında söylenmekle beraber, eski Türk destanlarından izler de taşımaktadır. Bu destan zaman içinde bazı değişikliklere uğramış, en yakın zamanlarda bile bünyesine yeni kısımlar ilâve edilmek suretiyle değişik destan metinleri ortaya çıkmıştır. Bu muhteşem Türk Destanının tamamı –şimdilik- 400.000 mısradır².

Manas Destanı'nın esasını Müslüman Türklerle, Müslüman olmayan Türkler arasındaki savaşlar meydana getirir. Manas'ın, tarihte gerçekten var olduğunu gösterir izler görülememiş ise de, Kırgız-Kalmuk mücadelelerinde göz doldurmuş bir Kırgız yiğidinin, belki de bir Kırgız Beği'nin adı ve yiğitliği ile bu destana konu olduğunu düşünebiliriz. Manas'ın destandaki tarihî şahsiyeti, Karahanlılar ordusundaki bir kumandan gibi görünmektedir (Yayla, Türk Mitolojisi Ders Notları, TY:43).

² Yazıya geçirilmiş olmasına rağmen, tipik destan özellikleri nedeniyle bu destana halen ilâveler yapılmaya devam edilmektedir.

Manas Destanı, Kırgızların bir bakıma ansiklopedisi gibidir. Manas Destanında Kırgızların bütün gelenek ve göreneklerini, törelerini, inanışlarını, görüşlerini, başka milletlerle olan ilişkilerini, masallarını ve ahlak anlayışlarını bulmak mümkündür.

Manas Destanının bütününü söyleyenlere “Manasçı”, bir kısmını söyleyenlere “İrci” denilir. Manasçılar, destanı anlatırken yaşadıkları devirde ortaya çıkan ve kendilerini etkileyen olayları da ustaca destana katmışlardır. Bu nedenle Manas Destanı halen içerik olarak genişlemeye devam eden yaşayan bir destandır. Manas Destanına ilk defa, Kazak-Kırgız yöneticisi olan Rus asıllı Franel tesadüf etmiştir. Daha sonra Çokan Velihanof, destanı dinlemiş (1856), destanın en uzun parçası Radloff tarafından yazıya geçirilerek 1885’te yayınlamıştır.

Destanın en önemli bölümlerini “Manas”, Manas’ın oğlu “Semetey” (veya Semetay), Manas’ın torunu “Seytek”, “Colay” ve “Töştük”ün hikâyeleri teşkil etmektedir. Colay ve Er Töştük hikâyeleri ile ilgili bölümlerin “Colay” adında bir Manaş’çıdan derlendiği sanılmaktadır.

Bu destanı söyleyen saz şairlerine (Manasçı, İrci, Akın, Bahşı veya Baksı) göre, Er Manas savaşta kimseye yenilmeyen bir dünya kahramanıdır. O hemen hemen bütün milletlerle savaşmış; Çinliler’i, Sartlar’ı, İranlılar’ı yenmiştir. “O’nun elbisesi ak zırhdır” ve destanda “ak zırha ok geçmiyor” mısraı sıkça tekrarlanmaktadır(Yayla, www2.itu.edu.tr/~yayla/turkmit.pdf, 03.04.2009).

Türk Destanları’nın en uzununu olma özelliğini de taşıyan Manas Destanı şu bölümlerden meydana gelir: Manas’ın Doğuşu, Almambet’in Müslüman olarak önce Gökçe’ye sonra Manas’a sığınması, Manas’ın Almambet’in eski arkadaşı Er Gökçe ile savaşması, Manas’ın evlenmesi, Manas’ın en sadık ve vefâlı olan arkadaşı Kanikey’in bir sözünü dinlemeyerek hata yapması ve ölmesi, Ancak bir üstün insan oluşu dolayısıyla yeniden dirilmesi, Oğlu Semetey’in doğması, Manas ebediyete göçtükten sonra oğlu Semetey ile torunu Seytek’in maceraları(Yayla, Türk Mitolojisi Ders Notları, TY:44).

Kırgız edebiyatında sözlü edebiyatın yaygın türlerinden olan türküler, konu ve nazım türüne göre “Bekbekey”, “Saksakay” ve “Şırıldan” gibi adlar alırlar(Akpınar, 1982:312). Bu türküler çoban türküleridir ve çobanlar geceleri hayvanlar için bu türkülerini söylemektedir. Şırıldan adı verilen türkülerde at çobanları bol döl verimini isterler. Yılkı çobanları bu türkülerini genelde yayladan dönüşte söylerler(Kıdırbayeva, 1978:79).

Kırgızlarda merasime bağlı türküler de vardır. Toy-düğün, yas merasimi ve defin merasimlerinde söylenen türküler bunlardandır. Defin sırasında söylenen türkülere koşok (ağıt) denir. Defin sırasında kısa ve yoğun anlamı olan ağıtlar söylenirken, definden sonra tutulan yas günlerinde daha uzun ağıtlar söylenir(Kazımoğlu, 1994:117).

Kırgızların “koştoşu” veya “koştasu” adını verdikleri, ayrılık, hasret ve şikayet türkülerini de bulunmaktadır. Şikayet ve yakınmaların dile getirilip söylendiği türkülere “arman”, kız çocuklarının salıncakta sallanırken söyledikleri türkülere de “silkincek” adı verilir(Akpınar, 1982:312).

Zengin ve soylu kişiler için söylenen medhiyelere “Moktoo”, zalim ağaların, hilekar mollaların ve dalkavukların hicivlendiği türe de “Kordoo” denir(Kazımoğlu, 1994:118).

Kırgız sözlü halk edebiyatında atasözleri, masallar, latifeler, bilmeceler ve benzeri türler de önemli yer tutmaktadır. Atasözlerinde çoğunlukla yüreklilik, cesaret, mertlik, asillik övülmektedir. Didaktik türe yakın olan Kırgız atasözleri; gelenekleri, töreleri, ahlaki normları, kadına karşı olan tutum ve davranışları, büyüklere gösterilen saygıyı ve Kırgız halkının asırlar boyu yabancı istilasına karşı yapmış olduğu mücadeleleri yansıtmaktadır. Bilmeceler daha çok hayvancılık ve tarımla ilgili, göçebe hayat tarzıyla ilgilidir. Kırgızlarda bilmeceler çoğunlukla kısa, kafiyeli ve soru cevap şeklindedir ve genelde iki bölümden oluşurlar(Kıdırbayeva, 1978:80-81).

Masallar, halkın hayat hakkındaki hayallerini yansıttığı ve eğitim açısından gerekli olduğu düşüncesiyle, Kırgız halk edebiyatında önemli bir değere sahiptir.

Gerçekçi, olağanüstü ve hayvan masalları olmak üzere değişik isimler alırlar. Kabile sisteminin yıkılması esnasında ortaya çıkan olağanüstü masallarda mertlik, cesurluk, akıl ifade edilir. Göçebe hayat tarzı yaşayan insanların hayvanlarla olan yakın münasebeti hayvan masallarının meydana gelmesine sebep olmuştur. Totemler vasıtasıyla hayvanlar kişileştirilir, olağanüstü hayvanlara, hayvan masallarında yer verilir. Gerçekçi masallarda ise gerçek olaylardan bahsedilir. Sosyal problemlerin ortaya konulduğu bu tür masallarda zengin ile fakir, han ile çiftçi karşılaştırılır. Beylerin, hanların aptallığı, aç gözlülüğü, cimriliği, taş yürekliliği alay konusu edilir (Kıdırbayeva, 1978:81-82).

B.ÇAĞDAŞ KIRGIZ TÜRK EDEBİYATI

Kırgızların asırlar boyunca Sovyetler topraklarında bulunması ve bu baskıcı rejimin neticesinde yazılı edebiyata geçmeleri 19. ve 20. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Bu zamana kadar baskıcı rejim Kırgızların bazı gelenek, görenek ve inanışlarına da kısıtlama getirmekteydi. Bunu Aytmatov'un romanlarından anlayabiliyoruz.

1924 yılında Kırgızlar Sovyet Birliği içinde sınırlı bağımsızlığına ilk adımını attıktan sonra resmi olarak Arap alfabesi milli Kırgız yazısı olarak kabul edilmiştir. Ancak, Arap seslerinin Kırgız diline iyi uymamasından dolayı, daha sonra 1928 tarihinde Kırgızistan, Latin alfabesine geçmiştir. Latin alfabesi 12 Eylül 1941 yılında Sovyet Birliği içinde yaşayan tüm Türk milletlerin Kiril alfabesine geçişine kadar kullanılmıştır.

7 Kasım 1924 tarihinde Kırgız dilinde ilk gazete olan “Erkin Too” gazetesi yayınlanmış ve Kırgız profesyonel yazılı edebiyatı gelişmeye başlamıştır. Kırgızistan'ın profesyonel nesir edebiyatının başlangıcı 1928 yılında yayınlanan Kasımalı Bayalınov'un “Ajar” hikayesi olarak kabul edilmektedir. Eser, Acar adlı genç kızın karanlık ve cahillikten kurban edildiğini tasvir ederek, 1916 yılında yaşanmış trajik olayları anlatmaktadır. İlk Kırgız dram eserlerinin arasında, 1926 tarihli Moldogazı Tokombayev'in “Bahtsız Kakey” piyesi önemli bir yer tutmaktadır. Dramda, fakir bir Kırgız kadının kölelikten kurtulması için yaptığı çabalar etkili bir şekilde anlatılmakta ve o dönemin geniş sosyal fonunu

göstermektedir. Kırgız Sovyet edebiyatı iki yönde oluşmaktadır, Sovyet kuvvetini alkışlayan akımın temsilcilerinin eserleri yayınlanma şansını daha çok bulurken, Kasım Tınıstanov, Moldo Kılıç gibi bazı yazarlar ise milliyetçi ve gerçek siyasi ortamı anlayacak kadar olgunlaşmamış insanlar olarak eleştirilmektedir(Özdener, 2005;20).

Kırgız tiyatrosu Moldogazi Tokobayev'in "Kaygıluu Kakey"(1926) piyesiyle başlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemin zor hayat şartları yaşam koşulları, sosyal bütünlük içerisinde toplumun gelenek ve görenekleri tiyatro eserlerinin konusunu oluşturmuştur. Kasımalı Cantöşev de "Cabandar" adlı ilk piyesinde, yine bu yılların revaçta olan konularından, Sovyet hakimiyetinin kırsal kesimlerde güçlendirilmesi temasını işlemiştir. Tiyatro eserlerindeki karakterler her ne kadar tek bir yönleriyle ele alınsalar da bu tür, büyük bir ilgi görmüştür. Rus tiyatro kültürü ile Kırgız halk edebiyatı bütünleşerek Kırgız tiyatrosunu oluşturmuştur (Naskali 1994a:28).

1920'li yıllar Sovyet rejiminin istediği düşünce biçiminin yerleşmesine yönelik faaliyetlerin gösterildiği yıllar olmuştur. Bu yıllarda genç yazarlar arasında, rejimin ifadesiyle, biri "gerici ve milliyetçi burjuva ideolojisine", diğeri de "solcu ve işçi kültürüne" yönelik iki farklı görüş mevcuttur. Rejimin çizgisine uymayan "ideolojik yanlışları düzeltme" konusunda iki husus etkili olmuştur. Bunlardan biri, Kırgız yazarların Marksist-Leninist teorileri benimsemesi, diğeri ise burjuva milliyetçiliğine karşı yayınlar vasıtasıyla partinin giriştiği faaliyettir. 18 Mayıs 1925'te Rusya Komünist Partisi Bolşevik Merkez Komitesi, partinin edebiyat siyasetini belirlemiş, böylece tasvip edilecek veya edilmeyecek edebiyatın sınırları çizilmiştir. Milliyetçi görüşlere yer veren edebiyatı tasfiye etmek, merkezin görüşlerini kurumlaştırmak üzere, 1927 yılında Kırgız Muhtar Cumhuriyeti'nde Kırgızistan İşçi Yazarlar Birliği oluşturulmuştur. Frunze'deki eğitim okulunun Kızıl Kırgızistan gazetesinin girişimiyle "gerici eğilimlere" karşı koymak üzere "Kızıl Uçkun" edebi derneği kurulur. Kırsal kesimin Sovyetleştirilmesi, eğitim konuları, kadınlara yeni tanınan haklar, Komünist Partisinin ruhu yirmili yılların edebi eserlerinde en çok işlenen konulardı olmuştur. Eserlerin çoğu V. İ. Lenin'e ithaf edilmiştir. Eserlerde idealizm ve heyecan

hissedilir. Kırgız yazarlar Marksist-Leninist düşüncenin estetik kavramlarıyla ancak Rusçayı öğrendikten sonra tanışmışlardır. Sosyal realizm bundan sonra gelişmiştir. (Naskali 1996a:1006).

1930 yıllar bütün ülkede Sosyalist düzenin geniş bir alana yayılmasıyla geçmiştir. Endüstrileşme hareketinin ve sanayi bölgelerinin çoğalmaya başladığı sıralarda Komünist Parti ve Sovyet hükümeti köy iktisadını yeniden yapılandırmayı gündeme almıştır. Kolektif iktisada geçme hareketi, köy hayatının yüzyıllardan beri süre gelmekte olan klasik şeklini değiştirme ile sınırlanmayarak, köylülerin psikolojisini de yenilemiştir. Bütün bu değişimler Sovyet edebiyatının ve sanatının temelini oluşturacak niteliktedir. Otuzlu yıllardaki Kırgız edebiyatının gelişim süreci de o yıllardaki toplumsal hayat tarzıyla paralellik gösterir. (Artıkbayev, 1982:44).

Yirmili yıllarda başlayan ideolojik temizlik için verilen mücadele, otuzlu yılların başında biraz daha canlı ve keskin bir şekil almıştır. 1931 yılında çıkan 'Çabuul' dergisinde A. Tokombayev "Çabuuldun Mildeti" adlı bir makale yayımlamıştır. Bu makalede derginin ideolojik sınıf mücadelesinde yerine getireceği görevler hakkındaki görüşlere yer vermiştir. (Artıkbayev 1982:45). Bu yıllarda Kırgızistan'da yirmi üç edebi dernek faaliyet göstermiştir. Kırgız yazarlar "Kızıl Uçkun" derneğine, Rus yazarlar Kırgızistan İşçi Yazarları Birliğine bağlıydılar. Dungan ve Özbek yazarların ise kendi şubeleri mevcuttu. 1930 yılında Kırgızistan İşçi Yazarlar Birliği; Rus İşçileri Yazarlar Birliğine bağlanmıştır. Rusya Komünistler Birliği Partisi Bolşevik'in 23 Nisan 1932'de aldığı edebi faaliyetlerin yeniden koordinasyonu ile ilgili kararı gereğince Haziran 1932'de Kırgızistan İşçi Yazarlar Birliğinin yeniden düzenlenmesine karar verilmiş ve otuz altı yazarın katılımıyla Kırgızistan Sovyet Yazarlar Birliğini teşkil komitesi oluşturulmuştur. 1934 yılının Nisan ayında yapılan birinci kongrede, birliğin başkanı A. Tokombayev, Kırgız edebiyatının gelişmesi ile ilgili olarak bir rapor sunmuştur. Kongrede edebiyat seviyesinin yükselmesi için nasıl bir uluslararası teşkilatlanma gerektiği konusu ve Dungan, Özbek, Rus şubelerinin çalışma programları görüşülmüştür (Naskali 1996a:1007).

Birçok halktan meydana gelen Sovyet edebiyatının gelişimini görüşmek amacıyla 1934 yılı Ağustos ayında Moskova'da Sovyet Yazarları Birliği'nin ilk kongresi yapılmıştır. Kongrede Maksim Gorki hazırlamış olduğu raporunda dünya edebiyatının gelişiminin bir analizini yaparak, kültürün bütün başarısının halka ait olduğunu, halkın emeğinin ve bu emek ile ortaya çıkan halk miraslarının (ayrıca folklorun) öğrenilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte yine yeni Sovyet insan tipinin oluşturulması mecburiyetinden bahsetmiştir. A. A. Cdanov ise, sosyalist romantizm ile realizmin birliği konusunda, edebiyatın toplum hayatında oynadığı rolün büyüklüğü üzerinde durmuştur. M. Gorki ve A. A. Cdanov'un bildirilerinde ve daha birçok yazarın konuşmalarında, sosyalist realizm metodunun Sovyet edebiyatı için tamamen doğru ve verimli bir metod olduğu belirlenmiştir. Bu kongreye Kırgız yazarlardan A. Tokombayev, M. Elebayev, C. Turusbekov, K. Malikov, K. Bayalinov, C. Bökönbayev de temsilci olarak katılmışlardır (Artıkbayev 1982:46). 1935 yılında Kırgızistan Bölge Komisyonu Kırgız Sovyet Yazarlar Birliğinin görevleri hakkında bir karar alarak; "Eserleri, fikri temizlik ve prensipli olmak, sosyalist realizm, yazarların edebi ustalığını geliştirmek ve kültürel seviyelerini yükseltmek, yazarların çevresinde eser verme atmosferini oluşturmak ve bey ve ağa tarafları devrim karşıtı ideolojilerin hareketleri ve kalıntıları ile fedakarca mücadele etmek Kırgız yazarlarının asıl ve birinci görevleridir." şeklinde edebiyatın sınırlarını çizmişlerdir. Bununla birlikte sosyalist düzeni öven eserler vermek ve prensipli olarak edebi eleştiriye geliştirmek yönü de hatırlatılmıştır.

Otuzlu yıllarda Kırgız halkının hayatında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Zengin ağaların ve sınıf ayrımının ortadan kalkması, köy iktisadının kolektifleşmesi, köylülerin duygularını büyük ölçüde değiştirmiştir. Sanayide olan yenilikler insanların yeni zamana olan ilgilerinin artmasına sebep olmuştur. Hayatta olan bu büyük değişimleri geniş bir alan duyurabilmek için edebiyatın değişik türlere yönelmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu durum genç Kırgız şairlerinin nesre ve tiyatroya yönelmesinin temelini oluşturmuştur. Hayat gerçeğinin her yönünü geniş ölçüler içinde gösterme gerekliliği, ayrıca özelliklerini ve farlılıklarını nazmın tam anlamıyla verememesi Kırgız şairlerinin nesre ve tiyatroya yönelmelerinin zeminini hazırlamıştır(Uzun, 1998:4).

Kırgız nesrinin olgunlaşması zaman gerektirmiştir. Nesir yazarlarından M. Abdukayimov, K. Cantöşev, T. Sıdıkbekov, 5. Sasıkbayev'in ilk eserleri fıkra ve kısa hikaye türünde ve halk diline yakın bir üslupta yazılmışlardır. Nesrin gelişmesinde otobiyografik eserler büyük rol oynamışlardır. M. Elebayev'in 1936'da yayımlanan "Uzak Col" isimli otobiyografik eseri ilk realist roman özelliği taşımaktadır. Bu yıllarda yazarlar epik boyutlarda eserler vermeye yönelmişlerdir. K. Malikov'un "Azamattar" (1938), K. Cantöşev'in "Eki Caş" (1938), C. Aşubayev'in "Teren Keçüü" (1930), A. Tokombayev'in "Caralangan Cürok" (1940) ve "Küünün Sırı" (1940) hikayeleri ve K. Cantöşev'in "Kanıbek" (1939), T. Sıdıkbekov'un "Ken-Suu", "Temir" romanları bu yılların dikkati çeken eserlerinden olmuştur. K. Cantöşev, M. Elebayev, A. Tokombayev, T. Sıdıkbekov'un roman ve hikayeleri ile Kırgız nesri şekillenmiştir; natüralizm ve sembolizmden uzaklaşılarak sosyal realizm prensipleri benimsenmiştir(Naskali 1994a:32-33). Rus edebiyatı ile alakanın artması bu yılların nesrinde yeni yeni türlerin oluşmasına yol açmıştır. Hikaye, kısa hikaye, fıkra, latife, küçük mizahi yazılar; "feyleton" ortaya çıkmıştır. (Akpınar 1982:314) Hicivli komedi hikayelerin ortaya çıkmasında tanınmış komedyen Şarşen Termeçikov' un katkısı büyük olmuştur(Artıkbayev, 1982:70-71).

Kırgız şiiri Rus edebiyatından etkilenmiştir. Yirmili yıllarda öğrenilip benimsenen Rus edebiyatının gelenekleri, bu yıllarda çıkan eserlerde etkisini açıkça göstermiştir (Naskali 1996a:1007). Otuzlu yıllardaki Kırgız nazmında fikir, muhteva ve işleyiş bakımından bir arayış olduğu hissedilebilir. Sosyalist düzenin getirdiği yenilikler, hayattaki köklü değişimler, köy ve kasabalardaki kolektif iktisadın uygulanmaya başlanması ile ortaya çıkan yenilikler, hür emeğin güzelliği ve onun verimli neticeleri bu yıllardaki Kırgız şairlerinin temel konuları arasında olmuştur. Özellikle Sovyet yazarlarının tüm Sovyetler Birliği'ndeki birinci kongresinde M. Gorki'nin üstüne basarak belirttiği yapılandırma, yeni emeğin özelliklerini vererek anlatma hareketi Kırgız şairlerinin eserlerindeki arayışlarında geniş yer almıştır (Artıkbayev, 1982:48).

C. Bökönbayev, bu dönemde Ekim ihtilalini ve komünist partisini anlatan, Lenin'i ve Sovyet insanının emeğini öven şiirler yazmıştır. K. Malikov,

Kırgızistan'da sosyalizmin nasıl kurulduğunu, aile düzeyinde eski düşünce tarzının terk edilmesi gerektiğini mizahi bir tarzla anlatan şiirler yazmıştır. A. Tokombayev'in sanatını A.S. Puşkin ve A. Mayakovski gibi Rus şairlerin şiirleri etkilemiştir. C. Turusbekov, şiirlerinde feodal hayatı konu etmiş, Kırgız köylüsünün ekonomik ve kültürel hayatındaki köklü değişimleri anlatmıştır. Şair, şiirlerinde şifahi nazmın özelliklerinden de yararlanarak Kırgız nazmını şifahi sanatın ahengiyle zenginleştirmeyi başarmıştır. 1931 yılında Temirkul Ümötaliyev şair olarak adından söz ettirmiştir. Şiirlerinde eski düşünce tarzından kopmayı başarmış yeni insan tipini ele alan şairin, "Aysuluu" adlı şiirinin Kırgız nazmında önemli bir yeri vardır. Yine bu yıllarda M. Elebayev'in, Kırgız halkının ihtilal öncesindeki ağır yaşam koşullarını anlattığı ve emek temasına yer verdiği şiirlerine rastlanmaktadır. Alıkul Osmonov ve Midin Alıbayev isimlerine de yine otuzlu yılların nazmında rastlamak mümkündür. Osmonov da Tokombayev gibi Komünist Partisini benimseyen şiirler yazmış, bu tür şiirler o dönemde hayatta kalabilmek için yazılması gereken konular olmuştur (Naskali, 1994a:30-31).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kırgız edebiyatının konularında ve edebi üslupta birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Yazarlar, halkı "Ata Meken"i, yani ana vatanı savunmak için savaşa çağırmışlardır. Bu vatandan kasıt Sovyet topraklarının bütünüdür. T. Ümötaliyev, U. Abduraimov, Raykan Şükürbekov, C. Aşubayev, Tölön Şamşiyev, Y. Şivaza, N. Çekmenyev gibi yazarlar cephede savaşmıştır. C. Turusbekov, M. Elebayev ve K. Esenkocoyev savaşta hayatlarını kaybetmiştir. (Naskali, 1996a: 1012-1013).

Stalin döneminde gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı, Sovyet edebiyatında yeni bir döneme imzasını atmıştır. Bu dönemin eserleri, doğrudan doğruya ve dolaylı bir biçimde Stalin'e övgü niteliğinde olmuştur. Stalin'in genel sekreter bulunduğu 1924-1953 yılları arasında yazılan birçok Stalin'i anlatan eser 1956'dan sonra Kruşçef döneminde incelemeye alınıp rafa kaldırılmıştır (Naskali 1996b:61).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Kırgızistan Akındarı (1946) şiir antolojisi, A. Tokombayev'in "Tankı Çoluguşuu" (1946). T. Ümötaliyev'in "Kırgız Cüröğü" (1947), N. Baytemirov'un "Bir Sovhozda", "Saltanat" (1951), K. Bayalinov'un "Bakıt" (1949), K. Cantöşev'in El Irçısı (1952) isimli kitapları

“Sovetskiy Pisatel” adlı matbaada basılmıştır. Kırgızistan Komünist Partisinin 5. dönem (1949) ve 6. dönem (1952) kararlarında Kırgız edebiyatının eski durumundan ve üstlendiği görevlerden bahsedilmektedir; Kırgız edebiyatının Sovyet okuyucusu tarafından ilgi gördüğüne ve isteklerine cevap verdiğine dikkat çekilmiştir. Kırgızistan Komünist Partisinin Merkez Komitesinin ikinci toplantı kararlarında (1952), A. Tokombayev’in “Kanduu Çıldar” ve K. Malikov’un “Balbay” adlı eserleri, bu esenlerde “ideolojik yanlışlar yapıldığı, bu yanlışların da Kırgız edebiyatçılarının ve tarihçilerinin emeklerini yok ettiği” gerekçesiyle tenkit edilmiştir. A. Tokombayev eserini yeniden düzenleyerek 1962’de “Tan Aldında” adıyla yayınlamıştır (Naskali, 1994b:125).

1940 ve 1950 yılları arasında Kırgız şairleri savaş konusunda eser vermeye devam etmişlerdir; kahramanlık ve fedakarlık motifi şiirlerin ana temasını teşkil etmiştir. A.Osmonov bu yıllarda eser veren şairlerdendir. “Cenişbek” adlı şiiri bu yılların dikkati çeken eserlerinden biridir. Şiirlerinde daha çok kolhoz hayatı, hayatın güzelliği, ana yurt, halkların dostluğu, Kırgızistan’ın tabiatı ve sevgi konularına yer vermiştir. Yine bu yıllarda eser veren şairlerden Orta Asya ve Kazakistan ülkeleri arasındaki dostluğun geçmişine değinerek hatırlatmada bulunmuşlardır. Savaş sonrası yıllarda memleketin güzelliği, zenginliği, ihtişamı şiirlerin konusunu oluşturmuştur. Halk şiiri tarzında şiirler yazılmış, işçileri konu eden şiirler çoğalmıştır. (Naskali, 1996a:1022).

İkinci Dünya Savaşından sonra, ‘İdeolojik temizlik’ adı altında sözlü gelenekte yaşayan Manas Destanı gibi eserler, milliyetçilik fikrini aşıladığı, milli, vatani ve dini hususiyetler aşıladığı için yasaklanmıştır. Kırgız yazılı edebiyatının 1924’te başladığı, bu tarihten önce yazılı eser verilmediği ilan edilmiştir. Bu görüşü benimsemeyen Tazabek Samancın, Taşım Bayayev, Ziyaş Bektenov gibi yazarlar tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. (Karakaş,1996:302). 1954’de çıkan Çalkan Dergisinde Manas Destanı’nın kısaltılmış varyantları basılmaya başlamıştır (Artıkbayev, 1982:153).

1953’te Lenincil Caş gazetesinde A. Tokombayev, T. Ümötaliyev gibi şairler ve Ö. Cakişev, A. Saliyev gibi tenkitçiler sanat ve edebiyatla ilgili fikirlerini belirtmişlerdir. 1955 yıllarından sonra Kırgız nesrinin konusunu işçiler

ve komünist gençlik birliği teşkil eder. Satkın Sasıkbayev'in 1955 yılında yazmış olduğu "Fabrika Kızı" romanında bu konu işlenmiştir. Eserlerinde çoğunlukla makine veya maden işçilerinin hayatını konu alan yazarın 1958 yılında 'Zavod Baldarı' isimli bir hikaye antolojisi çıkmıştır. Bu yıllarda Kırgız edebiyatında tarihi biyografik roman türü de gelişmiş: Nasirdin Baytemirov'un "Cıldızkan" (1958) romanında Sosyalist Emekçi Batırı ünlü Ölmöskan Atabekova'nın, Sagındık Ömürbayev'in "Telegey" (1965) romanında Telegey Sagımbayeva'nın, Kasımalı Bektenov'un "Taabaldı Pudovkin" (1959) romanında Kırgız devrimcisi Taabaldı Cukeyev Pudovkinin, Kasım Karimov'un Atay (1961) romanında da ünlü Kırgız kopuzcusu Atay Ogombayev'in hayatı anlatılmıştır. Bu yıllarda Kırgız kadını konu eden romanlar da yazılmıştır. Bunların başında Tügelbay Sıdıkbekov'un "Zayıptar" (1966) adlı romanı gelmektedir (Naskali 1994b: 129).

1970'li yıllarda Tölögön Kasımbekov, O. Orozbayev, K. Kaymov, Ş. Beyşenaliyev, S. Ömürbayev, C. Mavlyanov, Ş. Abdıramanov, A. Stamov, M. Murataliyev, K. Akmatov; seksenli yılların başında ise Ş. Beyşenaliyev ve O. Danikeyev gibi yazarların eserleri basılmıştır (Naskali 1994b: 135).

Altmışlı ve yetmişli yılların Kırgız şiirine Lenin teması hakim olmuştur. R. Şükürbekov, A. Tokombayev, S. Eraliyev, A. Toktomuşev, M. Tursunaliyev gibi şairlerin şiirlerini bu yıllarda Lenin süslemiştir. Sooronbay Cusuyev de şiirlerinde Lenin'in yanında hakların dostluğu konusuna değinmiştir. Rus dili hakkında birçok şiir yazılmıştır. Bu yıllarda irticali şiir geleneğine uygun şiirler yazılmış, Sovyet kadınları övülmüştür. R. Şükürbekov'un şiirlerinde "savaş arzulayan emperyalistlerin iç yüzü, aç gözlülük, cahillik, göz boyamacılık" gibi konular eleştirilmiştir (Naskali 1996a: 1028).

Yetmişli yılların sonunda, A. Tokombayev "Sosyalist Emekçi Batırı" ünvanını almıştır. T. Ümötaliyev, K. Malikov, A. Toktomuşev, S. Eraliyev, M. Abılkasıмова. T. Adışeva, M. Cangaziyev, C. Cusuyev, Kırgız SSC El Akındı ("halkın şairi") ünvanına layık görülmüşlerdir. Cumhuriyetin sanata ve medeniyete emek veren işçisi ünvanını da Ş. Beyşenaliyev, T. Abdumomunov, N. Baytemirov, S. Sasıkbayev, S. Şimeyev, N. Udalov, S. Fiskin, M. Bayciyev, K. Kayimov, O. Orozbayev gibi edipler almıştır (Naskali 1996a: 1031-1032).

Seksenli ve doksanlı yılların edebiyatı ile ilgili çalışmalar, henüz tam anlamıyla tamamlanamamıştır. Bu yüzden bu yılların edebiyatı ile ilgili bir değerlendirme yapmak zordur. Fakat ilk bakışta, hem estetik hem de muhteva açısından, önceki dönemlerde yazılması imkansız olan eserlerin, bu dönemde yazılmaya başladığını görmek mümkündür. Bu eserler arasında Sooronbay Cusuyev'in yazmış olduğu "Kurmancan Datka" adlı nazım roman dikkati çekmektedir. Rus yazar Puşkin'in kaleminden çıkan "Yevgeni Onegin" adlı nazım romanı, bu türün Sovyet edebiyatına da yansımaya sebep olmuş; pek çok yazar bu romandan esinlenerek nazım roman türünde eser vermiştir. Bunlardan biri de Sooronbay Cusuyev olmuştur (Naskali 1996a: 1032).

1991 yılında kavuşulan bağımsızlıktan sonra Kırgız edebiyatı, siyasi baskılardan kurtularak, farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Önce eski edebi mirasa sahip çıkılmış; halk düşmanı sayılarak öldürülen ediplerin eserleri tekrar yayımlanmıştır, bunların hayatını konu edinen romanlar yazılmıştır. Bazı eserlerde tarihi olaylar konu edilirken, bazılarında Sovyet rejiminin olumsuz etkileri, çevre felaketi, dürüstlük, ahlaki ve milli değer temaları ele alınmıştır (Karakaş 1996: 303).

Bugün gelinen noktada Kırgızların en önemli şairi olarak Alıkul Osmonov bilinirken, en sevilen ve ünlü nesir ustası olarak Cengiz Aytmatov kabul edilmektedir. Aktüel toplumun problemlerini felsefi açıdan ele alan ve canlı suretleri vasıtasıyla gerçeği maharetle eleştiren, Cengiz Aytmatov dünyanın en önemli yazarlarından biridir. Eserleri dünyada 130 dilde yayınlanan dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un jubilesi 1999 yılı Mayıs ayında UNESCO'nun himayesinde gerçekleştirilmiştir (Özdener, 2005:20).

İKİNCİ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI, SANAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ

A.CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI

Cengiz Törekuloviç Aytmатов 12 Aralık 1928 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e bağlı olan ve Talas vadisinde yer alan Şeker Köyü'nde doğmuştur. Babası Törekul Aytmатов, annesi Nagima Hamzayevna Aytmatova'dır. Memur olan babası 1937 yılında Stalin'in temizlik hareketinin kurbanları arasına katılmıştır. Kemikleri 1991 yılında bulunmuştur(www.ortakantin.com).

Aytmатов babasından çok fazla şey öğrenemediyse de büyükannesi Ayımkan'dan çok şey öğrenmiştir. Ayımkan, irticalen şiirler söyleyen, beş-altı yaşından itibaren torununu ninniler, masallar, efsanelerle besleyen, etrafında saygı gören bilge bir kadındır. Aytmатов babaannesi Ayıkman için şöyle demiştir: “Bana göre ilk hayat tecrübemin başladığı, kaderimde önemli rol oynayan iki süreç gelişti. İlk süreçte beni büyüten babaannem Ayımkan büyük rol oynadı. Zira kendisi bana, biricik torununa göre büyük bir yazar ve yorumcu hatta orijinal bir masal gibiydi”(Aytmатов, 2002:9-20).

Aytmатов çok küçük yaşlardan itibaren ozanların atışmalarını dinlemiş, sohbetlerine katılmıştır. Sözel kültürün çok canlı yaşandığı Kırgız topraklarının destansı havası yazarı içten içe kuşatıp zenginleştirmiştir.

İkinci Dünya savaşının yokluk yıllarını babasız geçiren Aytmатов, çocuk yaşından itibaren çalışmaya başlamıştır. On yaşında toprağı işlemeye, on dört yaşında Şeker Köyü'nde köy sovyeti kolhozu sekreterliğine getirilmiştir. Bir yıl da vergi memuru olarak çalışmıştır.

Aytmатов'un amcası da 2. Dünya savaşında ölmüştür. Annesi çeşitli memuriyetlerde bulunmuş modern bir kadındır. Dört çocuğunu kendi başına

büyütmek durumunda kalmıştır. Cengiz Aytmatov ilkokula kendi köyünde gitmiştir. 1948 yılında Cambıl şehrindeki Zooveteriner Yüksekokulu'nu, 1953 yılında Kırgız Devlet Ziraat Enstitüsünden Zooveteriner Fakültesini bitirmiştir. Üniversite öğrencisi olduğu yıllardan itibaren Kırgız ve Rus dillerinde eserler yazmaya başlayan Aytmatov'un 1952 yılında yayımlanan ilk eseri "Gazetçik Dzyuydo" (Gazeteci Dzyuydo) adlı Rusça kaleme alınan hikayesidir. Sonra "Ak Caan" (Beyaz Yağmur-1953),"Tüngü Sugat" (Gece Sulaması-1954), "Asma Köpürö" (Asma Köprü-1956) adlı hikayelerini yayımlamıştır. 1957'de yayımladığı "Betme Bet" (Yüz Yüze) ve 1958'de yayımladığı "Camiyla" (Cemile) adlı hikayeleri onu büyük yazar olarak dünyaya tanıtmıştır. Fransız yazarı Lui Aragon, "Cemile" hikayesini Fransızcaya çevirip yayımlamış ve "dünyadaki en iyi aşk hikayesi" (1959) olarak ilan etmiştir(T.D.T.E. Antolojisi, cilt:31;587).

Aytmatov, 1958 yılında Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girmiş, aynı yılın sonunda Kruşçev'in anti-Stalinist kampanyası sırasında Sovyet Komünist Partisine ve Yazarlar Birliğine kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra hem Kırgız hem de Rus yazarlar arasında yerini pekiştirmiştir. Bu yıllarda Literaturnyi Kırgızistan dergisi editörlüğünü, sonra beş yıl boyunca Pravda'nın Orta Asya muhabirliğini yapmıştır. Aytmatov 1963 yılında, İlk Öğretmen, Deve Gözü, Cemile ve Selvi Boylum Al Yazmalım adlı hikayelerinden oluşan Steplerden ve Dağlardan Hikayeler adlı kitabıyla Lenin Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır(www.ortakantin.com).

Aytmatov üç kez SSCB Devlet Ödülü (1968;1979;1983), Lenin Ödülü (1963), Kırgızistan'ın Toktogul Devlet Ödülü (1976), Uluslararası D. Nehru Ödülü (Hindistan, 1983) almış, Kırgız Cumhuriyeti Halk Yazarlığı, (1968), Kırgız Bilimler Akademisinin Asıl Üyeliği (1974), Almanya Sanat Akademisinin Muhabir Üyeliği (1978), Paris'teki Avrupa Bilimleri Sanat ve Edebiyat Akademisinin aslı üyeliği (1983), Stockholm'deki Dünya Bilimleri Sanat Akademisinin Asıl Üyeliği (1987), Roma Klubü Üyeliği, Uluslar arası Isık-Köl Forumunun Kurucu Üyeliği ve Başkanı gibi büyük unvanlara sahip olması Aytmatov'u çoktan dünyanın sayılı entelektüelleri arasına koymuştur. 15 yıl boyunca SSCB ve daha sonra Rusya,

Kırgızistan adına Avrupa Birliği, NATO, UNESCO ve Benelüks ülkelerinde diplomatik görevler yapmıştır(M.T.A.D., 2008;159-160).

Aytmatov, bir Rus televizyon kanalının belgesel çekimleri için gittiği Tataristan'ın başkenti Kazan'da 16 Mayıs'ta ani böbrek rahatsızlığı nedeniyle hastaneye kaldırılmıştır. 18 Mayıs'ta ambulans uçakla Almanya'ya nakledilmiş, böbrek yetmezliği sonucu tedavi gördüğü Almanya'nın Nünberg kentindeki hastanede 10 Haziran 2008 günü hayatını kaybetmiştir. Ünlü yazar vefat ettiğinde 79 yaşında idi. Ölümünün ardından Kırgızistan'da 2008 yılı, Cengiz Aytmatov yılı ilan edilmiştir.

B.SANAT ANLAYIŖI

Aytmatov, milletin tarih boyunca kazandığı sosyal, kültürel, ahlaki, edebi, askeri yani bütün maddi ve manevi zenginliğini eserlerine yansıtmıŖtır. YaŖadıđı coğrafyanın insanının tarih içinde kazandığı değerleri, acılarını, kahramanlıklarını, tecrübelerini yazıya döküp lmszleŖtirmiŖ, halkının içinde dŖtđ zor durumları eserlerinde en güzel Ŗekilde anlatmıŖ, onların çözümlerine dair ipuçları gstermiŖ, eserlerinde kendi ifadesi ile ‘tipik insan’ı ortaya koymaya alıŖmıŖtır. Aytmatov, hikayelerinde milletin temel mlk olan milli hafızaya ait efsane, destan, masal hikaye ve türküleri, bunların meydana geldiği Ŗartları, ardındaki hikayeleri, insanları kullanırken, Kırgız Türk kültürünü, psikolojisiyle, duyuŖ ve anlayıŖ tarzıyla, maddi manevi zenginliğiyle o kültürü bina edenlerin evlatlarına yeniden hatırlatmaya alıŖmıŖtır(Ebedi Gelin, 2007;Arka kapak).

Hikayelerinde halkının değerlerini, dertlerini, varsa onun içindeki çürümeyi anlatan yazarın en önemli özelliği, özüne bağlılık, kendinden, halkından, coğrafyasından haberdar olmasıdır(www.turkegitimsen.org.tr).

Hikayelerinde, Kırgız Türklerinin zengin Ŗifahi kültürüne ait efsaneleri, masalları, türküleri kullanıŖında gözlenen coŖku da yazarın bu yanının en bariz göstergesi olmuŖtur. Cengiz Aytmatov’un eserleri hayatından izler taŖımaktadır. Hayat, onu halkının bütün sorunları ile çok küçük yaŖlarından itibaren yüz yüze getirmiŖ, ona halkını tanımasını, onun genel halini anlamasını sağlayan bir çevrede yetiŖme imkanı sunmuŖtur. SavaŖ Aytmatov’un hatırasında silinmeyecek izler bırakmıŖtır. SavaŖ için askere alınan yetiŖkin erkeklerin köydeki iŖlerinin hepsi, halkın sorunlarına çare bulmak, daha on iki-on üç yaŖlarındayken onun ve akranlarının sırtına yklenmiŖtir. Cepheye gönderilen erkeklerin ailelerinin sorumluluğu, onların iaŖesi, aralarındaki sosyal iliŖkiler, bir yandan savaŖa rağmen devam etmesi zorunlu olan zirai faaliyet, savaŖın daha çok küçük yaŖlarda Aytmatov’un sırtına yüklediği sorumluluklardan en görünürde olanlardandır. Aytmatov’un köy sovyeti kolhozu sekreterliği sırasında yaŖadıkları, çektiği sıkıntılar, Ŗahit olduğu zor durumlar eserlerine de yansımıŖtır. “Toprak Ana” romanında ve “Yüz Yüze” hikayesinde, ikinci dünya savaŖında erkekleri askere alınan köylerde geride kalanların çektiği sıkıntılar etkileyici bir üslupla

anlatılmıştır. Eldeki yetersiz yiyeceğin muhtaç olandan başlanarak dağıtılması, dört gözle beklenen hasat zamanları, umutların hasat zamanına ertelenmesi, savaş yüzünden ürünün hemen hepsinin merkezden istenmesi, boşa çıkan umutlar, yine açlık, sefalet, bir yandan cepheden gelen ölüm haberleri, umutsuz bekleyişler, savaşın uzun sürmesi üzerine aşağı çekilen cepheye çağırılma yaşı, yine gidenler, ayrılıklar, gözyaşları... yani tek kelimeyle ve bütün zulmetiyle; savaş. Yazar eserlerinde salt bir savaş karşıtlığı fikri vermeye çalışmasa da, hikayelerinde halk, evlatlarını cepheye göndermesine rağmen savaşı sahiplenmemiş bir görünüm sergilemiştir. Savaşın anlatıldığı bölümlerde bir savaş romantizmine rastlanmaz. Aytmatov savaş yıllarını, kocasız kalan kadınları babasız kalan çocukların, oğulsuz kalan anaların acılarına şahit olmuş, asker kaçaklarını görmüş, geride kalanların birbirlerine yaptıkları acımasızlıklarını yaşamıştır. Hasılı bütün yıkıcılığıyla savaş ona hikayelerinde temel malzeme olmuştur. Savaş insanları hayal edemeyecekleri acıları çekmeye, ağırlığına tahammül edilemeyecek durumlarda kalmaya zorluyor. Ve böylesine zor durumları kelimelere dökmekte Aytmatov'un başarısı onun ustalığının kanıtı durumundadır. Eserlerinde Sovyet rejimine eleştiriler yönelten Aytmatov bunu önceleri daha özenli ifadelerle, sistemin genel yanlışlığını vurgulamak yerine işleyiş, uygulayış bozukluklarına değinirken, ileri ki yıllarda yazdıklarında sistemi temelden sorgulamaktan çekinmemiştir(www.ortakantin.com).

Aymatov, dünyada 154 dilde evrensel anlamda bir ortak dünyalılık bilinci oluşturmaya çalışırken kimliklerin, kültürlerin, dillerin, kişiliklerin ve doğal sistemlerin korunmasını ve desteklenmesini de istemiştir. Gün Uzar Yüzyıl Olur adlı romanında belleği silinen Mankurt oğul, annesi Nayman Ana'yı öldürürken, aslında kendi geleceğini katletmiştir. Anne'nin temsil ettiği barış, sevgi dolu yaşatıcı ve kapsayıcı değerler bütünü, Mankurtlaştırılmış, robot hale dönüştürülmüş kişilikler hiçbir önem taşımaz (<http://www.ataturkyuksekkurum.gov.tr/index.php>).

C.ESERLERİ

1959-67 yılları arasında Novy Mir'in editörlüğünü yapan Aytmatov, 1968'de Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır. Aynı yıl Kırgızistan milli yazarı seçilmiştir. Cengiz Aytmatov'un edebi seyri bu yıllarda hikayecilikten roman yazarlığına doğru kaymış, ilk romanı olan "Toprak Ana" 1963'te neşredilmiştir. "Elveda Gülsarı"'yı yine aynı yayımlayan Aytmatov, daha sonraki yıllarda çeşitli yayın organlarında hikayelerini yayımlatmaya devam etmiştir. 1964'de yayınlanan "Kızıl Elma" ve 1969'da yayınlanan "Oğulla Buluşma" hikayelerinden sonra, yazar 1970'de edebiyat alanında yankı bulan "Beyaz Gemi" romanını yayımlamıştır. Daha sonra 1972'de "Asker Çocuğu" hikayesini, 1975'te Kazak yazar Kaltay Muhammedcanov'la birlikte "Fuji-Yama" adlı tiyatro eserini, 1976'da "Sultanmurat", 1977'de Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek hikayelerini neşreder. 1980 yılında kaleme aldığı Gün Olur Asra Bedel romanı yazarın edebiyat hayatında izlediği yol bakımından önemlidir. Aytmatov bu romanında, Elveda Gülsarı'da temel işleyiş bozukluklarını dile getirdiği rejimin eleştirisini daha ileri götürmüş, Sovyet mantığını temelden sorgulayan fikirlerini yayınlamıştır. Onun, milletin birikimini tüm dünyaya duyurması kolay olmamıştır. Tarihte eşine ender rastlanacak bir baskı rejiminde, millete ait olan her şeyin talan edilmeye, unutturulmaya çalışıldığı bir ortamda söz söylemek, değerlerini savunmak, millete ait olana vurgu yapmak cesaretini gösterebilen Aytmatov, yıldan yıla daha yüksek sesle, sözlerinin altını daha kalın çizerek konuşur. İlk yıllarında Yüz yüze, Cemile gibi hikayeleriyle tanınıp sevilen Aytmatov'un bu hikayelerindeki başarısıyla topladığı ilgi, ona daha sonraki yıllarda Elveda Gülsarı gibi, Gün olur asra bedel gibi romanlarla, toplumsal problemleri tüm Sovyetlerin gündemine taşıma imkanı sunmuştur. Aytmatov 1986 yılında neşredilen Dişi Kurdun Rüyalari isimli romanıyla, yazarlık seyrini mahalli olandan evrensel olana taşımıştır. Bu romanda Hristiyanlık dini baz alınarak rejimin dini hayat üzerindeki yanlış uygulamalarına, bunun bir neticesi olan uyuşturucu belasına ve bozulan ekolojik dengeye değinmiştir. Aytmatov 1990'da yayınlanan Beyaz Yağmur ve Yıldırım Sesli Manasçı hikayelerinden sonra, aynı yıl Gün Olur Asra Bedel romanının devamı olan Cengiz Han'a Küsen Bulut'u yayınlar. Yazar bu eserinde Sosyalist rejime daha önce yazdıklarından daha sert

eleştiriler yöneltir. Bu roman aslında yıllarca rejimin her katında bulunmuş birinin görgü şahitliği yapmasından başka bir şey değildir. Totaliter, baskıcı kafa yapısını bütün çelişkileriyle gözler önüne serer. Devletin çıkarlarından daha önemli ne olabilirdi? Bazıları insan hayatının önemli olduğunu sanıyorlardı... Ne laf ya! Devlet bir sobadır ve yakıtı da yalnız insandır. Yakılacak insan olmazsa soba söner. Sönen, yanmayan sobanın da hiçbir yararı yoktur. Ama öte yandan bu insanlar devlet olmadan yaşayamazlar: Sobayı tutuşturan, yakan onlardır. Sobayı yanar tutmakla görevli olanlar da ona yakıt temin etmeliydiler. Her şey buna bağlı Aytmatov, başarılı bir edebiyatçı olması yüzünden devletten itibar görmüş, devletin çeşitli birimlerinde görev almış, bu sayede rejimin işleyişine tanık olmuş biridir. 1978 tarihinde Yüksek Sovyet Prezidium'u tarafından Sosyalist İşçi Kahramanı olarak ödüllendirilir. 1983 yılında Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü'nü ikinci kez kazanır. Gorbaçov döneminde Sovyet Parlamentosu Kültür ve Ulusal Diller Komitesi Başkanlığı ve Sovyet Yazarlar Birliği Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. Sovyetler birliği dağılmadan önce Gorbaçov'un beş danışmanından biri olan yazar, en son Kırgızistan'ın Luxemburg, Hollanda ve Belçika büyükelçilikleri görevini yürütmüştür(Çetin,1994;27).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN ROMANLARINDA FOLKLORİK UNSURLAR

Aytmatov'un romanlarındaki folklorik unsurların incelendiği bu çalışmada yazarın, Dişi Kurdun Rüyalari, Gün Olur Asra Bedel, Al Yazmalım Selvi Boylum, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Elveda Gülsarı, Ebedi Gelin, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Cemile ve Sultanmurat adlı eserleri kullanılmıştır.

AYTMATOV, C., (2003); Elveda Gülsarı, Çev: Refik Özdek, Elips Kitap, Ankara.

AYTMATOV, C., (2005); Dişi Kurdun Rüyalari, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2005); Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2005); Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2006); Al Yazmalım Selvi Boylum, Erken Gelen Turnalar, Fuji-Yama, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Çev: Mehmet Özgöl, Cem Yayınevi, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2006); Cemile, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2007); Ebedi Gelin, Çev: Ahmet Pirverdioğlu, Elips Yayınları, Ankara.

AYTMATOV, C., (2007); Gün Olur Asra Bedel, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

A.KIRGIZ TÜRK FOLKLORU

Kırgız halkı için folklor denildiğinde klasik tanımlamaların dışında daha canlı, daha çeşitli anlam ve özellikler taşıyan, toplumla bütünleşmiş, onu tanımlayan ve yeniden inşa eden, nesillerin ruhunun zindeliğini ve zenginliğini muhafaza eden bir disiplini anlamak gerekir. Bu açıdan bakıldığı zaman folklorun ve folklorik ürünlerin arkeolojik veriler gibi durağan bir yapıda olmadığı, dinamik nitelikler beslediği ve yüzyıllar içinde Kırgız halkıyla kader birliği yaptığı, yine ondan beslendiği ama aynı zamanda onu inşa ettiği de gözlenmektedir. Zengin bir çeşitlilik gösteren Kırgız folkloru dinamik bir yapıya sahiptir. Kimi zaman folklor ürünlerinin doğasından kaynaklanan konservatif tutum – genelleyci olmamak kaydıyla – Kırgız halk yaratıları için geçerli değildir. Onlar belli grupların, sınıfların tekelinde olmayan gerçek anlamda halkın olmuşlardır. Tıpkı geçmişten geleceğe doğru akan gümrah bir damar gibi bugün de nesilleri beslemektedir. Bunun içindir ki Kırgızlar her zaman kendi folklor ürünlerine sahip çıkmışlar ve onları korumuşlardır(Yılmaz, 2008:985).

Kırgız folkloru evrensel temalar açısından da oldukça zengindir. Destanlarda, masallarda, atasözlerinde, halk şarkılarında basit, sıradan zevklere, insanlara, duygulara rastlanmaz. İnsanoğlunun ruhunun inceliklerini, hissedişleri görülür.

Kırgız folkloru, Kırgız halkının yazılmamış tarihidir. Kırgızların tarih öncesinden ve tarih sahnesine çıkıp geldikleri günümüze kadar onları özellikli kılan her motif, folklor içinde harmanlanmış, zenginleşmiştir. Tarihi olaylardan gelen motifler bakımından Kırgız destanları zengindir(Alangu, 1983:29).

B.GELENEK VE GÖRENEKLER

Kırgızların Sovyet döneminde örf-adet, gelenek-görenek ve halk inançlarını yerine getirmeleri yasaklanmıştır. Bu rejim sonucunda Kırgızlara ait değerlerin bir kısmı unutulmuş olmasına rağmen yine de kendilerine özgü değerleri sürmektedir.

Aytmatov, halkının tarih boyunca kazandığı sosyal, kültürel, ahlaki, edebi, askeri yani bütün maddi ve manevi zenginliğini eserlerine katmıştır. Eserlerinde halkının ortak kültürüne ait efsane, destan, masal, hikaye, türkü, ağıt gibi unsurları, kısaca Kırgız Türk Kültürünü, gelenek ve göreneklerini eserlerine başarıyla aktarabilmiş bir yazardır. Eserlerinde halkının ortak kültür varlıklarını sonuna kadar kullanan Aytmato bu kendine görev bilmiş ve iyi yazarın tanımını yaparken şöyle dile getirmiştir;

“Her yazar bir milletin çocuğudur ve o milletin hayatını anlatmak, eserlerini kendi milli gelenek ve törelerini kaynak alarak zenginleştirmek zorundadır. Benim yaptığım önce bu, yani kendi milletimin geleneklerini ve hayatını anlatıyorum. Fakat orada kaldığınız taktirde bir yere varamazsınız. Edebiyatın milli hayatı ve gelenekleri anlatmanın ötesinde de hedefleri vardır. Yazar, ufkunu milli olanın ötesine doğru genişletmek ve “evrensel” olana ulaşmak için gayret göstermek durumundadır. İyi yazar “tipik insan” ortaya koyma ustalığına erişen yazardır.”

“Hay, yere batsın eski gelenekler! Biz gençler daha ne kadar zaman acı çekeceğiz?” (A.Y.S.B./27).

“-Ha şöyle kızım! Geleneklerimize uyduğun için teşekkür ederim. Bundan böyle bizim gelinimizsin sen, ulaştırma merkezinin bütün yaşlıları sana gelinleri gözüyle bakacaklar. Al, İlyas, bu da benim yüz görümlüğüm.” (A.Y.S.B./31).

“Geleneğe göre bizim durumumuzda olanların, kızın anasından – babasından af dilemeleri gerekiyordu.” (A.Y.S.B./41).

“Bizim kentli Kırgızlar geleneklerimizi unutmuşa benzerler. Konuğumuza açacak bir evimiz, karnını doyuracak soframız, gece altına serecek döşeciğimiz bulunur.” (A.Y.S.B./88).

B.1.Doğum

Kırgızlar yaşadıkları hayat tarzının da etkisiyle genellikle çok çocuklu ailelerden oluşmaktadır. İhtiyaç duyulan insan gücü nedeniyle de erkek çocuğa olan düşkünlük daha fazladır. Doğumdan sonra yapılan törene yakınlar davet edilir, çocuğun anne ve babası misafirlerine ikramda bulunur, katılanlar ise “beşik boogor bekbolsun”, “tukumugor gövoysun” diyerek aileyi tebrik ederler. Örf gereği çocuğun uzun ömürlü ve zengin olması için koyun işkembesine konulan inek yağı çocuğun ağzına verilir. Doğumdan bir hafta sonra da çocuğu beşiğe koyma töreni düzenlenir. Yakınlar çocuğa giyecek bir şeyler veya para hediyesinde bulunurlar(Erdem, 2005;271-274).

“Toktosun pek genç iken gitmişti cepheye, bir çoğu onu unutmuştu bile. Ama dünyada bir çocuk bırakmış olması yine de iyi bir şeydi. Çünkü niceleri henüz evlenmeden cepheye gitmiş, orada kalmış ve adlarını yaşatacak bir evlat bırakmamışlardı.” (A.Ç./66)

“Doğacak her çocuk umutla beklenir, çok uzun ömürlü olacağı, hatta ölmeyecekmiş gibi uzun ömürlü olacağı ümid edilir. Bu ümit olmasa, insanlar dünyaya çocuk getirmede bu kadar istekli olurlar mıydı?” (G.O.A.B./280).

“Dünyanın en mutsuz kadınıydı Bekey hala, çünkü çocuğu olmuyordu. Bunun için de Orozkul her sarhoş oluşunda dövüyordu onu.” (B.G./5).

“Başkalarına düzine düzine çocuk veren Allah, bu talih küskününe kendi kanını taşıyan bir yavrucak vermemişti.” (B.G./15).

“Öfkesi kısır karısına idi. O lanet karı, yıllardan beri ona bir çocuk doğurmuyordu...” (B.G./15).

Doğum birçok toplumda olduğu gibi Kırgız toplumunda da kutsal ve kutsanması gereken bir olaydır. Bu bereket neslin devamı anlamında gelmektedir. Aynı şekilde hayvanların doğurması da kutlanılası bir olaydır.

"-Hoş geldin kuzucuk, demek acelen vardı, gel gör öyleyse aydınlık dünyayı! dedi Tanabay. Doğuştan kutlu olsun dölbaşı! Senin gibi birçok kuzumuz olsun, o kadar çok olsun ki toprak görünmesin. Melemeler kulağımızı doldursun ve hepsi yaşasın..."

B.2.Nişan, Düğün ve Evlilik

Nişan (söykö saluu) dünürlerin söz kestikten sonra yaptıkları merasimdir. Nişanlanan kıza gelenek gereği kulağına altın ya da gümüşten bir küpe takılır. Bu kızın nişanlı olduğunu gösteren bir işaret olarak kabul edilmektedir(Erdem, 2005;250).

Eski Türklerde yaygın bir gelenek olan başlık parası günümüzde Kırgızlarda devam eden bir gelenektir. Başlık parasının Kırgızcada "kalın" denilmektedir. Kalın erkek tarafının kız tarafına verdiği mal ve parayı ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle kızın ailesine yapılan evlilik ödemesi denilebilir(Erdem, 2005;252).

Düğün (toy) adetleri coğrafi ve sosyal şartlara göre farklılık gösterse bile belirli ve ortak bir amaca yönelik olduğu bilinmektedir. Düğün sadece bir tabiat güdüsüyle belli bir maksada yani kadın ve erkeğin cinsi duygularla birleşmesinden ibaret, karşılıklı menfaatlere yönelik bir kuruluş olmayıp, düğün ritleri de rast gele ve bir takım şekle ait gösteriden ibaret değildir. Büyük ölçüde din inanışlarına bağlı anlam ve önem taşıyan hareketlerdir. Önemli olarak da soyun üremesi ve devamı gibi kutsal bir amaca da bağlıdır. Kırgızlarda özellikle şehirlerde, düğün için özel bir zaman seçimi yapılmaz. Ancak kırsal kesimde genellikle hasat mevsiminden sonra paranın bol olabileceği zaman belirlenir. Hasat sonu, güz mevsimi, gerek para gerekse boş zaman açısından en uygun zamandır. Düğünde kesilecek hayvanların bu dönemde semirdiği (şişmanladığı) göz önünde bulundurulmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan toplumlarda bu unsura çok önem verilir(Ataman, 1992;13).

“askere giderken o da yavuklusuna bir mektupla sevgisini dile getirmek, “sağlıkla kal” demek istemişti. Çünkü geleneklere göre, bir delikanlı bir genç kızla evleninceye kadar görüşüp konuşmazdı.” (Sultanmurat/131).

“Kabilede hala yaşatılan eski geleneğe göre, dul bir kadının çocuklarını alıp başka bir yere gitmesine izin verilmez. Onun için bizimkiler bu kadını babamla evlendirmişler. Babam ölenin en yakın akrabası olduğundan, atalarının ruhuna saygısı ve ödevi, onu bu kadınla evlenmeye mecbur etmiş. Böylece bizim evde ikinci bir aile olmuş.” (Cemile/9).

“Söylentiye göre, bir ilkbahar günü at yarışında Sadık, Cemile’yi geçememiş, bu ona pek ağır gelmiş ve bu yüzden Cemile’yi kaçırmış.

Ama, onların sevişerek evlendiklerini söyleyenlerde vardı. Kaçırmış ya da sevişerek evlenmiş olsunlar, ancak dört ay beraber yaşamışlardı.” (Cemile/14).

“Bir iki günlüğüne babam gelsin demiş oğlum. Emir vermesini bilirler ama biz yaşlılar olmasak hiçbir şey gelmez ellerinden. Torunumu evlendiriyoruz. Geleneklerimize uygun bir toy yapmalıyım. Pek çok kişi davet edildi. Bir de at yarışı düzenlemeyi düşünüyorum.” (O.B./33)

“Artık kızı yetişkin bir genç kız idi ve onun geleceğini düşünme zamanı da gelmişti. Kendi köylerinden saygıdeğer bir yiğitle evlense ne iyi olurdu! O zaman hep yanında kalırdı Saadet. Müstakbel damadın ailesi yoksa daha da iyi olurdu: Yeni evliler bu evde her zaman birlikte yaşarlardı. Kızı, çeyizinin hemen hemen hazır olduğundan habersizdi. Sadece ipek yatak örtüleri eksikti...” (B.Y./54).

“...Saadet’e gelince, o asla annelerini terk edip unutan kızlardan biri olamaz. Pazar günü ve sonbaharda, geleneğe uyarak seni görmeye gelecekler. İlk ürün alındığı zaman toy-düğün yapılacak ve yeni evlerine yerleşecekler...” (B.Y./58).

“Hava soğuk, nemli, orada sobaları da yok... Gençlere acıdı. Ne de olsa şimdi balayında sayılırlardı.” (B.Y./59).

“Hazırlıklarını bitirdi. Gidip göz alıcı renklerle süslü bir şal getirdi. Saadet’in çeyiz bohçasını sarmak için saklıyordu bu şalı.” (B.Y./60).

“Şimdi yola koyulabilirdi ama duraksıyordu. Henüz evlenmiş kızının evine davetsiz gitmek pek uygun düşmezdi geleneklere göre.” (B.Y./60).

“Sedye, İsmail’in ne zor şartlar altında olduğunu anlıyordu. Onu biraz rahatlatmak ve oyalamak isterdi, “karı ve koca iyi günlerde olduğu gibi kötü günlerde de beraber olmalıdır” diyordu kendi kendine.” (Yüzyüze/58).

“Kızı istemeye gelmişler, arkasından düğün-dernek yapılacak” (A.Y.S.B./18).

“Bir kere olsun sormadım nişanlısını. Yakışık almayacağı gibi bilmek de istemiyorum. Fakat Asel’in anlattıklarından onun da nişanlısını fazla tanımadığını öğrendim. Anne tarafından akrabaları olurmuş; uzakta, dağların arkasındaki bir orman köyünde oturlarmış. Geleneksel olarak iki köy, kız alışverişiyle nesiller boyu akrabalıklarını korumuşlardır. Asel’in annesi – babası kızlarını bir yabancıya vermeyi akıllarının köşesinden geçirmezlermiş.” (A.Y.S.B./23-24).

“Bütün oba toy şenliğindeydi. Beyaz çadırlar süslenmiş, herkes bayramlık elbiselerini giymişti. Atlılar da, atlar da pırıl pırıl idiler. Ve gelin alayı güveyin evine doğru yola çıkmıştı.” (G.O.A.B./342).

B.3.Askere Uğurlama-Karşılama

Askerlik Türk toplumlarının hemen hemen hepsinde, hem askere giden hem de askere gönderen açısından gurur verici bir olaydır. Türkler tarihin eski çağlarından beri askerlik yapmayı ve savaşmayı iyi bilen bir millet olmuştur. Askere gidememek ya da askere gitmesine engel olan bir durum hep utanılacak bir şeymiş gibi görülmüştür. Bir hastalıktan dolayı askere gidememek (çürüğe ayrılmak) bir eksiklik olarak görülmüştür. Asker gönderilmesi olayı da genellikle törenlerle yapılır, arkalarından marşlar, şarkılar, türküler söylenir. Askere gidecek olan da eşi, dostu, akrabaları ve arkadaşlarıyla vedalaşır. Askere gidecek olana hediyeler ve harçlık verilmesi de yine adettendir.

Kırgız toplumlarında asker sevkياتının yapılacağı gün asker adayının evinde bir kurban kesilir. Mahalledeki eş, dost ve akrabalar çağrılır, vedalaşırlar. Bazen büyükler asker adayına harçlık verirler. Yemekler sonrası dua ederek asker adayını evden uğurlarlar (Ataman, 1992;35).

“Önce kulaklarına inanmamıştı. Oğlu çok gençti çünkü, askere gidecek yaşa gelmemişti daha. Ama doğrudu, çağırmışlardı cepheye; Sultan, bölge şefliğinden temin ettiği bir atı dört nala sürerek hasta annesini görmeye gelmişti. Annesi altı aydan beri hastaydı ve iyileşemiyordu. Babasının da şehre gelmesini ve istasyona beraber gitmesini istemişti Sultan. Birbirleriyle uzun uzun konuşacak ve gereği gibi vedalaşacak vakitleri olmamıştı.” (O.B./38).

“Bando bir marş çalmaya, kızıl bayraklar dalgalanmaya ve askerler sıra halinde parktan çıkmaya başladılar.” (O.B./41).

“Tamburlar gürüyor, marş çalıyor, askerlerin veda bağışları arasında, Çordon, acılar içinde ruhunun sessiz çığlığını duyuyordu.” (O.B./42).

“Bir askerın dönüşü köyde şöyle karşılanırdı: Cepheden bir askerın geldiği duyulur duyulmaz, en küçüğünden en büyüğüne kadar, herkes karşılamaya, hoş geldin diye elini sıkmaya, ona yakınlarını görüp görmediğini sormaya ve anlatacaklarını dinlemeye koşardı.” (Cemile/24).

“Büyük istasyonlarda maksimkaları (asker getiren katar) bando mızıka ve coşkun bir neşe ile karşılamışlardı. Evde hasretle bekleniyordu.” (E.G./21).

B.4.Cenaze Törenleri

Kırgız toplumunda defin uygulaması eski adetlerden bir takım kalıntılar taşısa da İslami kaidelere uygun bir şekilde yapılmaktadır. Cenaze namazı kılındıktan sonra ölü akrabalar tarafından mezarlığa götürölmektedir. Eğer mezarlık yakınsa ölü cenazeye gelenlerin omzunda, uzaksa arabayla götürölür. Ölüyü defnetmek için erkekler gitmektedir, kadınlar ve çocuklar mezarlığa götürölmez.

Kırgızlar cenazeye saygı gösterirler. Mezara giderken cenazenin önüne geçmezler. Cenazeyi defnetmeye giden kişiler hüzünlü hayati işleri konuşmamaya özen gösterirler. Cenazeyi mezara götürürken yağmur yağarsa veya birkaç damla vere düşerse ölen kişinin cennetlik olacağına inanılır (Ataman, 1992;69). Ölen kişinin vasiyetinin yerine getirilmesine de özellikle dikkat edilir. Ellerinden geldiğince bu vasiyetleri yerine getirmeye çalışırlar.

Ölen kişi için "kara aş" adında yemek verilir. Geleneklere göre bu yemek için at veya koyun kesilir. Merasime gelenlere çorba, pilav ve et ikram edilir.

"Bir atlı hızlı hızlı tepeyi tırmanıyordu. Onu hemen değil ancak yaklaşıncı tanıyabildi. Bu, komşu köyden ihtiyar Saparali (Sefer Ali) idi. Ancak cenaze törenlerinde ya da toylarda karşılaştıkları için birbirlerini az tanırlardı." (O.B./32).

"Biliyorsun annen de öldü. Onu gömdük." (O.B./36).

"Anatay'ın babası Satarkul, cephede ölmüş. Çocuk değilsiniz. Birinizin başına felaket gelirse, hepiniz ona yardım edeceksiniz. Hazırlanın, Anatay'ların evine gidecek, oraya gelenleri karşılayacaksınız. Gelenlerin atlarıyla da meşgul olacaksınız. Şu sırada, köy halkı rahmetli Satarkul'un evinde toplanmaya başlamıştır. Siz de orada olmalısınız. Anatay'ın yanında çocuklar gibi sızlanıp zırlamayın. Ağlayacaksanız yüksek sesle ağlayın, büyük adamlar gibi ağlayın." (Sultanmurat/166).

"Tuhaf bir kadın bu ihtiyar. Kıskaç kıskaç bakıyor. Atlarımıza bakıp bakıp övüyor onları. Ne güzel atlar, diyor, ne iyi beslenmişler, böğürlerinde iki parmak yağ var. Eskiden, büyük cenaze şölenlerinde böyle atları keserlerdi..." (Sultanmurat/178-179).

"Beğ, akrabaların cenazesine gidemeyecek kadar hasta olduğun için Tanrı seni bağışlayacaktır. Bırak senin yerine ben gideyim. Senden sonra ailenin aksakalı benim. Bozoy aşiretinin büyük anası ben olacağım. Aşiretimizi cenaze törenine ben götürsem, oğlunun kaynatası ve kaynanası seni suçlamazlar." (Y.S.M./11).

"Herkes bilsin ki, savaş kapımızı çalmış olsa bile, biz insan olarak var oldukça, ölülerimizi gömmekten ve onlara ağlamaktan asla geri kalmayız." (Y.S.M./12).

"En iyisi, kocasının ölümünü şimdi duyurmayalım. Haberi duyunca elden ayaktan düşerse çocukların hali ne olur? Bir süre daha umutla yaşasın. Sonbaharda ürünler kalkmış olur. O zaman herkes biraz daha iyi beslenir... Kahramanımızın ölüm haberini de o zaman veririz, şanına yakışır bir cenaze töreni yaparız..." (Yüzyüze/63).

"Bak Yedigey, nasıl evlatlar oldukları bizi ilgilendirmez. Haber verelim gelsinler, babalarının cenaze töreninde bulunsunlar, sonra yıllarca kurtulamayız dillerinden." (G.O.A.B./13).

"-Hiçbir şeyden anladığın yok senin! Başımı ağrıtmaya ne demek oluyor? Sen burada daha iki yıl bile çalışmadın, ben onunla tam otuz yıl birlikte çalıştım, anlıyor musun! Bir yakınımız öldü, onu boş bir odada tek başına bırakamayız, dünyanın hiçbir yerinde yapmazlar bunu!" (G.O.A.B./19).

"Ne mi yapacağım? Dua edeceğim, Yasin okuyacağım, adetlere uygun olarak kefene koyacağım..." (G.O.A.B./20).

"Ne biçim oğuldu bu, babasının cenazesine misafir gibi gelmiş, cenaze aşısı için bir paket çay bile getirmemiş! Merhumun gelini olan o şehrili kadın da zahmet edip cenazeye gelemeyen mi, birkaç damla gözyaşı döküp duaya katılamaz mıydı!" (G.O.A.B./33).

"O, Boranlı Yedigey, yarın sabah, püsküllü örtüsü ile süslediği Karanar'a binecek, cenaze alayının önünde giderek, çok sevdiği Kazangap'ı son ve ebedi dinlenme yerine, Ana-Beyit mezarlığına uğurlayacaktı..." (G.O.A.B./37).

"Babasının cenazesine mi gelmiş yoksa kendisini rezil etmeye mi! bir Kazak kızı babasının cenazesinde böyle mi ağlarmış! Eskiden kadınlar ağıtlarıyla ölüleri yüceltirmiş, oysa kardeşi, sızlanıp yakınmaktan başka bir şey yapmıyormuş." (G.O.A.B./39).

“Boranlı Yedigey o gün erkenden kalktı. Aslında doğru dürüst yatmamış, sabaha karşı biraz kestirmişti. Çünkü merhum Kazangap'ı yıkayıp temizleyerek gömülmeye hazır hala getirmişti. Adetlere göre bu iş, ölünün gömüleceği gün cenaze namazı kılınmadan önce yapılırdı.” (G.O.A.B./69).

“Ölüyü yuyup temizleme işi birbuçuk saat kadar sürdü. Ama Yedigey yaptığı işten memnundu. Merhumu usul ve kaidesine göre iyice yıkamış, kollarını bacaklarını düzeltmişti. Keten beze acımadan geniş bir kefen biçti ve Kazangap'ı bu kefenle iyice sarıp sarmaladı.” (G.O.A.B./70).

“Mezar, Müslüman geleneğine göre derin kazılarak, çukurun dibine yanlamasına bir girinti açılacak, tabut oraya gömülecekti” (G.O.A.B./105).

“Önce rahmetlinin başı kutsal Kabe'ye dönük olacak şekilde, uygun bir yer bulmalıydılar.” (G.O.A.B./106).

“Ernazar, Ala-Mengü dağına geçerken bir uçuruma yuvarlanmış ve ölmüştü. Ondan altı ay sonra, Boston'un ilk karısı Arzığül'ün cenazesi için gelmişti. Çevre sakinlerinin hepsi gelmişti cenazeye: Büyük bir kalabalık olmuştu.” (D.K.R./287).

B.5.Misafirlik

Kırgız toplumunda misafirliğe giderken temiz giysiler giyilir, hediye bir şeyler götürülür ve genelde haberli gidilir. Kırgız halkı tüm Türk toplumlarında olduğu gibi son derece misafirperverdirler. Misafirlerine yedirip içirmeyi ve onları ağırlamayı severler.

“Sefer Ali'nin bir ziyarete, misafirliğe gittiği besbelliydi. Üzerinde kadifeli yeni bir çapan³, ayağında uçları sivri kauçuklu yeni içigler* ve başında tilki kürkünden bir tebetey* vardı.” (O.B./32).

³Çapan: Kaftan, üst giyim.

* İçig: Çizme içine giyilen mes.

* Tebetey: Kalpak.

B.6.Kadın – Erkek, Karı – Koca İlişkileri

Kırgızlar ataerkil bir toplum yapısına sahiptir. Kadınların işi eviyle ve çocuklarıyla ilgilenmek, erkeklerin işi ise evin geçimini sağlamak için çalışmak, tarlalar ve hayvanlarla ilgilenmektir. Kadınlar her zaman erkeklerine saygı gösterirler ve hizmette kusur etmezler. Buna karşılık erkekler genellikle teşekkür etmeyi düşünseler bile çoğu zaman edemezler. Çünkü atalarından böyle görmemişler ya da alışmamışlardır. Kadınlar erkeklerin namusudur ve korunmalıdır.

“Ona “iyi düşün? Nereye gideceksin? Ne yapacaksın? Çocuklaştın mı yoksa! İnsanlar yüzüne bakıp bakıp gülecekler” demek istiyordu ama söyleyemiyor, susuyordu. Çünkü o zaman ihtiyar kocası ona “öz anası olsaydın beni caydırmaya çalışmazdın!” diyebilirdi.” (O.B./29)

“Çordon şehre indiği zaman onları da görmeye giderdi. Dönüşünde onlarla ilgili pek az şey anlatır, kadında hiç üstelemezdi. Böyle hallerde üvey ana hiçbir şeye karışmamalıydı.” (O.B./29).

“Kadın, yatağın başı ucunda duran sandığı açtı, orada itina ile sakladığı astarakan kalpağı alıp kocasına uzattı:

-Al bunu, o eski kalpakla gidilmez oraya.

Çordon kalpağını değiştirdi ve kapıya doğru yürüdü. Ama karısı yine durdurdu onu:

-Dur hele, pencere kenarında duran şu yiyecek çıkını da al ve heybeye koy, akşama kadar yol yürüyeceksin, karnın acıkır.

Çordon ona teşekkür etmek istedi ama bir şey söyleyemedi. Karısına “sağ ol” demeye alışmamıştı hiç.” (O.B./30).

“Avcının karısı da çok iyi bir kadındı. Ama kolhozda olduğu gibi evde de işi zordu kadının.” (O.B./36).

“-Artık kendim giderim, sağ ol... dedi bir kadın sesi.

-Biraz daha geleyim, köpekler saldırabilir, dedi yanındaki erkek.”
(B.Y./47).

“Kadın kadındır. Kadınlar sık sık ağlar... Kadındılar işte. Kadınlar her şeye acır ve ağlarlar.” (Sultanmurat/107).

“Boşboğazlık yakışır mıydı erkek olana.” (Sultanmurat/131).

“Erkek dediğin ağlamazdı, ama gerçektende birkaç kez gözleri yaşardı.”
(Sultanmurat/133).

“Badyalı burada olsaydı hangi hırsız cesaret edebilirdi ineğimizi çalmaya! Lanet olsun erkeksiz eve...” (Yüzyüze/75).

“Tanabay öfkeyle elini kaldırdı. “Asla! Asla kalmazdım, yola yayan çıkar yine de geceyi o evde geçirmezdim” diye söylendi. “Bir kadın kaynatası ile öyle mi konuşur? Ne olursam olayım, nasıl olursam olayım, kocasının babası değil miyim? Ama çenesi durmuyor! – Ömür boyu koyun çobanlığı, yıldı çobanlığı yapacak olduktan sonra, hele şu kocamış çağında ‘artık işe yaramazsın diye kovulacak olduktan sonra, ne akılla partiye üye olursun? – bak sen şu karının dediğine! Oğluma gelince, onun da karısından geri kalır yanı yok! Karısı konuşurken o yere bakıyor ve ağzını açıp tek kelime bile söylemiyor. Basbayağı korkuyor karısından. Kadın, babanı istemiyorum dese, vallahi ağzını açmaz. Hay haddini bilmez hay! Gözü hep yukarılarda. Baş olmak, başkarma olmak istiyor...” (E.G./15).

“Tanabay evli barklı bir adamdı. Onun yaşında birine aşık olması doğru olmazdı. İyi bir insandı o; ama her şey zamanında olmalıydı. Üstelik Tanabay’ın iyi bir karısı vardı ve onu incitmemeleri gerekirdi...” (E.G./56).

“Eyerin üzerinde kalın kadife bir minder görünce çok kızdı. Sanki ata bir erkek değil de koca kalçalı bir kadın binecekti.” (E.G./97).

“Bu çobanlık işini bir düşüneyim, karımla da görüşüp tartışmalıyız, diye ekledi.” (E.G./122).

“Kadıça öyle her gürültüye pabuç bırakacak kadınlardan değildi. Erkekler kolay kolay sokulamazdı yanına. Şimdi de öyle, hiç istifini bozmadan dikiliyordu orada.” (A.Y.S.B/18).

“Kadınlr evlerden kap-kacak topluyor, semaverleri oğup parlatıyor, hamur yoğurup ekmek pişiriyorlardı. Erkekler ise su taşıyor, işe yaramaz eski traversleri kırıp yakacak odun haline getiriyorlardı.” (G.O.A.B./34).

“Nihayet kocasının içeri girdiğini duydu, çizmelerini çıkarmasına yardım etmek için kalkıp karşıladı. Sonra, sabun ve havlu getirdi, kocasının eline su döktü. Bunlar olurken ikisi de tek kelime konuşmuyorlardı.” (D.K.R./299).

“O saatte evlerde tek erkek yoktu, sabah erkenden çıkıp gitmişlerdi. Kadınlr ise ev işleriyle meşgul idiler.” (B.G./4).

B.7.Akraba – Aşiret İlişkileri

Kırgız toplumunda akrabalık ilişkileri kuvvetlidir. Bayramlarda ve özel günlerde akraba ziyaretleri önemli bir olaydır. Düğünler ve cenazeler gibi toplu halde yapılan törenlerde öncelik akrabalaradır. Birbirlerinin işlerinde her zaman yardımlaşırlar. Akraba büyüklerine saygı el üstünde tutulan bir kavramdır. Amca, hala, yenge, enişte, yeğen, dede, nine gibi akrabalık bildiren sıfatlar kullanılır.

“Ben Cemile’yi çok severdim, o da beni severdi. Çok iyi dost olmuştuk ama birbirimizi adlarımızla çağırarak kadar değil. Ayrı ailelerden olsaydık ona herhalde Cemile derdim, ama ağabeyimin karısı olduğu için cene (yenge) diyordum. O da kiçine-bala (küçük çocuk) diye çağırırdı. Oysa ben artık küçük bir çocuk değildim ve aramızdaki yaş farkı da büyük değildi. Ama avılda adet böyledir. Gelinler kocalarının küçük kardeşlerini “kiçine-bala” ya da “kaynım” diye çağırırlar.” (Cemile/10).

“Babam ve küçük anne Cemile’ye hiç sert davranmamış, kaynana ve kaynatalarda var olduğu söylenen baskıyı ona asla yapmamışlardı. Ona iyi davranıyor, onu seviyor ve ondan yalnız bir şey istiyorlardı: Tanrı’ya ve kocasına sadık kalmasını.” (Cemile/15).

“Büyüklerin yanında, utanmadan, çekinmeden her zaman türkü mırıldanırdı. Bütün bu davranışları elbette, bir gelinin aile içindeki davranışlarını sınırlandıran geleneklere pek uygun değildi.” (Cemile/16).

“Tabii evde anne ve baba sağ iken, avılın aksakalları (ihtiyarları) ve yakın akrabalar varken en başta kadının adını anmak, hele mektubu onun adına yazmak hiç yakışık kalmaz, hatta herkesi şaşkına çeviren bir tuhaflık olurdu. Yalnız Sadık değil, kendine saygısı olan her erkek böyle düşünürdü. Bu durumun düzeltilecek bir yanı da yoktu. Adet böyleydi ve bütün köy bunu pek tabii karşılardı.” (Cemile/21).

“Tek kelime söylemeden, selam da vermeden geçip gitti. Oysa, gelenekler onun uğrayıp selam vermesini “kolay gelsin” demesini gerektiriyordu. İhtiyar Çekiş: İnsanlar çok değişti, örfü adeti unuttular, demişti.” (Sultanmurat/184).

“Kaynanamın oğlu! Kaynanamın oğlu!” diye mırıldandı. Sonra kendini tutamayıp, örf ve adeti unutarak İsmail! dedi ve başladı ağlamaya.” (Yüzyüze/36).

“Senin ihtiyara da söyle, gücenmesin ‘Mirzakul sözde bizim aşiretten, başkan oldu ama bize hiç yararı olmadı’ diye düşünebilir... Akrabalarım yardım etmeyi istemez miyim ben, ama biliyorsun işte?!” (Yüzyüze/59).

“Dayan yavrum dayan. Allah Mirzakul’un cezasını verir, aşiret töresini unuttu o...” (Yüzyüze/68).

“İş yaparken de babamızı yüzüstü bırakmazdık biz, saygıda kusur etmezdik, babamızın, anamızın, dostumuzun, düşmanımızın, hatta komşumuzun köpeğinin bile yaptıklarından sorumlu tutulurduk.” (E.G./16).

“Büyük kızın kocası kamyon sürücüsüydü. Bu damadı bütün ev halkını kamyonla bindirir, dağda yaşayan kocamış kaynata ve kaynanasını görmek, saygılarını sunmak ve gönül almak için gelirlerdi.” (E.G./20).

* Kırgızlar’da ve diğer Türk boylarında kadınlar kocalarına saygı gereği isimleriyle hitap etmezler.

“Ama, Kırgız töresine göre, bir babadan olan çocuklar, bir anadan doğmuş gibi karındaş sayılırlar.” (E.G./51).

“Çoğu onu kınıyordu: “Tanrı insana böyle bir akraba vermesin! Böyle bir kardeşin olacağına hiç olmasın daha iyi!” diyorlardı.” (E.G./170).

“Karısının akrabaları arasında birkaç gün kalmak, konuk olup ağırılanmak, neyse, ama sonra hiçbir iş yapmadan orada uzun zaman kalmak gerekecekti ki bunu istemezdi.” (G.O.A.B./77).

“Bütün akrabaları köyde bekliyordu: Ablası, demirci eniştesi, yeğenleri, amca çocukları, hala çocukları, teyze çocukları, onların da çocukları, diğer akrabalar ve en önemlisi saatleri ve dakikaları sayan Bektur Aga’nın kendisi.” (Eb.G./102).

“Dedem önce küçüklerin el uzatmaları ve el sıkmaya en büyükten başlamaları gerektiğini söylüyor. El uzatmamak karşısındaki insanlara saygısızlık etmek olurmuş. Yine dedemin dediğine göre, her yedi kişiden biri peygamber olabilirmiş.” (B.G./25).

C.DİNİ VE BATIL İNANIŞLAR

Kırgızlar İslam dininin Sünni mezhebine mensuptur. Ancak bunun yanında eski tarihlerden kalma şaman dininin etkisiyle bazı batıl inançları, uğur, uğursuzluk, şans, büyü gibi inanışları da vardır. Aytmatov'un eserlerinde Kırgızların Allah inancına ve batıl inançlarına sık rastlamak mümkündür.

C.1.Dini İnanışlar

Kırgızlar İslam dinine mensup bir halktır. Allah, peygamber ve kitap inancı günlük yaşantıları içinde önemli yer tutan kavramlardır. İslam dinine mensup olsalar da kültürlerinde gerek Arap kültüründen gerekse İslamiyet öncesi inanışlarından kalma unsurlar kendisini göstermektedir. Gök, ay, su vb. varlıkların kutsal sayılması bu unsurlar arasında gösterilebilir. Aytmatov'un eserlerinde bu kavramlara sıkça yer verilmiştir.

"İyi öyleyse, nerede olurlarsa olsunlar, yeter ki Allah sağlık versin, hadi bana eyvallah! (O.B./33).

"Hay Allah canını almasın!" (O.B./34).

"Baba anlamıyorsun! İkimizin kocası da askerde, yetmez mi? dönüp dönmeyeceklerini Allah bilir." (O.B./40).

"Trenin orada durmaması ihtimali, bu kaygı, bu korku, ona Allah'ı hatırlattı: Allahım! Eğer var isen bu treni durdur! Sana yalvarıyorum, durdur bu treni!"(O.B./45).

"Allah kismet ederse, kışı geçirdikten sonra, yaz başında, dağlar geçit verince Çatkal'a gideriz." (Yüzyüze/40).

"Allah kismet ederse Pazar günü (Pazar kurulduğu gün) gelecek mektup..."(Yüzyüze/47).

"Tanrı onları sanki o gece yaratmıştı. Doruklar bembeyaz, yamaçlar gölgeli; ama her şey elle çizilmiş gibi belirgin, karası kara, akı ak, tertemiz, pırıl pırıl ve görkemli." (E.G./135).

"İnsan yalnız Allah'a sırt çevirmez, yalnız O'na küsmez. Allah ölüm verirse, bu, hayatının sona ermesi demektir. Çünkü insan doğar ve vakti gelince ölür. Bunun dışında, bu dünyada olan her şeyin hesabı sorulur." (G.O.A.B./87).

"Kendini toparladı, fısıltı halinde bir ayetin ilk sözlerini okudu: Eşhedüen la ilahe illallah!" (G.O.A.B./156).

"Hakikatin er geç zafer kazanacağına inanılıyor; zira gerçek yok olamaz. Yani yaşadığın sürece her defasında gerçeği kanıtlamak zorundasın, bunun için yaşıyoruz; Tanrı bunu emret diyor. Ama gerçek ne?" (Eb.G./16).

"Şöyle ki Tanrı'yı da kimse görmemiş, ama insanlar ona, onun varlığına inanıyorlar. Muhtemelen inanç böyle, arzu edileni kalp gözüyle görmek ve onu sevmek yoluyla oluşuyor." (Eb.G./53).

"Bununla beraber, boğucu sıkıntılar ona Allah'a olan inancının ne kadar güçlü ve içten olduğunu da hissettiriyordu. Yüce Yaradan'ın insana dünyevi aşklar vererek, onun var olmasının en büyük sevincini de yarattığını keşfediyordu. Tanrı'nın lütfu akıp giden zaman kadar sonsuzdu, çünkü her aşk ayrı ve tekti..." (D.K.R./48).

"Söylemekte sakınca görmüyorum, anlayışlarımıza göre Tanrı ezeli ve ebedidir." (D.K.R./99).

"Sapık düşüncenle "Tanrı" kavramını ıslah etmek istiyorsun, gerçekte sen onu hiç bilmiyorsun. Senin istediğin şey, kendini O'nun yerine koymaktır! Ama, şükürler olsun ki Tanrı gerçeği ne senin, ne de senin gibilerin isteğiyle vardır. Senin küfrün ancak seni mahveder. Tanrı ezeli ve ebedidir!" (D.K.R./105).

"-Allah büyüktür. Çok önemli değil, sadece soğuk almışsın. Bugün yataktan çıkma. Akşam sıcak kuyruk yağıyla göğsünü ve ayaklarını ovarım. Bir güzel terlersin ve Allah'ın yardımıyla yarın tarpan tay gibi kalkarsın ayağa." (B.G./86).

C.1.1.Dua

İnsanlar inançları ne olursa olsun dua ederler. Dualar çoğu zaman Tanrı'dan bir şey isteme, zor bir durumdan kurtulma veya ölenlerin ruhlarının huzur bulması için yaratıcıya yapılan seslenişlerdir. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde dua unsuruyla da çok sık karşılaşmaktadır. Eserlerinde yapılan dualar çoğu zaman yaratıcıya seslenme şeklinde olurken kimi zaman da Maral Ana'ya, Arbak'a (ataların ruhlarına) seslenme şeklinde de kendini göstermektedir.

"Eğer ölmüşse mezarı başında bir dua okurdu, yaşıyorsa elini sıkır, bir zamanlar oğluna gösterdiği yakınlıktan dolayı ona teşekkür ederdi." (O.B./37).

"Kötü güçleri, bunların zararını önlemek için böyle zamanlarda bir dua mırıldanmak, "Tanrı kazadan beladan saklasın, her şey huzurlu olsun" diye okumak iyidir. Sultanmurat da mola vermek için uygun bir yer ararken böyle dua ediyordu." (Sultanmurat/148).

"Sonra, avluda dua sesleri yükseldiği zaman, herkes sustu, herkes kendi yalnızlığı ile baş başa kaldı. Ellerini açıp kaldırmış, avuçlarında Kutsal Kitabı (Kur'an'ı) görür gibi bakıyor, görkemli duayı dinliyordu: Bin yıl kadar önce, Arabistan'dan buraya ulaşan, benimsenen, doğumlarda ve ölümlerde huzur ve ebedilik bildiren görkemli duayı. Ama şimdi yalnız cephede ölen Anatay'ın babası için okunan duayı. Sultanmurat, işte bu dua okunurken bile gözlerini elleri üzerinden kaldırıp Mirzagül'e baktı." (Sultanmurat/169).

"Titrek sesli zayıf bir ihtiyar atının üzerinden "Hayır dua edelim!" diye bağırdı. Bu, at bakıcısı Barpı idi. Atını durdurdu, titrek ve nasırlı ellerini açarak duayı başlattı: "Aamin! ... Atalarımızın ruhları size yardım etsin, zaferle dönün!" (Yüzyüze/45).

"Allah'ım, bu defa da tehlikelerden koru bizi diye yalvarıyordu durmadan. "Ne yapayım, ne edeyim, bir yol göster Tanrım! O inek bulunursa çocuklar çok sevinecek, insanlar da köye dönecekler. Allah'ım, o yetimlerin ineklerini bulmalarına yardım et, oğlunun aşkıyla, oğul sahibi olma duygusuyla yalvarıyorum sana!" (Yüzyüze/77).

“-Haydi şimdi bir Fatıha okuyalım, hayır dua edelim, dedi. Bunun üzerine, saçlarını ustura ile kazıtıp, başlarına birer beyaz çevre geçiren biniciler, ellerini açarak seyircilere doğru biraz ilerlediler. Yüzlerce el kalktı, açıldı, dua edildi ve bütün kalabalık “Amin!” diye yüzlerini sıvazlayarak ellerini indirdiler.” (E.G./59).

“Zaferi kazanan Tanabay ellerini kaldırarak şükür duasını yaptı. Bütün kalabalık ellerini kaldırarak ona uydu ve akarsular gibi yüzlerini sıvazlayarak bir ağızdan “Amin!” dediler.” (E.G./63).

“Bir batırlık, yiğitlik ve beceri oyunu olan kökparı* bize armağan eden atalarımız nur içinde yatsınlar! Ruhları şad olsun!” (E.G./67).

“Aman Tanrım! Vadiye inip demiryoluna doğru gitmesinler, demiryoluna düşmesinler! Mutlaka kaza olur! Allah’ım, sen koru onları! Ey Arbak! (ervah, ataların ruhu) siz koruyun yalkıyı! Sakın ayağın sürçmesin Gülsarı! Sakın düşme! Beni yalkıya ulaştır, diyordu.” (E.G./78-79).

“Birkaç veda sözünden, duadan sonra “amin!” diyecek ve orada bırakacaklardı onu.

Yedigey bunları düşünürken, bir yandan da yari yarıya unuttuğu duaları tekrarlayıp hatırlamaya, Tanrı’ya yönelteceği yakarışları bir sıraya koymaya çalışıyordu. Çünkü, insan kalbinde, başlangıç ile son, hayat ile ölüm arasındaki çelişkiyi uzlaştıran, yalnız ve yalnız, bilinmeyen, görülmeyen Tandı idi. Dualar işte bunun için okunuyordu. Başka türlü Tanrı’ya sesini duyuramazsın, niçip yaratıp niçin öldürdüğünü soramazsın ki!” (G.O.A.B./109).

“Ey Yüce Allah’ım, eğer dedelerimin kitaplardan öğrendiği, benim de dedelerimden duyup öğrendiklerimi işitiyorsan, kendimden söyleyeceklerimi de işit. Bunların birbirine engel olmayacaklarını düşünüyorum.” (G.O.A.B./405).

“Onun için istersen önce Tanrı’nın evine gidelim, her şeyden önce birlikte dua etmemiz gerektiğine inanıyorum.” (D.K.R./98).

* Kökpar: At üstünde oynanan bir takım oyunudur. Taraflar meydana bırakılan, içi saman doldurulmuş oğlak veya buzağı tulumunu kapmak, kendi takımına kazandırmak için mücadele ederler.

“Buna dua yoluyla ulaştığımızı, duanın bizi biraz kendimizin dışına götürdüğünü anlamaktan da mutluluk duyuyorum. Tanrı’nın mağfireti, bağışlaması sınırsızdır, O’nun bize olan sevgisi sonsuzdur. Dualarımız belki O’nun için  ocuk cıvıltısı gibidir ama, bunlar bizim O’nun Kişiliği ile şaşmaz şekilde birleştiğimizin göstergesidir.” (D.K.R./99).

“İki adamın duaları onları sıkıntıdan, üzüntüden kurtaracaktı. Her biri dualarında O’na duydukları sevginin buyurduğu amel ve hareketlerinin doğruluğunu görmek istiyorlardı.” (D.K.R./101).

“Gökyüzü yeni yeni aydınlanmaya başladı, herkes uykuda, ben günlük duamı okuyarak Sana sesleniyorum, her şeyi bilen Yarlıgayıcı Tanrım! Her şeyden önce seni düşünüyorsam ve her gün sıkıntılarımı sana tekrarlıyorsam, bu bencilliğimi bağışta. Ama ben, nefes aldığım sürece bunları söylemeyi tek amaç bildim.

“İyiliğin, Gerçeğin, Adaletin aslı Yüce Tanrım, durmadan dua edişimi de bağışla. Çünkü ben asla kendim için dua etmiyorum. Kalbimin dünya nimetine ihtiyaç yoktur. Senden ömrümü uzatmanı da istemiyorum. Ama, insanların, insan ruhlarının selameti için dua etmekten vazgeçmeyeceğim. Ey bağışlaması bol Tanrım! Bizi karanlıkta bırakma, bu dünyada iyiyi kötüden ayırmamıza yardım et. Bizi aydınlat! Kendim için dilekte bulunmaya cesaretim yok. Bana olacak her şeyi önceden kabul ediyorum. Beni ister ebedi Cennetine al, ister Cehennemine ateşine at. Kaderimiz sana aittir ey dile sığmaz, gözle görülmez Tanrım!

“Ben kulunun, Senin şefkat dolu sözlerine itaat eden bu na ız rahibenin, kendim için bir tek dileğim var: Sevgilimin gemisi hiç durmadan yoluna devam etsin. Gündüzler boyu, geceler boyu, birbirini izleyen çok uzun gecelerde ve g nd zlerde, dünya Senin koyduğun yasaya göre dönmeye devam ettikçe, o hep, dosdoğru, topları daima susmuş olarak ve rotasını hiç değiştirmeden yoluna devam etsin. Okyanusları açsın, dalgalar ona çarparak kırılsın, ebediyen uğuldasın, k kresinler. Deniz onun üzerine yağmur olup şarıl şarıl dökülsün ve o, acı köpüklerle dolu deniz havasını teneffüs etsin. Güvertenin gıcırdadığını, makinelerin durup dinlenmeden g r l g r l çalıştığını, rüzgara uyarak uçuşan ve

bağrıışan martıları işitsin. Böylece, uzak bir kıyıda hayal ettiği ve asla demir atamayacağı bir ışıık şehrine doğru yüzsün... yüzsün...

Benim tek dileğim budur. Her defasında aynı dilekte bulunduğum, her gün şafakta batan bir gemi için dua ettiğim için beni bağışla ey yarlıgayıcı Yüce Tanrım. Ölümlü ölümsüz bütün umutların sığınacağı liman sensin. Sen her yerde hazır ve nazırsın. Teselli veren Sensin. Her şeyin evrensel kaynağı Sensin. Bunun için de, geçmişte, bugünde, gelecekte, bütün zamanlarda hep sana yöneleceğiz. Artık hayatta olmayacağım, Sana yakaramayacağım, hiç kimsenin yakaramayacağı zamanda da bu gemi yoluna devam etsin, ta sonsuzluğun sınırlarına kadar... Amin.” (D.K.R./221-222).

“Bundan sonra dede, ellerini göğşe açarak alçak sesle bir dua okumaya başladı:

-Ey soyumuzun ulu anası, Boynuzlu Maral Ana! Bu koyunu sana kurban ediyorum: Çocuklarımızı tehlikeden kurtardığın için; atalarımızı ak sütünle beslediğin için; temiz yürekli oluşun, bize ana gözüyle baktığın için. Bizi dağda-bayırda, coşkun sellerde, kaygan yollarda yalnız bırakma! Bizi, yurdumuzu terkedip gitme! Biz senin çocuklarıyız. Amin!

Duasını birirdikten sonra ellerini yüzüne koyup alnından çenesine doğru sıvazlayarak indirdi: Çocuk da aynı şeyi yaptı.” (B.G./81).

C.1.2.Kader

Müslüman inancı gereği imanın şartlarından biri de kadere iman yani kadere inanmaktır. Kader, yaratıcının insanlar için belirlediği ve insanların değiştirmek adına müdahalede bulunamadığı bir yazgıdır. Çoğu zaman insanlar başlarına gelen bir felaketi teselli bulmak adına kadere yorarlar. “kaderi böyleymiş”, “kaderden kaçılmaz”, “kaderimde bu varmış”, “kadere boyun eğmek” gibi cümleler yaşanan felaketler ardından birer teselli cümlesi anlamında kullanılır ve böylece Tanrı’ya isyanın önüne geçilmiş olunur. Aytmatov’un eserlerinde sıkça kaderden söz edilmektedir. Hemen hemen kaderden bahsedilmeyen hiçbir eseri yoktur.

“Uyurken bile “Ey Ulu Yaradan, sana sığındım, kaderimizi senin merhametine bırakıyorum...” diye mırıldanıyordu ihtiyar kadın.” (Yüzyüze/33).

“Aman Allah’ım, tövbe etmen gerek. Bir zamanlar düşlere, kadere kismete, Tanrıya inanmayan sen değil miydin? Kocakarılının “kafir!” diye beddua ettikleri kişi sen değil miydin?” (E.G./115).

“Onlara, Pazar kurulduğu gün bir mektup getireceğimi söyledim, bana inanırlardı. Böyle biteceğini nereden bilirdim! Ne yapalım, halkımızın kaderi bu, kahramanların kaderi!” (Yüzyüze/63).

“Kadere boyun eğmekten başka ne gelirdi elinden?” (E.G./44).

“Kadın böyle düşünürdü; ama bu düşünceler Tanabay’ı umutsuzluğa, umutsuzluğa sokardı: “Kaderimiz böyleymiş, neylersin!” der, gözlerini çayın karşı yakasındaki sisli havaya çevirir ve yanık bir türkü tuttururdu.” (E.G./56).

“Bütün bir milletin kaderi, geleceği söz konusu iken ava çıkmayı kim düşünür?” (Y.S.M./10).

“Az daha ölüyordum. Ama ölmedim işte. Kader – kismet kurtardı.” (G.O.A.B./73-74).

“Yedigey askere giderken çocuk henüz altı aylık idi. Kaderi böyleymiş yavrucağın.” (G.O.A.B./74).

“Ama kaderlerinde şehirli olmak yokmuş. Evet, kaderdi bu başlarına gelenler. Başka türlü nasıl açıklanır?” (G.O.A.B./79).

“Şanslarını bir de bu şekilde deneseler ne kaybederlerdi? Ama sonradan bunun bir talih, bir kader olduğunu anlayacaklardı.” (G.O.A.B./83).

“Onunla karşılaşmak ve evlenmek varmış kaderinde.” (G.O.A.B./85).

“Kader onları Sarı Özek’in Boranlı’sına atmış.” (G.O.A.B./125).

“Kaderlerine razı, cezalarını çekmeye hazır, birbirlerine bağı, tam bir dayanışma içinde idiler.” (G.O.A.B./127).

“Kader böyleymiş diye kendinizi üzmenize, yiyip bitirmenize gerek yok. Katlanacağız!...” (G.O.A.B./138).

“Benim kaderim, alın yazım, niçin böyle yazılmış? Senin gibi baharını yaşayan bu kadar güzel bir kızı, felek niçin ben kışa girerken, son günlerimi yaşarken çıkarıyor karşıma? Bugüne kadar gördüklerimin bir hiç olduğunu, boş bir hayat yaşadığımı, bir gün senin gibi bir güzeli görünce anlayayım diye mi? kader bana niçin böyle acımasız davranıyor?” (G.O.A.B./340).

“Hiç kimse kaderini, başına gelecekleri bilemez; sadece hayat bunu gösterir. Kader, başka türlü nasıl olurdu ki? Bu her zaman böyleydi. Dünyanın yaratılışından, cennetten kovulan – bu da bir kader değil mi? – Adem ve Havva’dan günümüze kadar her dakika, her saat, her gün, her asır, herkes ve hepimiz için kaderin sırrı, ebedi bir bilmece olarak kalmaktadır.” (Eb.G./7).

“Kaderin neler yapacağını kestiremezsin, böyle olmuş, ebediyete kadar böyle olacak ve bunu değiştiremezsin.” (Eb.G./13).

“Bu dünyada herkesin yazgısı farklı. Evet, farklı. Bu her zaman böyle. Hiç kimse kaderden kaçamaz. Mukadderatı beklerken günler gelecek ve geçecek. Beklentiler ise son güne, son saate kadar yok olmayacak; bu, ebediyen böyle sürüp gidecek.

Yine bir yerlerden rüzgar esti. O, devriye gezmesi gerektiğini hatırlayıvererek bu fani yeryüzünde her yeri; insanların ruhlarını, fikirlerini, amellerini seyretmek için acele eden kaderdi. Kader yine ertelenemeyecek işlerini yapıyor ve her zaman olduğu gibi hep istikbali göz önünde bulundurarak, gizlice, tesadüflerin bir araya geleceği o mukadder anın hazırlığını yapıyordu. Bu hazırlık ise yine beklenmedik bir şekilde, kaçınılmaz yazgının kendileri için belirlediklerini yaşayacak olanların hayatını ve yeryüzündeki hareketlerini tayin ediyordu. İnsanlar da alınlarına yazılmış olan gelecek günlerini yaşıyor ve her defasında

gökyüzüne “Ne olacak? Niçin? Ne yapabilirim?” gibi hep aynı soruları soruyorlardı.” (Eb.G./28).

“Burada, genel olarak kaderin akıl ermez bir akışı, özel olarak da herkesin ayrı ayrı kaderi ve olayları meydana getiren sayısız durumları üzerinde biraz düşünmek yerinde olacaktır.” (D.K.R./44).

“Ah bu Abdias! Ne işi vardı onun bu Allahın cezası yerde! Kader işte. Yine kader! Bütün olaylar bir araya geliyor kaderi tamamlamak için.” (D.K.R./45).

“Hayır, kader boş bir kelime değildir: iyi olsun kötü olsun bütün olayları o belirler.” (D.K.R./66).

“Sen kendi kaderinin hakimi olduğunu iddia ediyorsun, bunu anladık. Ama kaderler birbirinden ayrı değildir. Doğum ve ölüm dışında onları hiçbir sınır ayıramaz.” (D.K.R./153).

“Her insan kaderinin peşinde koşar ve her kader adamını arar... Hayat böylece sürüp gider... Eğer kader oklarının her zaman hedeflerine ulaşma özlemi içinde bulundukları doğruysa, bu hikayemizde bu özlemlerini giderdiklerini söyleyebiliriz.” (D.K.R./269).

“Ben öldükten sonra ise Allah'a emanet. İnsanın kaderinde ne varsa o olur...” (B.G./22).

“Şehirlerde yaşayanlar asfalt yollarda gamsız-kedersiz dolaşüyor, taksilere biniyor, lokantalara giriyor, keyif sürüyorlardı. Oysa kendisi çok mutsuzdu. Kader onu bu dağlara atıp bırakmıştı. Hatta Kıvrak Mümin, şu onun beş para etmez kaynatası bile kendisinden daha mutluydu. Çünkü marallara inanırdı o. Aptalın tekiydi. Zaten aptallar her zaman kaderlerine razı olurlardı. Ama Orozkul, kendi hayatından, kendi kaderinden nefret ediyordu.” (B.G./50).

C.1.3.Ahiret

Ahiret inancı her dinde farklı olmakla birlikte meçhul bir son olarak görülmektedir. Birçok dinde cennet ve cehennem kavramları ahiret için kullanılmaktadır. Genellikle de öbür taraf, öbür dünya gibi tanımlarla ifade edilir.

“Uzun zamandan beri o konuda haklı mı, haksız mı olacağını yalnız Allah’ın bilebileceğini kabul etmişti sonunda... Eğer öbür dünyada oğlu ile karşılaşacak olursa ona her şeyi anlatacaktı, ama af dilemeyecekti ondan.” (O.B./37).

“Allah’a şükür biz ihtiyarların kazandığı her şey size kalacak. Bunları mezara götürecek değiliz.” (Cemile/15).

C.1.4.İbadet-Ramazan-Kurban

Namaz kılmak, Ramazan ayında oruç tutmak ve kurban bayramında ya da adak sonrası kurban kesmek İslamiyet inancı gereği yapılan ibadetlerdendir.

“Babam yaşlı bir dülgerdir. Her sabah tan ağarırken kalkar, kibleye dönüp namazını kılar, dülger atölyesinin bulunduğu ortak avluya çıkar ve ancak akşam geç vakit eve dönerdi.” (Cemile/8).

“Eleman, kendi köpeği Uçar’ın peşinden göl kıyısına kadar gelmişti. Şimdi orada, kurbanlık boğayı kesen ağabeyi Turman’a yardım ediyor, kadınlardan ve ihtiyar erkeklerden oluşan bir cenaze alayı da onları bekliyordu.” (Y.S.M./9).

“Kalan bütün gücünü namaz kılıp dua okumak için kullanıyordu.” (Yüzyüze/32)

“Orada cenaze namazı için abdest aldı. Abdest aldıktan sonra rahatlamıştı.” (G.O.A.B./404).

C.1.5.Örtünme

Aytmatov eserlerinde örtünmeyi bir inanç gereğinden daha çok kadın aksesuarı olarak kullanmıştır. Örtünme eserlerinde çok fazla yer bulmayan bir inanç sembolüdür.

“Başını kar gibi beyaz ve kocaman bir türbanla sıkı sıkı sarmıştı, yalnız yüzü görünüyordu. Yüzünde beliren kırışıklara, türbandan taşan ağarmış saçlarına rağmen hala güzeldi.” (Y.S.M./14).

C.2.Batıl İnanışlar

Hamile kalamayan Kırgız kadınları çareyi bir pınarın veya suyun kenarında geceleme, kurban kesmek ve dua etmekte ararlar. Doğacak çocuğun cinsiyeti konusunda ise annenin rüyasında “balta” görmesinin erkek çocuğa, “kazan” görmesinin ise kız çocuğa işaret olduğuna inanmaktadırlar. Doğan çocuğun sağlıklı olması için önce tuzlu suda yıkanması, mutlu ve uzun ömürlü olması için “itgöynök”* denen kundağa sarılması da gelenektir(Erdem, 2005;271-274). Bu ve bunun gibi inanışlar Kırgız toplumunda sık görülen bir durumdur. Büyü, rüya yorumu, tahtaya vurmak, fal, nazar, muska, ruh, cin, şans gibi batıl inançlar bunlar arasında sayılabilir.

“Ah güzel kızım, gözümün nuru, Allah seni nazardan korusun, sana gelecek belalar bana gelsin! derdi.” (B.Y./49).

“Sana ne oldu böyle? Her zaman böyle olsan ne iyi! Tahtaya vuralım da nazar değmesin, öyle yardımın dokunuyor ki seni şehre göndermesek daha iyi olacak galiba! demişti.” (Sultanmurat/80).

“-Evet, çok güzel taydır o, dedi ihtiyar. Sonra ensesini kaşıyarak ciddi bir tembihte bulundu: Ama dikkat et, dile düşürme, nazar değmesin!” (E.G./27).

“Ah ah sevgili yavrularım, mektuplarınızı muska gibi saklayacağız, diye mırıldanırdı titrek bir ses ve dolu dolu gözlerle.” (Cemile/21).

* Bu bez, önce bir köpeğin üzerine sonra da çocuğun üzerine örtüldüğü için bu adı alır.

"Kerim böyle derken muska gibi üç köşe katlanmış bir kağıdı Cemile'ye uzattı." (Cemile/58).

"-Edepsizlik etme! İnsan babasına öyle yapışır mı, hiç de iyiye işaret değil bu! Bir çocuğun yaşayan, yanbaşında olan babasını bu kadar özlemesi görülmüş şey mi? bakın, sonra söylemedi demeyin, bu çocuğun bu hali uğursuzluk getirecek, felaket getirecek başımıza!" (Sultanmurat/78)

"İnkamay-Apay çok ünlü bir iskambil falcısını görmek için gitmişti kasabaya. Bu ünlü falcı kağıt açtığı zaman, fal iyi çıkarsa, buna kendisi de çok sevindiği ve mutlu olduğu için, fal baktırandan para almıyormuş. Onun için yalan söylemesi de mümkün değilmiş. İnkamay-Apay'a üç defa fal açmış ve oğlunun hayatta olduğunu söylemiş." (Sultanmurat/130).

"Sultanmurat turnaların erken gelmelerinin iyiye işaret sayıldığını da hatırladı." (Sultanmurat/184).

"Şans diye bir şey gerçekten varmış meğer." (Sultanmurat/194).

"...kötü ruhlar, babaların oğullarla birlikte ava çıkmalarından nefret ederlerdi. Bu kötü ruhlar, baba ile oğuldan birini öldürür, böylece hayatta kalanı güçsüz bırakır ve o, üzüntüden bir daha denize açılmamak, bir daha ormana gitmemek için yemin ederdi. Kötü cinler böyleydi. İnsanlara kötülük etmek için fırsat kollarlardı.

Kirisk cinlerden ya da kötü ruhlardan korkmazdı. Artık küçücük bir çocuk değildi o. Ama annesi korkardı, özellikle de oğlu için. "Sen daha çok küçüksün," diyordu, "seni kolay altederler, kolayca yok edebilirler." Evet, doğrudu. Ah bu kötü ruhlar! Çocuklara ne kötülükler ederlerdi! Her çeşit hastalığı verebilir, ya da başka bir fenalık yapabilirlerdi. Çocuk büyüyünce avcı olmasın diye onu sakat bırakırlardı. Sakat bir insanın kime yararı olurdu! İşte bunun için, özellikle küçük çocukları kötü ruhlardan mutlaka korumalıydı. Ama çocuk büyüyünce, ayaklarını yere sağlam basan güçlü bir insan olunca, cinler ona zarar veremezdi. Çünkü cinler kuvvetli insanlardan korkarlardı." (D.K.K.A.K./93).

“Akçaağaç dallarından yapılan tokmaklar kütükten oyulmuş davulları gümbür gümbür dövecek, dans edenlerin ortasında şaman –oymağın en bilge kişisi- ‘Toprak’ ve ‘Su’ ile konuşacak, onlara oymağın yeni avcısı Kirisk’i anlatacaktı. Eveti şaman Toprak ve Su’ya Kirisk’ten söz ederek ona daima cömert davranmalarını isteyecekti. Büyüler yapacak, dualar okuyacak, Kirisk’in karada ve denizde şansının açık, getirdiği avları küçükler ve yaşlılar arasında eşit olarak paylaştıran büyük bir avcı olması dileğinde bulunacaktı. Çok bilge bir kişi olan şaman, büyüler yapmaya, dualar okumaya devam ederek Kirisk’in bir çok çocuğu olmasını, hepsinin yaşamasını, Büyük Deniz Kızı Oymağı’nın, onun soyunun üremesini, çoğalmasını isteyecekti:

Nerelerde yüzüyorsun ey Yüce Deniz Kızı?

Sıcacık karnın hayata gebe

Sıcacık karnın deniz kıyısında doğurdu bizi

Senin sıcak karnın en iyi yerdir dünyada

Nerelerde yüzüyorsun ey Yüce Deniz Kızı?

Ak memelerin denizarıslarının başı gibi

Ak memelerin deniz kıyısında besledi bizi

Nerelerde yüzüyorsun ey Yüce Deniz Kızı?

Karnın yeniden çiçeklensin, açsın diye

Yeryüzünde soyun üresin, çoğalsın diye

Erkeklerin en güçlüsü gelecek sana yüzerek...

Şenlikte herkes dans edip eğlenirken işte böyle şarkılar söyleyecek Kirisk için, hayatının en önemli olaylarından biri daha gerçekleşecek: Şaman, çılgın büyü dansında, onun avcılık kaderini gökteki yıldızlardan birine emanet edece.” (D.K.K.A.K./95).

“Hiç de iyi yorumlanmayacak bir düşünüş gördü o gece: Savaşta, cephe de miydi, yoksa şehirde bir mezbahada mı, pek anlayamıyordu... Her yanı kan içindeydi, elleri de kana bulanmıştır. Uyur uyanık kendi kendine ‘kan görmek iyi değildir’ dedi.” (E.G./99-100).

“Artık cebinde her zaman nohut büyüklüğünde 41 taş bulunduruyordu. Taşlarla fala bakmak, uzak geçmişten kalma bir usuldü, kendine göre karışık semboleri, tuhaf ama anlamlı terimleri vardı.” (G.O.A.B./269).

D.HALK EDEBİYATI UNSURLARI

Kırgızların zengin halk edebiyatını, comoktor (masallar), cöo comoktor, tabışmaktar (bulmacalar), makaldar (atasözleri), koşoktor (ağıtlar), ölöndör (şarkılar), sancıralar, dastanlar (destanlar), halk hikayeleri, ulamıştar (efsaneler), mifter (mitler), canılmaclar (tekerlemeler), beşik ırları v.b oluşturur(Nurmatov, 2008;3).

Aytmatov halkının sözlü edebiyatına ait bu ürünlerini eserlerinde çok sık kullanmıştır. Bunun nedeni kanaatimizce Aytmatov'un halktan biri olması, halkının bu değerlerine sahip çıkıp yaşatmaya çalışmasıdır.

D.1.Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri genelde kahramanlığı öven, korkaklığı yeren, yapılan hatalardan ders alınması için öğütler veren ve belki de çoğu zaman yaşanmış olaylardan özetlenen cümlelerdir.

"Kedi erişemediği ciğere murdar der." (Cemile/18).

"Attan, deveden değil, eşekten düşen korkmalıdır." (Sultanmurat/83).

"Göz korkaktır, el korkusuz." (Sultanmurat/147).

"Talih vardır güldürür, talih vardır öldürür." (D.K.K.A.K./185).

"At başına kün tavsı avızdıkpın su işer, er başına kün tuvsı etigimen su geşer (At başına gün vursa ağızındaki gemiyle su içer, er başına gün vursa çizmesiyle su geçer)." (E.G./10).

"Kırk yıl kırgında kalsın, ecel gelmeyince ölmezsin." (E.G./20).

"Bir yerden bir yere taşında, haline şükredersin." (E.G./114).

"Turnaya beylik versen tepende gagalayıp durur." (E.G./122).

"Düşman yakana yapışınca kurt da bacağını ısırır." (E.G./161).

"Dışı ciltıravuk, içi kaltıravuk (Dışı parlak, içi karanlık ve soğuk)." (E.G./202).

"Can çıkar huy çıkmaz." (E.G./234).

"İyi kadın kötü erkeği zor (güçlü) kılar, kötü kadın iyi erkeği hor kılar." (E.G./241).

"seni gözlemekten gözlerim karardı." (B.Y./49).

"Kara kışta aç kalmış bir kurt gibi ulumak." (D.G./116).

"Burun kıvırmak, gününü görmek." (Cemile/18).

"Aynı anda 'hem havadakini kapmak, hem yerdekini yalayıp yutmak' istiyorsun." (E.G./8).

"Kılını çeksen yağ çıkar demiyorum ya ben de." (E.G./25).

"biz unumuzu eledik eleğimizi astık artık." (E.G./54).

"İnsan ölür, hemen gömülür." (G.O.A.B./32).

"Mal iyesi Hüdadan (İnsanı mal sahibi yapan Allah'tır)" (G.O.A.B./99).

"İnanmayan insan başı ağrımayınca Allah'ı düşünmez." (G.O.A.B./109).

"ne ata yem olurdu ne eşeğe yük." (G.O.A.B./175).

"Atan deve sarhoş olunca taylaklarla oynarmış." (G.O.A.B./177).

"Küç atasın tanımaydı. (Güç atasını tanımaz)" (G.O.A.B./203).

"Kalemin yazdığını nacak silemez." (G.O.A.B./218).

"Kötü avcı ancak evinde, durduğu yerde avlanır." (G.O.A.B./375).

"Her kötülükte bir iyilik saklı." (Eb.G./157)

"Kurtları besleyen ayaklarıdır." (D.K.R./282).

“Çağrılan yere ar eyleme, çağrılmayan yeri dar eyleme.” (B.G./90).

D.2.Şarkılar ve Türküler

Şarkı ve türkü Kırgız kültürünün bir parçasıdır. Genellikle aşk, sevgi, kahramanlık üzerine yazılıp söylenmiştir.

“Sesi güzeldi, alaycı idi ve hep kendi avılımızın türkülerini söylüyordu:

Küçük ipek mendilimi

Senin için salladım...

Ya da:

Sevgilim uzak yollarda...” (Cemile/41).

“Ürkek bir sesle söylüyor, tekerlekler bir çukurdan geçerken sesi kesiliyordu:

Ey benim karlı morlu dağlarım!

Milletimin, ecdadımın toprağı!...

Bu iki mısradan sonra hemen ara verdi türküye. Uzun uzun öksürdü. Sonra, kısık ama içli bir sesle iki mısra daha söyledi:

Ey benim karlı morlu dağlarım!

Ey benim beşiğim, benim vatanım!...” (Cemile/41-42).

“İnce çocuk sesiyle, savaş öncesi şarkılarını söylüyordu durmadan:

Ber komando marşadar “Ver(in) kumanda mareşaller”

Kalbay teggız çıkabız “Hepimiz birden atılırız”

Min million coo kelse da “Bin milyon yağı gelse de”

Barın tegiz cagabız “Varını birden yakarız”

Coştukça coşuyor, şarkı söylemeye devam ediyordu:

Bir-ekı da, bir-ekı

“Bir iki de, bir iki”

Katarandı tüzdep bas,

“Adımlarını düzgün bas”

(Sultanmurat/137-138)

“O zaman, askere giden genç matematik öğretmenlerini hatırladı:

Ben sonsuz mavilerde uçan gök güvercin

Sen de kanadın kanadımda uçan eşimsin...

Daha büyük mutluluk yoktur dünyada

Sevgiyle yan yana, hep yan yana uçmaktan.” (Sultanmurat/139).

“Cumabay, ağabeyinin çok sevilen yırlarından birini, özlem dolu bir ezgiyle söylemeye başladı:

Eyyyy-yi!

Kanatlı bir lokomotif

Çekiyor yüzlerce vagonu,

Sevgili avılımı terk ediyorum...

Elveda ey dostlarım, anam-babam elveda!

Son hızla uçuyor lokomotif

Ardında yüzlerce vagon,

Ben avılımı terk ediyorum,

Sevgili kızlar, yengeler, elveda!

Pencereden, çok sevdiği dağlara gururla bakarak devam etti:

Senden gözümüzü ayırmadan ey Ala-Dağ

Batıya gidiyoruz, batıya

Dorukların karlı ve mor...

Gözlerimiz hep onlarda, hep onlarda...” (Yüzyüze/43-44).

“Yükselen deniz şarkı söyleyerek dolanırken bulurmuş onu:

Nerelerde yüzüyorsun ey Yüce Deniz Kızı?

Çekilen deniz şarkı söyleyerek dolanırken bulurmuş onu:

Nerelerde yüzüyorsun ey Yüce Deniz Kızı?

Ay ışıklı geceler şarkı söyleyerek dolanırken bulurmuş onu:

Bu deniz benim kaderim,

Bu sular gözyaşlarım

Aysız gecelerde şarkı söyleyerek dolanırken bulurmuş onu:

Bu toprak benim garip başım

Nerelerde yüzüyorsun ey Yüce Deniz Kızı... ” (D.K.K.A.K./109).

“Dik yamaçta yakılan ateş sönmek üzereydi.

Deniz kıyısında koşan Ala Köpek

Sana geliyorum, yapayalnızım.

Orhan atam yok,

Babam Emrayin yok,

Akam Mılgın yok...

Nerede olduklarını gel bana sor...

Ama bırak da önce kana kana su içeyim...

Adına yakılan türkünün, kendisi için söylenecek ve ömrünün sonuna kadar birlikte yaşayacağı şarkının ilk sözleri bunlar olacaktı.” (D.K.K.A.K./189).

“Yorga attı yegerin yağır yeritek

Silinmez könlümden suretin senin” (G.O.A.B./211).

“Dağdan, kırdan koşup gelen küheylan

Serin bulak suyunun tadını bilir.

Yiğidi serinleten yar dudağıdır

Her lezzeti, her sevinci onda bulur

Ve dünyanın en mutlusu olur onu öperken.” (G.O.A.B./334).

“...Uzaklardan bulak başına susuzluğunu gidermek için gelmişsen, ben de rüzgar gibi eser gelir, ayaklarına kapanırım Bengimay!

Kaderimde bugünün son günüm olduğu yazılıysa, ölmek için direnirim Bengimay!

Bugün değil, yarın değil, sen var oldukça hiç ölmem Bengimay!

Ölürsem dirilirim, ölür ölür yine dirilirim Bengimay’

Hep sensiz kalmamak için yaşarım, sensiz kalmak kör olmaktır, gözsüz olmaktır...” (G.O.A.B./341).

“...Aşk oduna düşen maral, sabah erken melemeye başlayınca sesi, dağlarda, boğazlarda yankı yankı duyulur... diyordu Raymalı.

Kuşu kuğusundan ayrı düşende, güneş bile gözüne kapkara bir leke olarak görünür... diye cevap veriyorsu Bengimay!” (G.O.A.B./343).

“...Gece biterken son karanlığı da alıp götürür,

Güneş doğar, gündüz olur yeniden,

Ama benim ışığım yok artık, hiç olmayacak,

Sen söndürdün güneşimi, içi kara mutsuz kardeşim Abdilhan!

...Beni, ömrümün kışında Tanrı'nın lutfettiği o aşktan mahrum ettin diye övünme, sevinme!

Yüreğimin son atışına, son nefesime kadar duyacağım mutluluğu,

Sen ne bilir, ne anlarsın Abdilhan!

...ellerimi, kollarımı şu ağaca sımsıkı bağladın

Ama orda duran ben değilim, sadece bedenimdir,
Zavallı kardeşim Abdilhan!
...Benim ruhum rüzgar olup uzaklara gitti,
Sonra yağmur olup toprağa karıştı,
Sevgilimden asla ayrı değilim,
Ben onun saçlarıyım, nefesiyim...
...Sevgilim gün doğarken uyandığında
Bir dağkeçisi olup ineceğim dağlardan...
Bir kayaya çıkıp dikilecek,
Onun çadırdan çıkmasını bekleyeceğim.
...O ocağı yaktığı zaman ateşinin dumanı olacağım,
Çevresinde dolanacağım!
Atını dört nala sürüp giderken
Dere geçidini geçerken
Su olup atının toynakları altında sıçrayacağım.
Yüzüne, ellerine serpileceğim...
Sevgilim türkü söyleyende
Onun sesi, türküsü olacağım... ” (G.O.A.B./351-352).
“Kara kara dağlardan göç inende
Çöz ellerimi kardeşim Abdilhan
Morlu morlu dağlardan göç inende
Bırak beni gideyim kardeşim Abdilhan.
Ah... nerden bilirdim, nasıl bilirdim
Ellerimi senin bağlayacağını!
Ayaklarımı senin bağlayacağını!
Kara kara dağlardan göç inende

Morlu morlu dağlardan göç inende

Çöz ellerimi kardeşim Abdilhan

Ben göklere çıkacağım o zaman...

Kara kara dağlardan göç inende

Panayıra geledim Begimay!

Morlu morlu dağlardan göç inende

Beni panayırda bekleme Bengimay!

Seninle birlikte panayırda

Mani söyleyemeyeceğiz...

Ne ben geleceğim oraya ne Sarala...

Kara kara dağlardan göç inende

Morlu morlu dağlardan göç inende

Panayırda beni bekleme Bengimay,

Ben uçmağa varacağım Bengimay... (G.O.A.B./352-353):

"Kandalov, herhalde yalnız kendisinin bildiği tuhaf bir şarkı mırıldanıyordu:

Pantolonları giyeceğiz

Tabancaları takacağız

Bir-ki... bir-ki..." (D.K.R./261).

"Türküyü dinlerken dedem kulağıma fısıldar: İlahi! Ne büyük insanlarmış eski insanlar! Ne türküler yakmışlar ya Rabbim!" (B.G./26).

"Seydahmet bundan sonra gidip avlunun ortasında durur, ne zaman, nerede duyup öğrenmişse, tuhaf bir şarkı söylemeye başlardı:

Kızıl dağlardan geldim ben, kızıl dağlardan

Altımda kızıl aygır hey... kızıl küheylan

Aç kapını ey bezirgan, kızıl bezirgan

Gel içelim seninle kızıl şaraptan.

Kızıl dağlardan inmişim, kızıl dağlardan

Kızıl öküz belinde hey, öküz belinde

Aç kapını ey bezirgan, kızıl bezirgan

Gel içelim seninle kızıl şaraptan.

Bu şarkı sürüp gider, bir türlü sonu gelmezdi. Çünkü Seydahmet, deve, horoz, fare, kaplumbağa, hareket eden ne kadar canlı varsa tek tek sayar, hepsinin sırtına binip dağlardan inerdi. Çocuk da sarhoş Seydahmet'i ayık Seydahmet'ten daha çok severdi." (B.G./97).

"Avludan bir sarhoş şarkısı duyuldu:

Kambur dağlardan inmişim, kambur dağlardan

Kambur deve üstünde hey kambur deve..

Aç kapını ey bezirgan, kambur bezirgan

Gel içelim seninle hey, acı şaraptan..." (B.G./110).

D.3.Maniler ve Şiirler

"Bir şair değildim, ama okul gazetesinde bazı şiirlerimi yayınlamışlardı. Şimdi de not defterimi çıkarmış, o güzelliğin verdiği ilhamla aklıma gelen dizeleri yazmaya başlamıştım:

Kurday Yaylasının ardında

Yüzyıllardır ayak basmamış bir diyar

Kışın kar fırtınalarının dolaştığı,

Yazın yakıcı sıcakların kavurduğu bir ülke var:

Anarkay bozkırı uzanır buralarda...

Biliyorum, inanıyorum ki o gün gelecek,

Anarkay pelinlerle kaplı bir bozkır değil,

Bir bolluk, mutluluk ülkesi olacak...” (D.G./105).

“Aksay, Göksay, Sarısay... dolaştım bunca diyar,

Bulamadım, bulamadım oy! Senin gibi yar.” (Sultanmurat/131).

“Hey Afgan, hey Afgan

Ver bana kervan.

Kervanla yol alırım,

Sana çocuk doğururum.

Almam senden bir kuruş,

Ver bana sadece aş.

Eh kervan, eh kervan,

Hey Afgan, hey Afgan...” (Eb.G./147).

“Doğulu bir şairin yarısını unuttuğu bazı sözlerini hatırladı: Kalabalığın içinde insan tektir, kendi kendine kalınca yapayalnızdır.” (D.K.R./47).

D.4.Ağıtlar

Genellikle, bir kimsenin ölümü nedeniyle yakınlarının, duyulan acıları anlatmak amacıyla söylediği şiirlere ağıt denir(Çelebi, 2006;3).

İlk dönem Türk edebiyatında görülen “sagular”, ağıtların en eski örnekleridir (Özdemir, 2002;121). Aytmatov’un eserlerinde ağıtlar da sözlü edebiyatın bir türü olarak yerini almıştır.

“Şu son günlerde avılın her tarafında erkeklerin acı yakarışları, yas çığlıkları duyuluyordu: Bavurum oy! Bavurum oy! (Ciğerim oy!) diyorlardı atlarının üzerinde sallanarak. Kalabalığın arasına karışan arabalardan da kadınların haykırıışları sanki bir cevap oluyordu onlara. Kadınlar arabalara

doluşup sırt sırta oturmuş, yüzlerini kanatıncaya kadar tırnaklıyor ve ağıt söylüyorlardı:

Senin zırhın gümüşlendi

Güçlüydün bir arslan kadar

Ben yasını tutuyorum

Zırhın duvarda asılı, boş...

Oğlun öcünü komaz, alır!

Oy oy eyy! Oy oy ey!

Savaşta ölenler için Kırgız kadınları böyle ağlaşırlar. Bu ağlama gece yarılarına kadar, sesleri yorgunluktan kısılınca kadar sürer.” (Yüzyüze/61).

“Kaybeden çocuk derin bir soluk aldı ve ağıdını söyleyerek koşmaya başladı:

Gökbay, Akbay

Buzavındı bakpay

Kayda cürsin oynap

Ay ay Karabay Zuvvv...

(Gökbay, Akbay buzağını bakmıyor, nerede yürüyorsun oynayıp, ay ay karabay... zuvvv!)” (E.G./107).

“Sonra hep birden eyerleri üzerinde ileri geri sallanarak, yüksek sesle ağıt söylemeye başladılar:

Oy ciğerim oy’ Vay ciğerim vay!” (E.G./215).

“Yürürken o eski, yanık ağıdın ezgisi geldi kulaklarına:

...Ana deve, bozlaya bozlaya, yitirdiği yavrusunu günlerden beri arıyordu: neredesin kara güzel botam? Memelerinden güzel kokulu ak süt akıyor. Neredesin

kara gözlü botam? Ses ver bana! Dolup taşan memelerinden süt akıyor. Güzel kokulu, ananın sütü... ” (E.G./243).

“Bölgenin bütün sakinleri ağıla geliyor ve bazıları, ta uzaklardan ağlamaya, dövünmeye başlayarak, Kırgız geleneğine uygun ağıtlar okuyorlardı: Ernazar, ciğerparem benim, seni bir daha nerde göreceğim! Diyorlardı.” (D.K.R./348).

E.MASAL, EFSANE VE DESTAN UNSURLARI

E.1.Masallar

“-Şu öten kuşun adı ne? Demişti.

-O bir saraygır.

-Peki ne diyor öterken?

-Tçu tçu saraygır! Diyor.

-Anlamı ne?

-Bilmem ama, Rusçası “deh deh sarı tay” demek galiba.

“-Sarı donlu at olmaz bu bir. Hadi oldu diyelim, neden hep “Saraygır tçu tçu” diye ötsün?

-Çünkü bu kuş kendisini bir sarı aygıra binmiş, düğüne gidiyor sanıyormuş. Ama düğün uzaktaymış ve bir türlü varamıyormuş. Onun için de “Saraygır tçu tçu! Diye bağırmış durmadan.

“-Bende başka türlüünü işittim: Bu saraygır Pazar yerinde kağıt oynuyormuş, az daha üç ruble kazanacakmış ama kazanamamış. Onun için de durmadan “Üç ruble ütecektim! Üç ruble ütecektim!” diye ötermiş.

-Ne zaman ütecekmiş üç rubleyi?

-Hiçbir zaman. Sizinki nasıl düğüne yetişemiyorsa, bizimki de öyle, rubleleri hiç ütemeyecek.” (Sultanmurat/88).

"Dedem diyor ki, geçmiş zamanların birinde, bir han başka bir hanı tutsak almış. Bu han tutsağına: Eğer istersen benim kölem olarak yanımda kalır, uzun zaman yaşayabilirsin. İstemezsen, en büyük arzunu yerine getirir, sonra da seni öldürürüm, demiş. Tutsak han düşünüp cevap vermiş:

Köle olarak yaşamak istemiyorum, beni öldür daha iyi. Ancak öldürmeden önce, benim vatanımdan herhangi bir çobanı buraya getirtmeni istiyorum. -Ne yapacaksın o çobanı? -Ölmeden önce ondan bir türkü dinlemek istiyorum. Dedem diyor ki, işte böyle, vatanlarının bir türküsü için canlarını feda eden insanlar varmış. Böyle insanları görmeyi ne kadar isterdim! Herhalde onlar büyük şehirlerde yaşıyorlar." (B.G./26).

"Ben bütün bunları dedem masal anlatırken düşünürüm. Uzun uzun masallar anlatır dedem. Türlü türlü masallar.. Gülünç olanları da çok. Hele obur kurdun yediği, yeyip de belasını bulduğu Parmak Çocuk, Cırtan Çıpalak masalı pek gülünç. Yoo, Çıpalak'ı önce deve yemiş. Bir yaprağın altında yatmış uyuyormuş Çıpalak. Oralarda dolaşan bir deve, yaprakla beraber onu da yutuvermiş. İşte bunun için Deve ne yuttuğunu hiç bilmez derlermiş.

Çıpalak bağırp çağırmaya, yardım istemeye başlamış. Dedesiyle ninesi de sevgili Çıpalak'ı kurtarmak için deveyi kesmek zorunda kalmışlar. Aç kurdun başına gelenler daha da kötü. Açgözlülüğünden, aptallığından Çıpalak'ı yutmuş ama sonra da acı acı gözyaşı dökmüş. Bir gün Çıpalak'la karşılaşınca ona:

Hey, ayağıma dolaşma, böcek misin, nedin sen! Bir lokmada hop! der yutarım ha! Çıpalak cevap vermiş: Bana dokunma aç kurt, yoksa seni köpek yaparım!

-Kah kah kah! diye kahkaha ile gülmüş kurt. Bir kurdun köpek olduğunu nerde gördün sen? Bu küstahlığın için yiyeceğim seni!. Ve onu yutuvermiş. Yutmuş ve sonra da unutmuş. Ama o günden itibaren de kurt gibi yaşamaktan çıkmış. Ne zaman bir koyun sürüsüne sokulmak istese, karnındaki Çıpalak bağırıyormuş: Ey çobanlar, uyumayın, ben geldim, ben kara kurt! Koyunlarınızı alıp kaçacağım! Kurt ne yapacağını bilemez, orasını burasını ısırır, kendini yerden yere atar,

yuvarlanırmış, Çıpalak ise durmadan bağırmış: Hey çobanlar, gelin, kalın sopalarınızla beni dövün, derimi yüzün!.

Çobanlarda sopalarını kaptıkları gibi kurdun üzerine yürürlermiş. Kurt kaçıyormuş tabii. Onu kovalayan çobanlar da şaşıp kalıyorlarmış bu işe. Kurt deli gibi, hem kaçıyor, hem bağıriyormuş: Yakalayın beni dostlarım, cezamı verin, dövün beni!. Çobanlar da gülmekten yerlere yatarlarmış. Bu sırada da kurt kaçıp kurtulmuş. Ama iş bununla bitmiyormuş. Nereye gitse, Çıpalak hemen ele veriyormuş onu. Her yerde kovmuşlar, her yerde alay etmişler onunla. Kurt açlıktan bir deri bir kemik kalmış. Dişlerini şakır şakır birbirine vurur, titrermiş: Nedir bu başıma gelen, nedir bu çektiklerim? Kendi kendime düşmanlık ediyorum. İyice kocadım, bunadım artık!. Ama Çıpalak durmaz, kulağına fısıldarmış: Taşmat gile git, onun koyunları pek yağlıdır! Baymat gile git, onun köpekleri sağır! Ermat gile git, çobanları uykuda! Koşacak hali kalmayan kurt oturup ağlıyor, sızlanıyormuş: Hiçbir yere gitmem artık. En iyisi gideyim birinin köpeği olayım...” (B.G./27-28).

“Dedem, bu masalda anlatılan her şeyin gerçek olduğunu söylüyor. Hepsi olmuş bunların...”

Çok eskiden olmuş bu olay. Çok, çok eski zamanlarda, yeryüzünde ormanların otlardan ve bizim ülkemizde de suların karalardan çok olduğu çağlarda, derin ve serin suyu olan bir nehir kıyısında, bir Kırgız kabilesi yaşarmış. Bu nehrin adı Enesay imiş. Buradan çok uzaklarda, Sibiryaya denilen yerde akarmış bu nehir. Atla, üç yıl üç ayda gidilirmiş oraya. Bugün bu nehrin adı Yenisey'dir. O zaman Enesay derlermiş. Türküsü de şöyleymiş:

Senden geniş nehir var mı Enesay?

Senden aziz bir yurt var mı Enesay?

Senden derin bir dert var mı Enesay?

Senden özgür olan var mı Enesay?

Senden geniş bir nehir yok Enesay,

Senden aziz bir vatan yok Enesay,

Senden derin bir dert de yok Enesay,

Senden özgür özgürlük yok Enesay...

İşte böyleymiş Enesay.

O zaman Enesay boylarında her çeşit millet yaşarmış. Hayatları zormuş, çünkü birbirleriyle sürekli savaş halindeymişler. Kırgız kabilesinin çevresi de düşmanlarla doluymuş. Bir gün biri saldırırmış, bir gün öteki. Bazen de Kırgızlar onlara baskın yaparmış. Malları yağmalar, evleri yakar, insanları kovarlarmış. Önlerine kim çıksa öldürür, kimseye aman vermezlermiş. O zaman böyle bir zamanmış. Kimse kimseye acımaz, insan insanı öldürürmüş. Bir gün gelmiş ki ekin ekecek, hayvan yetiştirecek, ava çıkacak adam kalmamış. Soygunculukla, çapulculukla geçinmek kolaylarına geliyormuş. Basıyorlar, öldürüyorlar, yağmalıyorlarmış.

Ölüme ölümle, kana kanla cevap vermek gerekiyormuş. Öc alma hırsları arttıkça artmış. Su gibi kan akıyormuş. Düşmanları barıştıracak kimse de kalmamış. En akıllı, en akli başında olanın yaptığı iş, düşmanı gafil avlamak, bir tekini sağ bırakmadan bütün kabileyi yok etmek ve onun malını, servetini alıp götürmekmiş.

O sırada taygada tuhaf bir kuş çıkmış ortaya. Bu kuş, geceleri sabaha kadar insan sesiyle şarkı söyler, acı acı ağlar, daldan dala sekerek seslenirmiş: Bir felaket geliyor, korkunç bir felaket geliyor! dermiş. Ve bir gün korkunç felaket gelip çatmış.

O gün, Enesay kıyısında, Kırgızlar, ölen yaşlı başbuğlarını gömüyorlarmış. Uzun yıllar Kırgızları yöneten batır Kulçe, nice nice seferler düzenlemiş ve her savaştan sağ çıkmış, zafer kazanmış. Ama sonunda ecele yenilmiş. Kırgızlar, başbuğları için iki gün yas tutup ağladıktan sonra üçüncü gün onu gömmeye karar vermişler. Eski bir geleneğe göre, başbuğlarını bu son yolculuğunda, Enesay boyunca, yarlardan, uçurumlardan, yüksek yamaçlardan geçiriyorlarmış. Böylece ölenin ruhu, ana nehir Enesay ile vedalaşmış.

Ene ana demektir. Say ise su, nehir anlamına gelir. Enesay da Ana Nehir anlamına gelir. Bu yolculukta, ölenin ruhu Enesay türküsünü son bir defa daha söylemiş:

Senden geniş nehir var mı Enesay?

Senden aziz vatan var mı Enesay?

Senden derin bir dert var mı Enesay?

Senden özgür olan var mı Enesay?

Senden geniş bir nehir yok Enesay,

Senden aziz bir vatan yok Enesay,

Senden derin bir dert de yok Enesay,

Senden özgür özgürlük yok Enesay.

Yine geleneğe göre, mezar olarak seçilen tepede, açık çukurun başında, batırın cesedini başları üzerine kaldırır ve ona dünyanın dört yanını gösterirlermiş: Bak, bu senin nehrin! Bak, bu senin göğün! Bak, bu senin toprağın! Bak, bu da biziz, seninle aynı kökten gelmiş olan biz Kırgızlar. Hepimiz seni uğurlamaya geldik. Huzur içinde yat!. Ve gelecek nesiller yerini bilsin diye, mezarın başına büyük bir anıt-kaya dikerlermiş.

Ölüyü gömme günü, Kırgızların bütün çadırları nehir boyuna dizilirmiş. Böylece her aile, cenaze geçerken onu çadırının eşiğinden görür, saygı ile eğilerek selamlar, hıçkıra hıçkıra ağlayarak beyaz yas bayrağını yere indirirmiş.

Sonra o da cenaze alayına katılır, sonraki çadıra gelince orda da aynı şey olur, ağlar dövünürlermiş. Böylece, mezara kadar bütün çadırların önünden geçirirlermiş cenazeyi...

O sabah bütün hazırlıklar bitmiş, güneş her zamanki yolculuğuna çıkmıştı. At kuyruğundan yapılmış tuğlar dalgalanıyor, batırın kalkanı, zırhı, mızrağı da taşınıyordu.

Atının üzerinde bir yas örtüsü vardı. Kemeyciler savaş borularını, davulcular davullarını çalmaya hazırdılar. Öyle çalacaklardı ki tayga yerinden oynayacak, yer-gök sarsılacak, kuşlar cıyak cıyak bağırarak havalanıp bulut gibi gökyüzüne çıkacak, vahşi hayvanlar böğüre böğüre sık ağaçlıklara kaçacak, otlar yerlere yapışacak, dağlar yankı yankı uğuldayacaktı.

Ağıtçı kadınlar başlarını açıp saçlarını dağıtmışlardı ve onlar da Kulçe Batır için ağıt okumaya hazırdılar.

Yiğitler diz çökmüş, taburu kaldırmak için bekliyorlardı. Herkes, herkes hazırdu ve cenazenin kaldırılmasını bekliyorlardı. Orman kenarına bağlanmış kurbanlık dokuz kısrak, dokuz kısrak, dokuz boğa ve dokuz kere dokuz koyun kesilmek üzere bekletiliyordu.

Hiç beklenmedik olay işte o zaman oldu. Enesaylılar birbirleriyle ne kadar kanlı bıçaklı olurlarsa olsunlar, bir başbuğun cenaze töreninde komşularına saldırmazlardı.

Ama o gün, düşman komşulardan biri, hiç görünmeden Kırgız ordugahını kuşatmıştı. Birden ve her yandan hücumla geçtiler. Hiçbir Kırgız atına binecek, kılıç kuşanacak vakit bulamadı. Görülmemiş derecede korkunç bir soykırım başladı. Düşman, cesur, savaşçı Kırgızları yok etmek için böyle bir günü fırsat bilmiş, böyle bir kalleşlik etmişti.

Hepsini, hepsini öldürdüler Kırgızların. Hiçbiri sağ kalıp bu olayı hatırlatmasın, kalleşliklerini duyurmasın ve öc almaya kalkışmasın, törelere aykırı bu olay unutulup gitsin, bütün izler savrulan kumlar arasında yok olup silinsin istiyorlardı. İşte böyle yaptılar... yaptılar ama...

Bir adam dünyaya getirmek ve onu yetiştirmek çok uzun zaman ister. Ama onu öldürmek çok kolaydır. Bir anda öldürürsün. Kırgızların birçoğu kılıçtan geçirilmiş kanlar içinde yatıyordu. Birçoğu da kılıç ve mızraktan kaçıp kendilerini Enesay'a atmış, boğulmuşlardı. Bu arada, Enesay boyunca yamaçların ve uçurumların kenarlarına kurulmuş pek çok Kırgız çadırı alev alev yanıyordu. Kırgızların hiçbiri kaçıp kurtulamamış, hiçbiri sağ kalmamıştı. Her şey yerle bir

edilmiş, yakılıp yıkılmıştı. Yaralanıp düşenleri de uçurumlardan aşağıya, Enesay'a atmışlardı. Düşman zafer çığlıkları atıyordu: Artık bütün bu topraklar bizim! Bu ormanlar ve bütün bu sürüler bizim! diyorlardı.

Zengin ganimetlerle çekilen düşman askerleri ormandan çıkıp gelen biri kız, öteki erkek iki çocuğu farketmemişlerdi. Bu iki afacan, büyüklerini dinlemeyip, sabahın erken saatinde ağaç kabuğu toplamak ve sepet örmek için gizlice ormana gitmişlerdi. Güle oynaya, hiç farkına varmadan ormanın ta içlerine dalmışlardı. Bir süre sonra, dövüş, hayhuy sesleri ve çığlıklar duyunca, koşa koşa geri döndüler, ama hiçbir canlıyla karşılaşmadılar: Ne babalarını sağ buldular ne analarını, ne ağabeylerini, ne de ablalarını. Soyları, soplaları, kimseleri yoktu artık. Ağlaya ağlaya ata-baba yurduna döndüler. Bir kül yığınınından öbür kül yığına koştular ve tek canlıya rastlamadılar. Bir saat içinde öksüz kalıvermişlerdi.

Şimdi dünyada yapayalnızdılar. Ta uzaklarda bir toz bulutu yükseliyordu. Kanlı baskından sonra onların hayvanlarını sürüp götüren düşmanlardı bu toz bulutunu kaldıranlar. Çocuklar hemen o toz bulutunun ardına düştüler. Ağlaya ağlaya acımasız düşmanlarına bağılıyor, onlara yetişmeye çalışıyorlardı. Ancak çocukların yapacağı bir şeydi bu: Katillerden kaçıp saklanacakları yerde onlara yetişmeye onlarla birlikte gitmeye çalışıyorlardı. Yeter ki yalnız kalmasınlar, bu lanetlenmiş yerden uzaklaşsınlardı. İki çocuk el ele tutuşarak soyguncuların ardından kendilerini de götürmeleri için yalvarıp yakarıyorlardı. Ama o kargaşada, atların kişnemeleri ve toynak gürültüleri arasında onların cılız seslerini kim duyabilirdi?

Yavrucaklar umutsuzca koşmaya devam ettiler ve sonunda yorgunluktan oldukları yere yığılıp kaldılar. Öyle büyük korku içindeydiler ki, çevrelerine bakmaya, kımıldamaya bile cesaret edemiyorlardı. Sonra birbirlerine sıkı sıkı sarılarak derin bir uykuya daldılar.

Boşuna dememişler öksüzün talihi açık olur diye! Geceyi sağ salim geçirdiler. Vahşi hayvanlar onlara dokunmadı, orman ejderhası onları kaçırmadı. Gözlerini açtıkları zaman sabah olmuş, güneş parlıyor, kuşlar şakıyordu. Kalkıp yine soyguncuların izine düştüler. Yol boyunca çeşitli meyve ve bitki kökü

toplayarak yediler. Az gittiler, çok gittiler ve üçüncü gün bir dağın tepesine ulaştılar. Oradan bakınca aşağıda, yemyeşil bir çayırda büyük bir şölen verildiğini gördüler. Ne kadar çadır vardı orada? Sayısız. Ne kadar ateş yanıyordu? Sayısız. Ne kadar adam vardı? Sayısız. Kızlar türkü söyleyerek salıncakla sallanıyor, pehlivanlar seyircileri eğlendirmek için kartal gibi dalış yaparak birbirlerini yere çarpıyorlardı. Bunlar, zaferlerini kutlayan düşmanlardan başkası değildi.

Tepenin başında ayakta duran oğlan ve kız, bu insanların yanına gitmeye cesaret edemiyorlardı. Ama açtılar. Burunlarına gelen kızarmış et, taze et ve yabani soğan kokusu dayanılacak gibi değildi.

Sonunda dayanamayıp dağdan aşağı indiler. Şölendekiler onları görünce pek şaşıldılar ve hemen başlarına toplanıp sorular sormaya başladılar.

-Kimsiniz siz? Nereden geliyorsunuz?

-Karnımız çok aç, bize yiyecek verin, dedi çocuklar.

Konuşmalarından çocukların kim olduklarını hemen anlamışlardı. Kendi aralarında bir ağızdan konuşmaya, bağırışıp çağrışmaya başladılar.

Anlaşamıyorlardı: Düşman soyunun bu kılıç artıklarını hemen orada öldürsünler mi, yoksa Hanlarına mı teslim etsinler? Anlaşamadıkları nokta bu idi. Onlar tartışa dursun, iyi yürekli, merhametli bir kadın, çocukların eline birer parça haşlanmış al eti tutuşturdu.

Çocukları yaka paça, ite-kaka hanın huzuruna götürürlerken, onlar ellerindeki yiyeceği bırakamıyorlardı. Önünde gümüş baltalı muhafızların beklediği büyük, kırmızı bir otağa doğru götürdüler onları.

İki Kırgız çocuğunun çıkageldiği haberi karargahta büyük bir endişe ve heyecan uyandırdı. Nerden çıkmış, nasıl gelmişlerdi? Ne demek oluyordu bu? Oyunlarını, şölenlerini bırakanlar, koşup Han otağının önünde toplandılar.

Han, en büyük, en ünlü kumandanlarıyla, kar gibi beyaz keçelerin üzerinde oturmuş, bal karıştırılmış kımızını içiyor, bir yandan da kendisini öven şarkıları dinliyordu. Kalabalığın geliş sebebini öğrenince hiddetle köpürdü:

Ne cesaretle rahatsız ediyorsunuz beni? Son ferdine kadar bütün Kırgızları öldürmemiş miydik? Ben sizi Enesay ülkesinin ebedi sahibi yapmadım mı? Sizi korkaklar sizi! Şu koruduklarınıza da bakın hele! Hey Çopur Topal Nine, buraya gel!

Topal ve çopur ihtiyar kadın kalabalığın arasında kendine yol açıp önüne gelince ona emretti:

-Al bunları, taygaya götür, öyle bir şey yap ki onlarla birlikte Kırgız soyu da yok olup gitsin! Adları, sanları, izleri bile kalmasın! Haydi ihtiyar Topal Çopur, buyruğumu yerine getir...

Topal Çopur Nine sessizce boyun eğdi ve sonra küçük kızla küçük oğlanı ellerinden tutup oradan çıkardı. Orman içinde az gittiler, çok gittiler ve sonunda, Enesay'ın kıyısında, çok derin bir uçurumun başına gelip durdular. Topal Çopur Kadın, çocukları uçurumun kenarına getirip yan yana durdurdu. Onları o uçurumdan aşağı itmeden önce şöyle konuştu:

-Ey büyük Enesay, ey ulu nehir! Eğer senin derinliklerine bir dağ atsalar, o dağ orada bir taş gibi kaybolup gider. Eğer yüz yıllık bir çam ağacını atsalar, onu bir çöp gibi aparırsın! Senin, için iki kum tanesi gibi olan şu iki insan yavrusunu kucağına kabul et. Bu yavrulara bu dünyada yer yok artık.

Bunu ben mi sana söyleyeyim Enesay? Eğer yıldızlar insan olsa, gökyüzü onlara dar gelir, sığmazlardı. Eğer balıklar insan olsa, nehirler ve denizler onlara yetmezdi. Bunu ben mi sana söyleyeyim Enesay! Al onları, apar onları! Varsın onlar körpecik iken, temiz yürekli, kötü emeller ve kötü niyetlerle lekelenmemiş iken, temiz vicdanları insanların çektiği azablarla dolmadan, kendileri de başkalarına acı çektirmeden, bizim iğrenç dünyamızı terketsinler! Al bunları, apar bunları ey ulu Enesay!..

Oğlanla kız hıçkır hıçkır ağlıyorlardı. Uçurumdan aşağı bakınca gözleri kararıyor, korkudan irkiliyorlardı. Bu durumda ihtiyar kadının söyledikleri kulaklarına girer miydi hiç! Nehrin dalgaları çağıl çağıl, uğul uğul akıyordu.

Çopur Topal Nine çocuklara:

-Haydi yavrularım, son bir defa kucaklaşıp vedalaşın, dedi. Böyle derken, ikisini birden kolayca itebilsin diye kollarını sıvıyordu. Konuşmaya devam etti: Beni bağışlayın sevgili yavrularım.. Ee, ne yapalım, kaderiniz böyleymiş.

Bilesiniz ki asla isteyerek yapmıyorum bu işi.. Ama sizin iyiliğiniz için böylesi... İhtiyar kadın cümlesini bitirmeden yanibaşlarında bir ses duyuldu:

-Bekle ey ulu bilge kadın! Bu günahsız yavruların canına kıyma!

Topal Çopur Nine ardına dönüp baktı ve gözlerine inanamadı: Şaşakalmıştı. Çünkü orada durup konuşan bir ana buğu (maral) idi. Hüzün dolu kocaman gözleriyle sitemli sitemli bakıyordu ona. Süt gibi beyazdı. Karnının altı ise yavru deveninki gibi saçak saçak boz yünlerle kaplıydı. Boynuzları güzel, görkemliydi: Sonbahar ağaçlarının dalları kadar çok ve büyüktü boynuzunun çatalları. Memeleri, bebekli kadının memesi gibi temiz, dolgun ve kaygan idi...

-Sen de kimsin? Niçin insanların diliyle konuşuyorsun? dedi Topal Çopur Nine.

-Ben Ana Maral'ım. Maralların Anası. İnsanların diliyle konuşmasam ne dediğimi anlamaz, beni dinlemezsin.

-Peki ne istiyorsun Ana Maral?

-Serbest bırak bu çocukları ey ulu bilge kadın. Onları bana ver.

-Ne yapacaksın onları?

-İnsanlar ikizimi, iki küçük yavrumu öldürdü. Bu çocukları evlat edineceğim.

-Onları emzirmek, sütünle beslemek mi istiyorsun?

-Evet, ulu bilge yaratık.

Çopur Topal Nine katıla katıla gülerek yine sordu:

-İyice düşündün mü Maral Ana? İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürürler!

-Hayır, büyüyünce benim maral yavrularımı öldürmezler. Ben onların anaları olacağım, onlar da benim çocuklarım. İnsan öz kardeşlerini öldürür mü?

Çopur Topal Nine acı acı başını salladı:

-Öyle deme Maral Ana, insanları tanımazsın, orman hayvanları şöyle dursun, birbirlerini öldürmekten bile çekinmez onlar. Sözlerimin doğruluğunu anlayasın diye bu çocukları sana verirdim, verirdim ama insanlar bu çocukları da öldürürler. Ne diye çekeceksin böyle büyük bir acıyı?

-Onları hiç kimsenin bulamayacağı uzak bir ülkeye götüreceğim. Acı bu yavrulara ulu bilge kadın. Serbest bırak onları. Memelerim dopdolu. Sütüm, yitik yavrularım için ağlıyor! Sütüm, yavru! yavruu! diye hasretle gözyaşı döküyor!

Topal Çopur Nine biraz düşündü ve:

-Pekala, dedi, senin dediğin olsun. Al ve hemen götür bu yetimleri, bir an önce senin o uzak ülkeye ulaştır. Ama, bu uzun yolculuğa dayanamaz, ölürlerse, ya da karşılaşacağınız haydutlar onları öldürürse, evlad edindiğin bu insancıklar sana nankörlük ederlerse, suç senindir, bilesin!

Maral Ana, Topal Çopur Nine'ye teşekkür etli ve çocuklara şöyle dedi:

-Bundan böyle ben sizin ananızım, siz de benim çocuklarımsınız. Sizi uzak bir ülkeye götüreceğim. Orada, ormanla örtülü karlı dağların koynunda, ılık, ıssı bir deniz var: Isık-Göl denilen bir deniz. Çocuklar çok sevindiler ve Boynuzlu Maral Ana'nın yanına koştular, güle oynaya onun peşine düştüler.

Ama çok geçmeden yorulular, adım atacak halleri kalmadı. Oysa yol daha çok uzundu, dünyanın bir ucundan öbür ucuna kadar...

Boynuzlu Maral Ana onları sütü ile beslemeseydi, geceleri vücudu ile ısıtmasaydı, o kadar uzun bir yolculuğa dayanamazlardı. Gittiler, gittiler ve gittikçe eski vatan Enesay'dan uzaklaştılar. Ama yeni vatan olacak Isık-Göl'e de daha çok yol vardı. Az gittiler, uz gittiler, bir yaz, kış, bahar ve sonbahar, yine bir yaz, kış, bahar ve sonbahar, sonra yine bir kış, yaz, bahar ve sonbahar... insan ayağı değmemiş ormanlardan, kızgın çöllerden, ayak batan kumlardan, yüksek dağlardan, çağıl çağıl ırmaklardan geçtiler. Kurt sürüleri peşlerine düştü. Ama, Boynuzlu Maral Ana, çocukları sırtına bindirip yel gibi koştu ve onları kurtardı. Avcılar da peşlerine düşmüş ve Bakın, bakın! Bir geyik çocukları kaçırıyor! Yakalayın! Vurun! diye bağıyor ve ok yağdırıyorlardı. Ama; Maral Ana evlatlarını, o davetsiz kurtarıcılardan da kurtardı. O, atılan oklardan da hızlı koşuyor ve alçak sesle onlara: Sıkı durun, iyi tutunun yavrularım, bizi kovalıyorlar! diyordu.

Sonunda bir gün Boynuzlu Maral Ana çocukları Isık-Göl'e ulaştırdı. Bir tepenin üzerine çıkıp hayran hayran baktılar: Her taraf karlı sıradağlarla, yeşil ormanlarla kaplıydı. Yeşil ormanla kaplı dağların arasından gözalabildiğine bir deniz uzanıyordu. Bu denizin koyu mavi yüzeyinde beyaz dalgalar koşuşuyordu. Rüzgar bu dalgaları çok uzaklardan getiriyor, çok uzaklara götürüyordu. Isık-Göl'dü bu. Nereden başlıyordu? Nerede bitiyordu? Kimse bilemez. Bir ucunda güneş doğarken öbür ucu hala karanlıktı. Kaç tane dağ vardı bu gölün çevresinde? Sayısız. Bu dağların ardında karlı dorukları göklere çıkan daha kaç tane dağ vardı? O da sayısız, hesapsız.

-İşte yeni yurdunuz burasıdır, dedi Boynuzlu Maral Ana. Artık burada yaşayacak, ekin ekecek, balık avlayacak, hayvan yetiştireceksiniz. Orada, barış ve huzur içinde, binlerce yıl sizin dilinizi hiç unutmasınlar. Analarının, babalarının diliyle konuşmaktan, şarkı söylemekten zevk alsınlar. İnsan gibi yaşayın. Ben her zaman sizinle, sizin çocuklarınızla, sizin torunlarınızla beraber olacağım. Gelecek zamanlarda hep sizinle olacağım. İşte böylece, bir kız ve bir erkek çocuktan ibaret

olan son Kırgızlar, ebedi ve kutsal Isık-Göl'ün kıyısında kendilerine yeni bir vatan buldular.

Zaman çok çabuk geçti. Erkek çocuk güçlü bir delikanlı oldu, kız çocuk ise ergin bir kadın. O zaman evlenip karı-koca oldular. Boynuzlu Maral Ana da Isık-Göl'den ayrılmadı, hep Isık-Göl'ün ormanlarında yaşadı.

Bir gün, tan ağarırken, Isık-Göl iyice kabardı, dalgalar uğul uğul coştı. Genç kadının da doğum sancuları tuttu ve acılarla kıvranmaya başladı. Genç adam ise korkuya kapıldı. Koşup yüksek bir kayalığın tepesine çıkarak olanca gücüyle bağırmaya başladı:

-Maral Anaa! Maral Anaaa! Nerdesin? Isık-Göl'ün coştüğünü, taşıtığını duymuyor musun? Kızın doğuruyor, kızın! Çabuk gel, bize yardım et!..

İşte o zaman, uzaklardan kervan çingiraklarını hatırlatan şingir şingir bir ses duyuldu. Bu ses yaklaştı, yaklaştı ve birden Boynuzlu Maral Ana göründü. Koşa koşa geliyordu. Boynuzuna bir beşik takmıştı. Ak kayından yapılmış bir bebek beşiğiymiş bu. Beşiğin kemerine asılmış gümüş bir çingirak şingirdiyordu. Bugün de, Isık-Göl beşiklerinde aynı çingiraklar vardır. Anneler beşiği sallayınca, Maral Ana'yı akkayından yapılmış çingiraklı beşiği görür gibi olurlar.

Boynuzlu Maral Ana, şingir şingir çingirak sesiyle gelir gelmez genç kadın çocuğunu doğurdu.

-Bu beşik ilk çocuğunuz için, dedi Maral Ana. Çok çocuğunuz olacak: Yedi kız, yedi erkek.

Anne ve baba çok sevindiler. Boynuzlu Buğu (Maral) Ana'nın şerefine ilk doğan çocuklarına Buğubay adını verdiler. Buğubay büyüdü. Kıpçak kabilesinden güzel bir kızla evlendi. Buğu soyu, Boynuzlu Maral Ana soyu, türeyip çoğalmaya başladı. Buğular Isık-Göl çevresinde büyük ve güçlü bir toplum oldular ve Boynuzlu Maral Ana'yı kutsal bir varlık saydılar.

Hangi soydan, hangi boydan oldukları anlaşılsın diye, çadırlarının girişine maral boynuzu işareti koyuyorlardı. Düşman baskınlarını püskürttükleri zaman ve

at yarışlarında Buğu! Buğu! diye bağıyor ve her defasında onlar kazanıyordu. O zamanlar Isık-Göl ormanları ak marallarla doluydu. Gökteki yıldızlar bile kıskanırdı onların güzelliğini. Bunların hepsi Boynuzlu Maral Ana'nın çocuklarıydı. Onlara kimse dokunmaz, kimsenin onları rahatsız etmesine izin verilmezdi. Buğular bir maralla karşılaşacak olsalar, hemen atlarından iner ona yol verirlerdi. Delikanlı erkekler sevdiklerinin güzelliğini ak maralın güzelliğine benzetirlerdi. Çok zengin, anlı-şanlı bir Buğu'nun ölümüne kadar bu böylece sürüp gitti. Ölen Buğu'nun bin kere bin koyunu, bin kere bin atı vardı. Çevredeki bütün insanlar ona çobanlık ederdi. Bu adamın çocukları büyük bir yas töreni, büyük bir yas şöleni düzenlediler. Dünyanın dört bucağından anlışanlı insanları törene davet ettiler. Davetliler için Isık-Göl'ün kıyısına bin yün çadır kurdular.

Kesilen koyunların, içilen kırmızların, yenilen nefis Kaşgar yemeklerinin haddi hesabı yoktu. Ölen zenginin çocukları kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı: Ölen babamızın ne kadar zenginlik ve cömert evlatlar bıraktığını herkes görüp anlasın, babalarının hatırasına nasıl saygılı davranıyorlar, desin. (Ee oğlum, insanlar akılları ile değil de zenginlikleriyle tanınmaya, büyüklenmeye kalkışırsa, bunun sonu kötü olur).

Şarkıcılar, altılarında ölenin çocukları tarafından armağan edilen saf kan atlar, başlarında samur papak, sırtlarında ipek kaftan, kapı kapı dolaşarak ve birbirleriyle yarışırcasına, ölene ve onun çocuklarına övgü şarkıları okuyorlardı:

-Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar nerede böyle mutlu bir hayat, böyle görkemli bir tören görülmüştür? diyordu biri.

-Dünya dünya olalı böyle bir tören görülmüş müdür? diyordu ikincisi.

-Bizden başka hiçbir yerde ölen büyüklere böyle görkemli bir tören yapılmaz, onun şanı şerefi böyle yüceltilmez, kutsal anısı böyle saygıyla anılmaz! diyordu üçüncüsü.

-Hey geveze ozanlar, neler saçmalıyorsunuz? Yeryüzünde rahmetlinin cömertliğini, şanını-şöhretini anlatabilecek laf bulunabilir mi hiç? diyordu dördüncüsü.

İşte böyle, ozanların övgü yarışı gece gündüz devam ediyordu. (Ee, oğlum, ozanlar böyle övgü böyle dalkavukluk yarışında bulunurlarsa, ozan, ozan olmaktan çıkar, şarkının, şiirin düşmanı haline gelir).

Rahmetlinin yas töreni, günler boyu, geceler boyu, bir bayram havası içinde sürüp gitti. Ölen zenginin övüngeç çocukları, bu gösterişte herkesi geçmek, başkalarını gölgede bırakmak, kendi ünlerini bütün dünyaya yaymak istiyorlardı. Sonunda, babalarının mezarına bir maral boynuzu dikmek istediler. Ta ki bütün dünya bunu görüp, ölenin kutsal Boynuzlu Maral Ana soyundan olduğunu anlasın. (Ee, oğlum, eski zamanda atalarımız, zenginlik gururlanmayı, böbürlenmeyi, gururlanma-böbürlenme ise baştan çıkmayı, çılgınlığı getirir, derlermiş).

Zenginin çocukları babalarının anısına görülmemiş, duyulmamış şeyler yapmaya karar vermişlerdi bir kere. Onlara kimse engel olamazdı. Ne derlerse olurdu. Avcıları ormana saldıılar. Avcılar da büyük bir maralı öldürdüler ve boynuzunu alıp getirdiler. Ama ne boynuz! Gerilmiş kartal kanadı kadar geniş. Çocuklar onu çok beğendiler: Boynuzun tam onsekiz çatalı vardı. Demek ki o maral onsekiz yaşındaydı. Şaşılacak kadar büyük.

Ustalara emir verip bu boynuzu babalarının mezarına dikmelerini istediler.

Buğuların yaşlıları homurdanmaya başladı:

-Bu maralı ne hakla öldürürsünüz? Boynuzlu Maral Ana'nın soyuna el kaldırmaya kim cüret etti?

Ölen zenginin çocukları da şu cevabı verdi:

-Bu maral bizim topraklarımızda vuruldu. Topraklarımızda yürüyen, sürünen, uçan, kaçan ne varsa, uçan sinekten koşan deveye kadar hepsi bizimdir. Bize ait bir marala ne yapacağımızı ancak biz biliriz. Haydi defolun!

Uşaklar yaşlı adamları, itip kakarak, kırbaçlayarak ve atlarına ters bindirerek, onları büyük bir utanç içinde bırakarak, sürüp kovdular.

İşte her şey asıl bundan sonra başladı... Boynuzlu Maral Ana'nın soyuna büyük felaket bundan sonra geldi. Hemen hemen herkes ormanda ak maral avına koştı. Her Buğulu, atasının mezarına bir ak maral boynuzu dikmeyi kendine borç bildi. Artık bu işi atalarına bir saygı olarak görmeye başladılar. Maral boynuzu bulamayanlara önemsiz, beceriksiz kişiler olarak bakıyorlardı. Artık Buğu soyundan, yani Boynuzlu Maral Ana soyundan olanlar bile, bu işin ticaretini yapmaya, maral boynuzu alıp satmaya, boynuz biriktirmeye başladılar. Bunu bir meslek haline getirdiler. (Ee, oğlum, paranın hüküm sürdüğü yerde, güzel söze ve güzelliğe yer kalmaz).

Isık-Göl ormanlarında maral kırımı başladı. Hiç acımadan öldürüyorlardı onları. Ulaşılması zor kayalıklara kaçıyorlardı ama insanlar orada da avlıyorlardı onları. Üzerlerine köpek sürülerini salıyorlardı. Köpekler onları insanların pusu kurduğu yere doğru sürüyor ve orada avcılarının oklarına hedef oluyorlardı. Sürü sürü öldürüldüler. Avcılar, boynuzunda en çok çatalı bulunan maralı vurmak için birbirleriyle yarışıyorlardı.

Ve böylece marallar tükendi. Dağlar maralsız kaldı.

Artık gece yarılarında da, sabahın erken saatlerinde de, maralların bağrıışmaları duyulmaz olmuştu. Ne düzlükte otlayan marallar, ne boynuzlarını arkaya yatırarak hendeklerden atlayan ve kuş gibi uçan marallar göze çarpıyordu. Öyle zamanlar geldi ki insanlar doğdukları günden öldükleri güne kadar bir tek maral göremez oldular. Artık maral adını yalnız masalarda dinliyor, boynuzlarını da yalnız mezarlarda görüyorlardı.

Peki, Boynuzlu Maral Ana'ya ne olmuştu?

O, insanlara küsmüştü. Çok gücenmişti onlara. Anlatılanlara göre, marallar köpeklerden ve avcılardan kurtulamadıkları için sayıları parmakla sayılacak kadar azalınca, Boynuzlu Maral Ana, en ulu dağın doruğuna çıkarak Isık-Göl'e veda etmiş, son kalan yavrularını toplayıp, büyük geçidi aşarak başka bir ülkeye, başka dağlara gitmiş...

Yaa, bak neler oluyor şu dünyada. Benim masalım da burda bitiyor. İster inan, ister inanma.

Boynuzlu Maral Ana, giderken, bir daha bu yerlere asla dönmeyeceğini söylemiş...” (B.G./31-42).

E.2.Efsaneler

Efsane bir halk anlatısıdır, tanımını farklı kişiler tarafından, farklı biçimlerde yapılmıştır: Asılsız hikaye, masal, boş söz, saçma sapan lakırdı; dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise (F. Devellioğlu, Osmanlıca-Türkce Ansiklopedik Lugat, 1994: 206). Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikaye, gerçeğe dayanmayan asılsız, söz, hikaye (Türkçe Sözlük, 1998: 674).

Aytmatov’un eserlerinin tamamında efsaneler geniş yer bulmuştur. Olayları efsanelerle birleştirmiş, bu şekilde efsanelerin nesilden nesile aktarılması görevini de yerine getirmiştir.

“Buraya ulaştığımız gün, kamyonun arkasında ayağa kalkmış çevreye, uzaklara hayran hayran bakarak bağırmıştım: İşte eski çağların, efsanelerin yaylası Anarkay!” (D.G./76).

“Bozla kopuz, bozla!... Tanabay, efsanedeki o yalnız adam gibi acılıydı, yalnızdı, ağlıyordu. Bunu bilen karısı Caydar ona ‘Karagül-Botam’ bozlağını çalıyordu.

Çok, çok eski bir zamanda, yaşlı bir avcının yiğit bir oğlu varmış. Yaşlı avcı, genç oğluna avcılığın bütün hünelerlerini, inceliklerini öğretmiş ve delikanlı avcılıkta babasını geçmiş. Attığı ok boşa gitmezmiş. Yerde kaçan, havada uçan hiçbir canlı kurtulamazmış onun okundan. Yakın dağlardaki bütün av hayvanlarını öldürmüş, gebe hayvanları da, yeni doğmuş yavruları da, acımadan vurmuş. Genç avcı, ‘Boz Geyik’in sürüsünü de kırıp geçirmiş. Geride yalnız dişi Boz Geyikle onun yaşlı erkeği kalmış...

Boz Geyik genç avcıya, gözyaşlarını dökerek yalvarmış: “Geyik soyunu kırıp tükettin. Soyumuzun tamamen yok olmaması için eşim Tav-Teke’yi sağ bırakmanı istiyorum. Bunun için yalvarıyorum sana. Onu vurma!”. Ama genç avcı onu dinlememiş. Nişan almış ve bir atışta Tav-Teke’yi de vurmuş. Vurulan Tav-Teke yardan aşağı yuvarlanıp gitmiş. O zaman Boz Geyik, acıdan inin inin inlemiş. Sonra genç avcıya dönmüş: “Hadi beni de vur, yüreğime nişan al, hiç kımıldamayacağım. Ama vuramayacaksın! Bu senin son atışın olacak, senin de sonun olacak!”.

Genç avcı yaşlı geyiğin bunadığını, ne söylediğini bilmediğini düşünmüş ve gülmüş, nişan almış. Gerçekten kımıldamadan duruyormuş Boz Geyik. Oku fırlatmış. Ok, geyiğin ön ayağını sıyrıp geçmiş, onu sadece hafifçe yaralamış. Oysa bugüne kadar, genç avcının başına hiç böyle bir şey gelmemiş, hiçbir zaman attığı ok hedefinden şaşmamış. “Gördün mü, demiş Boz Geyik, şimdi ben total ayağımla kaçacağım, yakalayabilirsen yakala, vurabilirsen vur bakalım!”

Genç avcı yine gülmüş: “Sen de kaçabilirsen kaç bakalım! Benden vebal gitti. Yakaladığım zaman kafanı koparacağım seni bunak hayvan!”

Total Boz Geyik kaçmaya başlamış: Genç avcı da peşine düşmüş. Dağ taş, dere tepe, kar buz... bir kovalamaca başlamış. Geyik kaçmış, avcı kovalamış ve kovalamaca günlerce sürmüş. Genç avcı, total geyiği yakalayamıyormuş. Yayını düşürmüş, üstü başı parça parça olmuş. Boz Geyiğin onu dik kayalara sürüklediğini fark etmemiş. Öyle bir yere gelmiş ki, oradan ne aşağı gidebilir, ne yukarı çıkabilirmiş. Ne sağa gidecek yol varmış ne sola. Gelip durduğu yerden hiçbir tarafa adım atamaz, hiçbir yana gidemez durumda kalmış.

Boz Geyik onu orada bırakmış ve gitmeden önce de şöyle demiş: “Artık buradan hiçbir yere gidemeyeceksin! Hiçbir kimse de seni kurtaramayacak! Soyumu kırıp yok ederek beni nasıl dayanılmaz acılar içinde bırakmışsan, senin baban da, yüreğini parçalaya parçalaya, dağlar taşlar arasına koşa koşa, öyle acılar içinde ağlasın! Bunu diliyorum. Kargışlarım tutsun seni Karagül, kargışlarım tutsun! Lanet sana!”

Boz Geyik böyle lanet okuduktan sonra, kayadan kayaya, dağdan dağa sekerek, ağlaya ağlaya gitmiş...

Genç avcı, her yanı derin bir uçurum olan bir kayanın üzerinde, kımıldayamadan kalmış. Oraya nasıl geldiğini bilemiyormuş. İnilemez, çıkılamaz, ulaşamaz, baş döndürücü bir yermiş. Çömelip yüzünü kayaya dayamış. Ne yukarı, ne aşağı, ne sağa, ne sola bakabiliyor, kımıldamaya korkuyormuş. Biraz kımıldayacak olsa uçuruma yuvarlanırmış...

Babası oğlunu aramaya çıkmış. Her yana bakmış; dağlara, kayalara tırmanmış. Yolda oğlunun yayını bulunca, başına bir bela geldiğini anlamış. Zavallı baba korkular içinde, gece dememiş, gündüz dememiş, dik kayalardan, karanlık dar boğazlardan geçerek, gözyaşlarını seller gibi akıtarak bağııyormuş: "Karagüüül! Neredesin? Karagüüül! Ses ver bana!" Ona yalnız kendi sesinin yankıları cevap veriyormuş: "Karagüüül! Neredesin!"

Birden, tepelerin birinden "Buradayım baba!" diye bir ses gelmiş kulağına. Yaşlı baba sesin geldiği yana bakmış. Bir de ne görsün! Oğlu dimdik bir kayanın tepesinde tünemiş, yaralı bir kuş gibi, kımıldamadan, kımıldamaya korkarak duruyor! Başında börtü, sırtında kürkü kalmamış. Elbisesi lime lime. Başını çevirip bakamıyor bile. Düştü, düşecek!...

-Ah zavallı oğlum, oraya nasıl çıktın?

-Sorma baba, hiç sorma! Kargışlandım, lanetlendim. Acımasızlığımın cezasını çekiyorum. Boz Geyik beni buraya aldatarak sürükledi. Pek ağır kargışladı ve bırakıp gitti. Günlerden beri burada böyle bekliyorum. Ne yeri, ne gökyüzünü, ne de güneşi görebiliyorum. Senin yüzünü de göremiyorum baba! Vur beni baba! Kurtar bu işkenceden! Hadi baba, çek okunu! Kurtar beni bu acıdan. Yalvarırım, öldür de kurtar beni!...

Zavallı baba ne yapsın? Çığlık çığlık inletmiş dağları. Oraya koşmuş, buraya koşmuş. Ama hiçbir çare yokmuş oğlunu kurtarmak için. Oğlu acılar içinde inleyerek yalvarıyormuş: "Haydi baba, vur beni! Daha fazla acı çekmek

istemiyorsan, bana acıyorsan, elini çabuk tut! Vur beni! Vur beni! Sonra da yıka ve göm!"

Onun yalvarışı ve o hali, zavallı babanın yüreğini yolup yolup koparıyor, parça parça ediyormuş. Ama eli varmıyor, oğlunu kendi eliyle öldürmeye gönlü razı olmuyormuş. Akşama kadar karar verememiş. Sonunda, güneş batmak üzereyken, kalkmış, nişan almış ve vurmuş oğlunu... Sonra da okunu taşlara vurarak parçalamış. Gidip yere düşen cesedin üzerine kapanmış ve başlamış bozlamaya:

Seni ben öldürdüm, Karagül botam!

Yalnızım, kendimi soldurdum botam!

Felek beni böyle kargadı botam!

Kader beni böyle arbadı botam!*

Avcılığı sana öğrettim botam,

Sen de yüreğimi kül ettin botam!

Ciğerimi yoldun, kanattın botam!

Yaradılanları yok ettin botam,

Neslini kuruttun, tükettin botam!

Bu eleme beni sen attın botam!

Seni ellerimle öldürdüm botam,

Yalnızım, kendimi soldurdum botam! (E.G./226-230).

"Efsaneye göre, Akmaya'nın yedi yavrusu olmuş: dördü dişi, üçü erkek. O zamandan beri dişi develerin hepsi ak başlı, açık renkli, erkek develer ise kara başlı, kestane tüylü imiş. İşte, kara başlı olan Karanar da ak başlı bir anadan

* Arbadı: Bana oyun oynadı, tuzağa düşürdü.

doğmuş, bu da onun akmaya soyundan olduğunu gösteriyormuş.” (G.O.A.B./99-100).

“Ana-Beyit mezarlığının bir efsanesi, Juan-Juanlar’ın bozkırı işgal ettikleri çağlara dayanan bir hikayesi vardı: Sarı-Özek’i işgal eden Juan_Juanlar tutsaklara korkunç işkenceler yaparlarmış. Bazen de onları komşu ülkelere köle olarak satarlarmış. Satılanlar şanslı sayılırmış, çünkü bunlar bazen bir fırsatını bulup kaçar, ülkelerine dönerek Juan-Juanlar’ın yaptığı işkenceleri anlatırlarmış. Ama asıl işkenceyi, genç ve güçlü oldukları için satmadıkları esirlere yaparlarmış. İnsanın hafızasını yitirmesine, deli olmasına yol açan bir işkence usulleri varmış, önce esirin başını kazır, saçları tek tek kökünden çıkarırlarmış. Bunu yaparken usta bir kasap oracıkta bir deveyi yatırıp keser, derisini yüzermiş. Derinin en kalın yeri boyun kısmı imiş ve oradan başlarmış yüzmeye. Sonra bu deriyi parçalara ayırır, taze taze, esirin kan içinde olan kazınmış başına sımsıkı sararlarmış. Böylece sarılan deri, bugün yüzücülerin kullandığı kauçuk başlığa benzermiş. Buna “deri geçirme işkencesi” derlirmiş. Böyle bir işkenceye maruz kalan tutsak ya acılar içinde kıvranarak ölür, ya da hafızasını tamamen yitiren, ölünceye kadar geçmişini hatırlamayan bir mankurt, yani geçmişini bilmeyen bir köle olurmuş. Bir devenin boynundan beş-altı kişinin başını saracak deri çıkıyormuş. Bundan sonra, deri geçirilen tutsağın boynuna, başını yere sürmesin diye, bir kütük ya da tahta kalıp bağlar, yürek parçalayan çığlıkları duyulmasın diye uzak, ıssız bir yere götürürler, elleri ayakları bağlı, aç, susuz, yakan güneşin altında öylece birkaç gün bırakırlarmış. Bu tutsaklar birer mankurt olmadan yakınları bir baskın düzenleyip onları kurtarmasın diye, yanlarına gözcüler koyarlarmış. Açık bozkırda her taraf kolayca görüldüğü için gizlice gelip baskın yapmak kolay olmazmış.

Juan – Juanlar’ın bir tutsağı mankurt yaptıkları duyulur, öğrenilirse, artık onu en yakınları bile gerek zorla, gerek fidye vererek kurtarmak istemezlermiş. Çünkü bir mankurt, eski vücuduna saman doldurulmuş bir korkuluktan, bir mankenden farksız olurmuş onlar için.

Bununla birlikte, bir defasında, adı tarihe Nayman Ana olarak geçen bir göçebe kadın, oğlunun başına gelenlere dayanamamış, onu kurtarmak istemiş.

Efsane böyle anlatır. Ana-Beyit mezarlığının adı da buradan gelir. Ana-Beyit 'Ana Barınağı, ana huzuru' demektir." (G.O.A.B./145-146).

"Yedigey'in bildiğine göre Sarı-Özek'e ait bu eski efsaneyi yalnız iki kişi kaleme almıştı. Bunun ilkin, Abutalip Kuttubayev, büyüdükları zaman okusunlar diye, 1952 yılının sonlarına doğru çocukları için yazmıştı. Bu yazı o korkunç olaylardan sonra kaybolup gitti ve üzüntüden dolayı ne o ne de bir başkası yazının ne olduğunu sormaya fırsat bulamadı. Birkaç yıl sonra 1957'de aynı efsaneyi Yelizarov Afanasi İvanoviç de kağıda döktü. Şimdi Yelizarov da yok. O da göçüp gitti bu dünyadan. Herhalde bu yazı da diğer birçok yazıları gibi, Alma-Ata'daki dosyalarının arasındadır. Yelizarov'da, Abutalip de bu efsaneyi Kazangap'tan dinleyerek yazmışlardı." (G.O.A.B./191).

"Tambur, gümbür gümbür ötüyor, Ernefes'in gür sesi de tamburuna eşlik ediyor, ünlü cırav Raymalı Aganın acıklı hikayesine çok uygun düşüyordu.

Raymalı Aga, on dokuz yaşındaki şarkıcı kız Bengimay'a aşık olduğu zaman altmışını geçiyordu. Bu şarkıcı kız onun karşısına bir yıldız gibi çıkmış, hayat yolunu aydınlatmıştı. Daha doğrusu, asıl aşık olan kızın kendisiydi. Raymalı Aga'ya vurulan o idi. Çok serbest, dilediği gibi hareket eden, canı ne isterse onu yapan bir kızdı Bengimay. Ama söylentiler başkaydı. Kızın Raymalı Aga'ya değil, altmışından sonra azan Raymalı Aga'nın ona vurulduğunu söylüyorlardı. O günden beri ağızdan ağza söylenegelen bu aşk hikayesinde, Raymalı Aga'nın tarafını tutanlar da, ona kızan ve karşı olanlar da vardır. Karşı olanlar adının unutulmasını isterler, onu tutanlar ise, acıklı hikayesini, yırlarını ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa aktararak geleceğe ulaşmasını sağlarlar. Böylece bu efsaneyi herkes öğrenmiştir, onunla herkes ilgilenir. Sevenleri de çoktur, sevmeyenleri de..." (G.O.A.B./312-313).

"...Bizim dağlarda olağanüstü bir güce ve çevikliğe sahip genç bir avcı yaşarmış. Dağ keçilerini kovalıyor, kurt ve pars avlıyormuş. Kabilesinde pek çok aileyi geçindirebiliyormuş. Halk onu çok seviyormuş. ...Bir gün akrabalarıyla komşu ovaya ziyafete gitmiş ve orada güzel bir kız görmüş. Onlar birbirlerini sevmişler ve genç neredeyse her gün atıyla dağları aşarak kızla görüşmeye gitmiş.

Bir gün bir falcı, kıza, gökyüzünde onların aşkını simgeleyen özel bir yıldız olduğunu, düğün gecesi, hava kapalı olmazsa sabaha kadar hiç yerinden kıpırdamayarak dağların üzerinden göz kamaştıracak şekilde parlayacağını söylemiş. Kız bu olayı avcı gence anlattığında, o da başka bir falcının ona söylediklerini itiraf etmiş: “Ben seninle evlenmek için bu dünyaya geldim” Müstakbel gelin de avcıya, her zaman onunla olacağına dair yemin etmiş.

İşte damat adayı avcı neredeyse tüm akrabalarının refakatinde kızın akrabalarına kızı istemeye gitmiş. Böyle bir eğlence o zamana kadar hiç görülmemişti. Misafirler dağlardan akan nehir kıyısına kurulu yüzlerce çadırı doldurmuştu. Kızın ana babasına, dünür ve akrabalarına getirdikleri hediyeleri bir görsen! Sürülerle çeşitli ev hayvanı, altın külçeler, damat adayı avcıdan ise samur, zerdeva ve başka değerli hayvan kürkleri gelmişti. En önemlisi ise damadın omuzlarına birer tane attığı pars kürkleri idi. Bunları ancak en büyük avcı anlayabilirdi. O, baş eğerek bu hediye kızı ebeveynlerine sunmuştu. Herkes sevinç içinde gelin ve damadı nehir kıyısına götürdüler ve onlar orada nişanlandılar. Bu saatten sonra nehir onların aşkının ve dirliğinin tanığıydı. Düğün yedi gün sonra, bu defa artık dağların öbür yakasında, damadın köyünde olacaktı.

Adet olduğu üzere nişan törenini sabahlara kadar kutladılar. Ama burada da kötü kalpli kıskançlar bulunuyordu. Onlar sadece gencin usta ve meşhur bir avcı olmasını kıskanmıyor, halk arasında da konuşulduğu gibi, bu zeki ve azimli, yakışıklı ve güçlü delikanlının bir gün mutlaka akraba olan boyların reisi, tüm bu civarın beyi olacağından endişe ediyorlardı. Kötü kalpli kıskançlar buna katlanamazdı. Bunun için de korkunç bir plan hazırladılar.

...Fitne gizli olgunlaşır. Zaten bunun için fitnedir. O gün, o saatte, nehir kıyısındaki ziyafette kim bilebilirdi ki insanların arkasına saklanarak, kötülük ve nefret kusan başka bir kader, o gizli hazırlanan fitne, aşıkların mutluluğuna doğru yaklaşıyor. Sonra halk ozanları ve akınlar şöyle söyleyecekti: “Güneş o fitneyi bilseydi utancından yüzünü saklayarak gökyüzünde ters dönerdi. Bulutların bundan haberi olsaydı bu ziyafeti buradan uzaklara alıp götürmek için sağanak yağmur yağdırırdı.”

...Nişan ziyafeti, hayatı ses ve gürültüyle doldurarak nehir kıyısındaki ovada sürmüş gitmiş. Özellikle gençler at sporlarıyla coşmuş, ruhları içlerine çekerek çılgınca dans eden ve kamlama yapan kamlar tüm dünyadaki ruhları çağırılmış, ama en göz alıcı oyun, aşık gençlerin yapacağı "Geline Yetiş" adlı geleneksel at yarışı imiş.

Yarışacak olan gelin ve damat en iyi atlara binmiş. Bu yarışta gelini gerektiği kadar öne bırakan damat, doludizgin giderken ona yetişmeli ve öpmeliydi. Bunu başarırca, "üzengide mutluluk, dörtnala gidişte şans var" demekti...

...Gelinin arkadaşları "Hızlı sür, seni yakalamasına izin verme! Bırak da erkekler kadın görsün" diye yüksek sesle onu cesaretlendiriyormuş. Damada da nasihatlerde bulunmuşlar: "Bak! Yetişemezsen alay konusu olursun!" Kamlar da çılgınlar gibi dans ederek ve davul çalarak insanlarla atları havaya sokmuş...

Nihayet ihtiyarlar işaret vermiş, yarış başlamış. Gelin biraz önde, damat da peşinde at koşturmuş. Kıyısında nişanlandıkları nehre doğru gitmişler. Sadece nehir geçidine kadar kovalamaya izin varmış. Eğer damat geline yetişemezse, gelin kendisi, kahkahalar arasında geri dönerek zafer kazanmış olarak damadı öpecekmış, Ama genelde damatlar kıza her zaman yetişirmiş...

Gelin hayatının geri kalanında bu büyük yarışı hep hatırlarmış: Bu, sonsuza kadar birlikte olmayı arzuladığı sevgili nişanlısından "kaçış" imiş. Damat da soydaşlarının bağırımları ve ıslık sesleri altında ona nasıl yetiştiğini hiçbir zaman unutmazmış.

Bu defa da öyle olmuş: Damattan kaçan gelin bir kuş gibi uçmuş, damat da peşinden gitmiş. Karşıdan esen rüzgar da onları kucaklayarak öpüyor ve onlara, hayatlarında bu yarıştan daha büyük mutluluğun olmayacağını fısıldıyormuş. Nehir kıyısı görünmüş, onlar ise hala koşuyor, atları daha da kızışıyormuş. Gelin, sevmek ve sevilmek için hayatını sonsuza dek birleştirmeye çalıştığı kişinin ona yetişeceği anı bekliyormuş, hem de çok... O, elinde olmadan dizginleri çekerek ve çizmelerini üzengiye daha sert dayayarak atı yavaşlatmaya çalışmış. Damat biran

önce yetişsin de... Artık nehir görünmeye başlamış. İşte yaklaşan atın nefes ve ayak sesleri duyulmaya başlamış. İşte onlar yan yana, üzengi üzengiye gidiyor ve gözleri önünde daha önce hiç görmedikleri bir dünya açılıyormuş. Bu tür anların sonsuza dek sürmemesi ne kötü... İşte hızla giderken onu kucaklamış ve kız da ona sokulmuş. İşte onu öpmüş ve onlar yine, yine öpüşmüşler. Atlar koşmuş, onlar da sonsuza kadar birleştiklerini bilmiş, hissetmişler. "Seni seviyorum! Sen benimsin." diye damat bağırmış. "Ben her zaman seninim." diye gelin cevap vermiş.

Halk ise sevinmiş ve hep birlikte damadı övmüş: "Aferin! Gerçek bir kahraman! Yol verin! Yol verin! Açılın!

O dönüyor! Şimdi o bizimle, biz onunlayız!" Bu nidalarla nişan töreni bitmiş.

Gizli fitne de yok olmamış, yön değiştirmemiş. Hainler dişlerini daha sıkı gıcırdatmışlar. Fitne her zaman kendine bir yol bulur..

Bu arada misafir dünürler, düğün hazırlıklarına başlamak için vedalaşarak memleketlerine dönmüş. Hemen de hazırlıklara başlamışlar. Her şey yolunda gitmiş. Yeni evlilerin ilk gerdek gecelerini geçirecekleri düğün çadırının diğerlerinden aralı, görünen bir yere kurulmasından, dünür ve misafirler için kurulacak çadırlara ve hediyelerle yiyeceklerin hazırlanmasına kadar her şey gelenek ve göreneklerin öngördüğü şekilde yapılmış. Ozan ve akınların anlatacağı destanlar, gençlerin şarkı ve dansları, her şey düşünülmüş ve hazırlık yapılmış. O zamanlar böyleydi, düğün bütün akrabaların işiydi.

Nihayet düğüne ve misafirlerin gelmesine bir gün kalmış. Avcı damat iki kardeşiyle sabah erkenden, aziz misafirlerine ikram etmek için av eti, hediye için ise hayvan postu getirmeye ava çıkmış. Av çok bereketli olmuş. Ama öğleye doğru avcı damadı arayan akrabalarının bağırtıları duyulmuş. Onlar epey kalabalık ve heyecanlı imiş. "Felaket! Felaket! Durun! Geri dönün!" diye bağırarak başlarına gözlerine vuruyorlarmış. Avcıya kötü haberi vermişler: Dün gece nişanlısı eski sevgilisiyle kaçmış. Onu kalabalık çarşıları olan şehre götürmüşler. Çoğu böyle düşünüyor.

Bu zaman neler olmamış ki! Gökyüzü kapanmış, hava kararmış, şiddetli rüzgar esmiş ve yazın ortasında kışmış gibi tipi bastırmış. Akrabalar “Rezalet! Böyle rezil rüsva olmak için ne yaptık? O utanmazı arayıp bulup orada öldürmek gerek.” diye bağırması, kendilerini yerlere atmış ve göklere yüz çevirmişler. Hemen aramalara başlamak istemişler. Avcı damat ise sessiz duruyormuş. Şaşırması, rengi atmış, kıpırdayamamış, sanki nutku tutulmuş.

...Akrabalar aceleyle takip için hazırlık yaparken avcı damadı da harekete geçmesi dürtüklemişler. Nihayet o, sessizliğini bozarak seslenmiş: “Durun, susun! Hiçbir yere gitmiyorum! Eğer bu musibet benim başıma gelmişse, ben de o alçak kadını lanetliyorum. Tüm insan soyunu lanetliyorum. Hayvan olmak daha iyi. Şimdi defolun! Bu dünyada bir daha tek bir insanla karşılaşmayacağım, beni de hiç kimse göremeyecek. Duydunuz mu? Defolun! Beni aramayın!” Atından inmiş ve yayan dağlara yürümüş. Bu olanlarla sarsılan akrabalar önce yerlerinde donakalmışlar, sonra onun peşinden gitmişler. Avcı, sırta kadem basmış.”(Eb.G./57-62).

E.3.Destanlar ve Destan Kahramanları

“Destan” kelimesi dilimize Farsça’da “Efsane, mesel ve hikayet-i güzeştan” anlamında kullanılan, “dâstân” kelimesinden ses ve anlam değişikliği ile girmiştir. İlk defa ne zaman kullanıldığını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemde dilimize kullanılmaya başlamıştır denilebilir(Yıldız, 1995;3).

Destan kavramı Azeri Türkçesinde “destan”, Başkurt Türkçesinde “destan, epos”, Kazan Türkçesinde “destan, epos”, Türkmen Türkçesinde “epos, destan”, Uygur Türkçesinde “rivayet, destan” ve Kırgız Türkçesinde “comok” olarak yer almaktadır(Yıldız, 1995;3).

“Ey ataların ruhu! Ey atların koruyucusu Kamber Ata! Bana yardım edin! Atım sürçmesin! Ona şahinin kanatlarını ver! Demirden bir yürek ve ceylan gibi bacaklar ver! Ona balıkların ciğerini ver!...” (O.B./44).

“Tulpar* yüz fersah uzaktan koşup kendi sürüsüne kavuşmuş.”
(Cemile/24).

“Bozkır yardımcınız olsun, kahramanımız Manas’ın ruhu yardımcınız olsun.” (Cemile/46).

“Ne o? Niye öyle bakıyorsunuz? Burada Manas’ın tulparlarını mı bulacaktınız yani!” (Sultanmurat/108).

“Genç çiftçiler, saygıyla, hayranlıkla bakıyorlardı ona. Her emrini yerine getirmeye hazırdılar. Karşılarındaki bu sanki Manas idi: Kır saçlı, zırhlı, heybetli Manas! Ve kendileri de onun sadık, yiğit batırları. Kılıçları bellerinde, kalkanları ellerindeydi. Kimlerdi Manas’ın güvendiği, davası için umut bağladığı bu korkusuz hanramanlar?” (Sultanmurat/114).

“-Tamam! Tamam! Bağırمام artık. Onu seviyorsun ha! Tıpkı Ayçörek ve Semetey* gibi değil mi?”. (Sultanmurat/145).

“Eleman’ın o gün bilemediği şeylerden biri de, gençlik yıllarının Oyrat terörü altında ama kahramanca bir mücadele ile geçeceği, Kırgızların ondan Manas’ı dinlemek için gizlice dağların uzak kuytularına, boğazlarına gitmek zorunda kalacaklarıydı. Manas’ı anlatmaya başladığı zaman, her defasında, manasçı oğlunun saklandığı yeri söylemediği için işgalciler tarafından öldürülmüş olan annesini, gölbaşında dua ederken canlandıracaktı gözünde. Ve yine her defasında Manas’ı anlatmak onun için hem bir teselli olacak, hem de o, milletin ölmezlik ruhunu simgeleyen, ululayan bu atalar mirası destanının görkemini, derinliğini, güzelliğini daha içten duyacak ve duyuracaktı. Kader ona, korkudan nefesi kesilenlere Manas’ı anlatmak, Manas’ı hatırlatmak görevi verecekti.

Ey Kırgızlar, bizim en ulumuz, en değerlimiz olan Manas bakın ne büyük işler yapmış...

* Tulpar: Manas destanında, Manas’ın yiğitlerine ait ünlü atlar. Görünmez kanatları olduğu söylenir.

* Semetey: Ünlü destan kahramanı Manas’ın oğlu, Ayçörek ise onun sevgilisidir.

Uzak çağlardan zamanımıza kadar, günler kum gibi aktı; sayısız geceler ve dönüşsüz tören alayları geçip gittiler; yıllar, yüzyıllar, kervanlar gibi uzak ufuklara gidip kayboldular. Sonra biz onların izlerini bulduk...

O çağlardan beri nice nice insanlar yaşadı bu dünyada! Kuşkusuz yeryüzündeki taşlar kadar, belki daha çok... Bunların arasında ünlüler vardı, bazıları dağlar kadar güçlü idiler, bazıları da kaplan kadar cesur, kahraman... Her şeyi bilen bilgeler vardı; üstün yeteneklerle donanmış sanat dahileri vardı. nice milletler nice zamanlardan beri yok olup gittiler ve onların yalnız adları kaldı...

Dün var olan bugün yoktur. Bu dünyada insanlar doğar ve ölür. Yalnız yıldızlar ölümsüzdür. En eski zamanlardan beri doğudan doğan güneş ölümsüzdür. Ve, hiç değiştirmeyen kara yerküre ölümsüzdür.

Ama dünyada, insan hafızası zamana meydan okur. İnsanın kendi hayatı, göz açıp geçinceye kadar geçen zaman kadar kısadır. Ölümsüz olan düşüncedir, fikirdir. Ve bu fikirler insandan insana geçer. Ölümsüz olan Manas'tır, çağdan çağa geçen Manas'ın sözleridir.

Uzak çağlardan zamanımıza kadar toprak nice nice yüz değiştirdi. Eskiden dağların bulundukları yerlerde sarp sıradağlar oluştu. Yüce dağların bulunduğu yerler ıssız ovalara dönüştü. Derin derin uçurumları, toprak, hamur gibi yapışarak kapattı. Derelerin aktığı yerlerde yamaçlar, kıyılar birleşti. Aynı zamanda yeni yeni vadiler meydana geldi. Yağmurlar toprağın bağrında yeni yeni uçurumlar açtı. Dünya kurulalıberi mavi dalgaların koştuğu yerlerde, şimdi, ıssız-sessiz kum çölleri uzanıyor. Büyük büyük şehirler yıkıldı ve eski duvarların yerinde yeni duvarlar yükseldi...

O uzak çağlardan zamanımıza kadar, sözler sözleri, fikirler fikirleri doğurdu. Ve türküler başka türkülere karıştı. Olaylar ve bu olayların öyküsü destana dönüştü. Manas'ın ve Kırgız aşiretlerini birleştiren, bu birliğin simgesi olan Manas'ın oğlu Semetey'in hikayeleri, Kırgızların sayısız düşmanlarıyla yaptıkları savaşlar, kahramanlıklar, bize işte böyle ulaştı...

Biz bu destana babalarımızın, bütün ecdadımızın seslerini verdik. Bu sesleri hep duyacağız: Çok eski zamanlarda buraları terk eden kuşların uçuşunu, nice zamandır artık toprağı dövmeyen toynakların sesini, savaşta ölen batırların naralarını, ölenler için yakılan ağıtlarımızı, zaferler için sevinç çığlıklarımızı duyacağız. Bu destan, yaşayanların övüncü, hepimizin övüncü için, geçmişi canlandıracak, gösterecektir...

Şimdi herkesin, bütün yaşayanların övüncü için ünlü Manas'ın ve onun kahraman oğlu Semetey'in yaptıklarını anlatalım..." (Y.S.M./19-21).

F.ÖLÜMÜNÜN ARDINDAN CENGİZ AYTMATOV

Tez çalışmama başlamadan önce sevgili hocam Habib Derzinevesi'nden Aytmatov'un hayatı, kişiliği, eserleri ve Türk Dünyası adına mücadeleleri hakkında birçok şey öğrenmişim. Bu duyduklarım ve okuduklarım beni her geçen gün dahada heyecanlandırıyor edebiyatın imparatorunu yakından görmek ve tanımak istiyordum. Benden çalışmalarım boyunca yardımını ve desteğini hiç esirgemeyen değerli danışmanım Habib Derzinevesi bu konuda da bana yardımcı olacağını, üniversitemize davette bulunacağını söylediği günden itibaren bir imparatorla araştırmalarımı tartışabileceğim anın hayaliyle yaşadım. Çalışmalarımın heyecanından imparatorlarında ölümlü olduğunu unutmuştum. Lakin, 10 Haziran 2008 Salı günü, edebiyatın imparatoru uçağa vardı...

Mankurt gibi bir kavramı zihin dünyamıza hediye eden eşsiz romancımızın bütün eserlerini okumak bende hem doyumsuz edebi bir tat hem de zihin dünyama yeni ve çarpıcı açılımlar kazandırdı.

Asya iki Cengiz yetiştirdi; birincisi kılıcıyla kurdu imparatorluğunu; ikincisi kalemiyle. Birincisi Cengiz Han olup geçti dünyamızdan; ikincisi Cengiz Aytmatov.

Edebiyatta kimseye "imparator" denmedi. Hiçbir yazar imparatorlarla mukayese edilmedi. Ancak edebiyatında Cengizi vardı. Edebiyatın Cengiz'i edebiyatın imparatoruydu.

Kırıldı Altın Kalemim!

ALİ AKBAŞ

“heey,
Törekul, Törekul, uyan!
bak, oğlun geldi, oğlumuz geldi!,,,”
diyecek Nagima kadın,
“sen zindana düştüğünde
bir dişi kurt gibi dişlerime takarak
Aladağlara kaçırdığım çocuk
atasını bulmak için
bir Beyaz Gemi’ye binerek geldi
ılık bir süt deryasını geçerek geldi...
Tanrı katına yüzüm ak çıkmak
ve senin namını yaşatmak için
gözüm gibi baktım ona
korudum emânetini...
mayasını Manas’tan alan
ölümsüz destanlar yazan
oğlun geldi!
tanımadın mı oğlunu?
Cengiz!..
Cengiz’imiz” geldi, diyecek

ve Törekul,
hâlâ kanayan yarasını kavrayarak
yavaş yavaş uyanacak
asırlık uykusundan
“yaaa
ISık Göl kıyısında oynayan
o küçük çocuk bu mu!..
nasıl da büyümüş böyle,
ne kadar da benziyor bana

berhudar ol evlat,
berhudar ol!
şehitlere ayan olur
yavrularının yaptıkları,,,” diyerek
alnından öpecek oğlunun!,
ve Cengiz,
babasının ellerinden öpecek
Ata-Beyt’te bayram olacak o gün
şehitler derilecek başlarına
her taraf çiçek ,

iki cengiz ve mankurtluk derdi

MUHTAR ŞAHANOV

İki Cengiz ömür sürdü bu unutkan âlemde
İki hakan mühür bastı zamana
İkisi de hüneriyle, ateşiyle harladı
Birinin elinde kılıç, biri ruhlar fatihi
İkisi de milyonlarca insanları avladı
İkisini de unutmaz ulu Kırgız dağları

Biri şöhret zirvesine kılıcıyla tırmanan
Yeryüzünü kana boğan ulu hakan Cengiz Han
Diğerinin tek silahı gönül çelen bir lisan
Zulme karşı medeniyet sanatı
Her yüreğin üzerinde inci gibi parlayan
Çağdaş Manas, büyük edip Cengiz Can

Onun icadıdır “mankurt” masalı
Bu sebeple gönlümüz çok tasalı
Mankurtlaşmak günümüzde yenilik
Bütün halka yayıldı bu delilik
Nasıl kurtuluruz biz bu illetten
Ne beklenir mankurtlaşan milletten

Dil, ulu anadır yadsımak olmaz
Yadsıyanlar er geç anlar suçunu
Bu akılsızların yanına kalmaz
İnsanoğlu dilden alır gücünü
Dilini unutan millet yozlaşır
Aytmatovlar bunun için savaşıyor

Sen ölmedin Cengiz Ağam, ölmedin

Her eserin ÷lkemizde minare
Yedinci ruh alev alev bağrında
Dostum, ağam gitti kaldım bıçare
Onulmaz gönlümde açılan yara
Sen halkları birleştiren köprüsün
Sen Manas'sın, Manas gibi bahtlısın
Derman oldun mankurtların derdine
Toprakta ebedi uykuya daldın
Tanrı Dağlarında Cengiz Dağ oldun.

Cengiz Aytmatov'a Ağıt

İMDAT AVŞAR

Bulut küsmüş Cengiz Han'a
Sır oldu kutlu gölgesi
Çöz saçını Nayman Ana
Düştü Kırgız'ın kalesi

Vakitsiz çıktı bak yola
Yedeğinde bir ak kula
Kavuştu mu Törekul'a
Hasretle dolu heybesi

Ötelerden esen bir yel
Alatov'da döker gazel
Kopuzumdan koptu son tel
Sustu sazın şah perdesi

Ey yağız yer, kucakla sar
Koynunda bir oğul yatar
O ak kanatlı bir tulpar
Tanrı Dağı'nın nefesi

Destanlar söyleyip gitti
Çolpanımız kayıp gitti
Bizi böyle koyup gitti
Kırgız elinin bilgisi

Uygur, Özbek, Tatar gelmiş
Türkler katar katar gelmiş
Ayağı yer tutar gelmiş
Ne görkemdi cenazesi

Hey ölüler hey diriler
Şerbet verin ey huriler
Divana dursun geriler
Bu bir Cengiz efsanesi

Gün dağların kucığında
Seherin ala çağında
Er Manas'ın otağında
Karşılama hengâmesi

Dede Korkut'la bir telden
Aynı soydan, aynı dilden
Cennet bağını dört koldan
Sarar Türk'ün velvelesi

Sibirya kışını gördü
Ejderin dişini gördü
Kurtların düşünüyü gördü
Er Manas'ın bir tanesi

Yaramız işler derine
Bize feleğin zoru ne
Cengiz Ağa'mın yerine
Bir "Kardeş Kalem" ölesi

Arzuları yele verin
Leylâları çöle verin
Saraları sele verin
Yeter bize Cemilesi

Yiğidim seksen yaşında
Ak tüyler bitmiş döşünde
Harput'ta Kayabaşı'nda
Yankılanıyor gür sesi

Avşar Analarının Aytmatov'a Ağıdı

İMDAT AVŞAR

*Bir karalı bayrak kalktı Kırgız elinden ve kara çadırlar kuruldu,...
Bir haber ulaştı Avşar eline, "Cengiz AYTMATOV uçağa vardı"
dediler," Avşar anaları yüzlerini Kırgız eline tutup
bir ağıt kaldırdılar,*

Döne Hatun:

Göç vakti mi kele kızlar?
Turnalara katar olmuş,
Cengiz'im âleme sığmaz,
Bir tabuta yatar olmuş.

Şerife Karı:

Kırgız eli ırak mı ki?
Varıp salından tutayım,
Ağlamaya tövbeliyim
Avılar verin yutayım

Irahma Bacı:

Türk'ün kaderi mi bacım?
Kervanımız düşer yola,
Babasını çok özlemiş,
Değmen gitsin Törekul'a.

Pembe Hala:

Dünyanın dört bucağında
Destanımız dile geldi
Ettiğini belle felek
Tuttuğumuz ele geldi

Eşe Kadın:

Cengiz diyerek ünlesem,
Acep duyar, uyanır mı?
Dağ devrildi dile kolay
Buna yürek dayanır mı?

Hürü Bibi:

Seksen yıl Türk'ü söyledi
Tulpar ile etti yarış.
Ben öleyim Kırgız Beyi,
Sen kalk obamıza karış.

Kamer Ana:

Melekler önüne düşmüş
Cennetin yolun sorunca
Dedem Korkut karşılaşmış
Varıp divana durunca

Akkız Ebe:

Issıg Göl sana söylerim,
Alatov döktü mü yaprak?
Ata Beyt'e bir can saldım
Gönendi mi kara toprak?

Dudu Gelin:

Düşümde bir ata binmiş,
Atın ayağı sekili.
Rüzgâr vurur ırgalanır,
Gardaşımın ağ kekili.

Avşar Kızı:

Taşa kessin elim kolum
Eğer halay çeker isem.

Ağ gelinlik kefen olsun,
Al kınalar yakar isem

Avşar Ozan:

Ağlamayın analarım!
Ötelerden gel etmişler.
Er Manas bir meclis kurmuş,
Aytmatov'a el etmişler.

vedâ

FAZIL AHMET BAHADIR

Yasta toprağın üstü
Yıldırım Sesli Manasçı
Uçmağa vardı
Sustu.

Sarı-Özek'in
Sarı renkli kumlan
Savrulurken
Sarı rüzgârlarda
Batıdan doğuya
Doğudan batıya
Trenler gidecek,
Trenler gelecek
Bozkırda cıgılık cıgılığa.

Işık Gölün kıyısında
Bir kadın,
Çatlak dudaklarını ıslatıyor
Nasırlı avucundaki suyla.
Memelerini sütle doldurmuş
Dişi kurt
Yavrularına koşuyor rüyasında
Eller sallanıyor
Beyaz Gemi'nin ardından,
Mankurtların dışında
Herkesin gözü yaşlı,
Asra bedel uzuyor
Ata-Beyit'te gün.
Koynuna
Öz oğlunu

Alıyor toprak ana.
Ortasındayız bozkır hüznünün.

Altaylardan Tuna'ya
Yas tutsun şimdi dünya,
Selvi boylum Boynun büksün,
Al yazma Dönsün karaya.
Cengiz Han'a Kuşen Bulut
Ağlasın Aytmatov'a
-14 Haziran 2008

10 Haziran 2008

Salı Günü Dünyaya Veda Eden

CENGİZ AYTMAOV

İÇİN TARİH

MUSTAFA ASLAN

Girne, 12 Haziran 2008 Perşembe, 14.20

Zorlu Geçit, Dar Ağacı, Beyaz Gemi ve Gülsarı

Aldı artık Toprak Ana koynuna öyle bir yarı

Göz çıkardı en nihayet yazdı kalem tarihini:

Cengiz Han 'a Küsen Bulut, Dişi Kurdun Rüyaları

Al Oğlunu Koynuna,

Toprak Ana!

PROF. DR GÜLRUZA CUMAKUNOVA

Bugünlerde Kırgızistan'da yas var, Kırgızlar yazarı Cengiz Aytmatov'u kendinden hiç bir zaman ayrı bakmadığı, hep kutsal saydığı toprağa verdiler. Yazarın, "sevincimi, acımı paylaştığım sırdaşım" dediği Toprak Ana; bundan 70 yıl önce meçhul bir cinayete kurban giden babasının ebedî mekanı Ata Beyit, Onu kucağına aldı, "Toprak Ana" diye hitap etmişti ona "*Sen her şeyi bilirsin, duyarsın, hissedersin*" demişti. Acaba Kutsal Toprak Ana yeryüzünde onun bıraktığı yerin boşluğuna alışamayıp acı çeken milyonların duygularını hissedebiliyor mudur? 80 yıldır onunla birlikte yaşayıp, bir evladın tattırabildiği gururu, şerefi tadarak, onun varlığını her zaman arkasında hisseden yurdunun, Kırgız-Cengiz diye uyaklı ikiz isim şeklinde bütünleşen halkının öksüzlük duygusunu bilebiliyor mudur?

Her çağa ve her millette dahiler nasip olmaz derler. Bu, doğanın bir kuralı olsa gerek. 20.yüzyılda edebiyat meydanına gelmiş olan bir dahinin Kırgız toprağında doğduğundan biz Kırgızlar ve bütün Türkler gurur duyarız. Cengiz Aytmatov, Kırgızların sıradan hayatını sıradan insanların davranışlarına, düşüncelerine, duygularına yükleyerek genç Kırgız edebiyatını dünya klasik edebiyatı mertebesine ulaştırdı ve kendisi de 150den fazla dile çevrilerek okunan eserleri ile dünya klasikleri içinde Şerefli yerini aldı.

Kimdir Aytmatov?

Üç kez SSCB Devlet Ödülü (1968;1979;1983), Lenin Ödülü (1963), Kırgızistan'ın Toktogul Devlet Ödülü (1976), Uluslar arası D., Nehru Ödülü (Hindistan, 1983) almış, Kırgız Cumhuriyeti Halk Yazarlığı, (1968), Kırgız Bilimler Akademisinin Asıl Üyeliği (1974), Almanya'nın Sanat Akademisinin Muhabir Üyeliği (1978), Paris'teki Avrupa Bilimleri Sanat ve Edebiyat Akademisinin aslı üyeliği (1983), Stockholm'deki Dünya Bilimleri Sanat Akademisinin Asıl Üyeliği (1987), Roma Klübü Üyeliği, Uluslar arası Isık-Köl Forumunun Kurucu Üyeliği ve Başkanı gibi büyük unvanlara sahip olması Aytmatov'u çoktan dünyanın sayılı entelektüelleri arasına koymuştur, 15 yıl boyunca SSCB ve daha sonra Rusya, Kırgızistan adına yaptığı Avrupa Birliği, NATO, UNESCO ve Benelüks ülkelerindeki diplomatik görevleri ise onun siyasi kişiliğinin bir başka boyutlarını teşkil eder.

Dünya bugün işte bu kaybı konuşuyor. O nedenle bugünlerde matemde olan sadece Kırgızlar değil, Dünya edebiyatı başta olan entelektüel alem kendinden bir büyük çınarın yıkıldığının farkında. Dünyanın tanınmış bütün televizyon kanalları, radyoları gazeteleri Aytmatov'un ölümüne büyük yer ayırıyorlar, internet sayfaları da bu haberlerle dolup taşıyor Haberlerde Cengiz Aytmatov gibi büyük yazarın yerinin hiçbir zaman doldurulamayacağı, onun dünya edebiyatına ve kültürüne bıraktığı mirasının estetik,, felsefi, hümanist yönlerinden söz “ediliyor

Aytmatov, her şeyden önce bir Kırgız Halk Yazarıdır, Dünyanın neresine gitse gitsin, ne sıfatta bulunmasın onun esas kimliği buydu. Halkının 1968 yılında yazarın 40,yaş gününde verdiği bu yüksek unvanı o, 80 yıllık hayatı boyunca gururla taşıdı ve bir Kırgız Yazarı olarak da ebediyete uğurlandı.

Nasıl oldu da ancak yirmi-otuz yıllık bir geçmişi olan bir genç edebiyattan böylesine usta yorumcu çıkabildi? Aytmatov veteriner okulunu bitirmiş bir genç olarak edebiyata atıldığı zaman anın sağlam adımlarına şüpheyle bakan bir çok çevrenin ve aydının kafasında bu soru vardı. Sadece Kırgız edebiyatı değil kökü ta Rus klasik edebiyatına dayanan Sovyet edebiyatında bile şaşkınlık yaratan bir “Aytmatov fenomeni” uzun süre tartışılmıştı. Kimine göre bir tesadüf, kimine göre gerekli şartların uygun bir şekilde denk gelmesinden ibaret olan geçici bir patlama denildi. Gerçekten

genç milli edebiyattan Aytmatov gibi bir dev yazarın çıkması hiç beklenmeyen harikulade bir olay mıydı, yoksa belli temellere dayalı doğal bir gelişme miydi?

Bu soruyu cevaplamak için yazarın doğuştan yeteneğini tamamlayan ilham kaynaklarından olduğunu düşündüğümüz geçmişinin bazı önemli noktalarını işaretlemek gerekir , Bugün onunla vedalaşırken onun 80 yıllık hayatına dönüp bakabiliyor ve onun yazarlık mayasını oluşturan unsurların bir 80 yıl ile sınırlandırılmayacak kadar köklü olduğunu çok iyi kavrayabiliyoruz. Onun eserlerine ilham veren her zaman yeni düşüncelere sevk eden mitler, efsaneler, milli şuur ve gurur, doğa ve insan anlayışı bizim tahmin bile edemeyeceğimiz eski çağlara dayanır. Onun yaşam ve sanat felsefesinin pınarı hayatına yön veren o köklü kültürle örülmüş vasiyette

Cengiz Aytmatov meşhur Manas bahadırın karargahının bulunduğu Talaş vadisinin Şeker adlı şeker bir köyünde dünyaya gelmiş. Babası Törökul Aytmatov yüksek rütbeli devlet adamı idi. Katledilmeden iki yıl öncesi (1935-1937) Moskova’da Kızıl Professura Enstitüsünde okuduğunu hesaba katmazsak hayatı hep üst düzey idari hizmetlerle geçmiş. Son görevi VKP(b) Kırgız Muhtarlık Komitesinin İkinci Sekreteri, yani devletin en üst kademesindeki 3-4.sıradaki kişisiydi. Babasının görevinden dolayı Cengiz’in çocukluğunun bir kısmı Moskova’da, daha sonra Bişkek’te geçti,. Bu durum onun Rus dilini ana dili kadar bilmesini ve Rus edebiyatına olan ilgisinin küçük yaşta uyanmasına sebep oldu.

30’lu yıllarda bir çok Sovyet aydının başına gelen kargaşa, Stalin tarafından düzenlenen yargısız infaz ve katliam Aytmatov ailesini de es geçmedi, Törökul Aytmatov’da bu kurbanlar arasında gizlice götürülüp, esrarengiz şekilde yok edilenlerdendi. Onun suçsuz ve yargısız öldürülüp, birçok Kırgız aydını gibi toplu mezara gömüldüğü ancak 90’lu yılların başında bu mezarlığın tek tanığının konuşmasıyla tesadüfen ortaya çıktı.

Cengiz Aytmatov da “Toprak Ana” öyküsünün epigrafi olarak *“Baba, ben sana anıt koyamadım, senin nerede gömüldüğünü bile bilmiyorum. Bu eserimi sana, babam Törökul Aytmatov’a armağan ediyorum* demekten başka babasından hiç bahsetmedi. Belki de “halk düşmanı çocuğu” suçlaması ve toplumdan dışlama hareketlerinin “Demokles’in kılıcı” gibi hep başının üstünde durmasından, nerede gömüldüğünü bile bilmeyen babasının hatırasını çocukluk kalbine gömerek, bütün ömrünün, sanatının

genel çizgisi olan “*insan oğlu ne yapar da insan olur, ne yapar da insan kalır*” kaygısının bitmek tükenmek bilmeyen kanayan iç yarasına dönüştürmüş olabilir.

Ne var ki, Aytmatov, kendisi da payını almış olduğu halkın başına gelen bu büyük facianın gerçek yüzünü, eser kahramanlarının kaderlerine yükleyerek aydınlatmaya çalıştı. Hem de, edebiyat meydanı henüz düşünceleri özgürce ifade etmeye küçücük bile delik bırakmayan sosyalist realizmin sıkı sansürü altındayken Örneğin, “Gün Olur Asra Bedel” romanında iftiralar üzerine tutuklanıp, canından fazla sevdiği ailesinden, çocuklarından ayrıldığında çektiği azapların, sevdiklerini bir kere olsun görüp ölmek için Yaradan’a yalvardığı iç acıtıcı sahnelerin Cengiz Aytmatov’un kendi hayatına pek de yabancı sahneler ve duygular olmadığı malumdur.

1937 yılındaki Stalin kargaşasını yarası daha sarılmadan, dört yıl sonra, Cengiz henüz

13 yaşına geldiğinde bütün dünyayı alt-üst eden Hitler’in savaşı başlar, insanlığa bu iki felaketin getirdiği maddî ve manevî zararın bedelini Aytmatov “Kassandra Damgasında” net bir ifadeyle şöyle belirtiyor: “*Kan ve iktidar, işte bunlar ebediyetten beri tüm kötülüklerin anasıdır,, Bir hainlik ikincisini meydan getirir, o da üçüncüsü için tohum bırakır,. Bolşevizm olmasaydı, faşizm meydana gelir miydi? Hitler Stalinsiz ya da bunun aksi olur muydu? Bu ayrı doğmuş, fakat cehennem karmasında aynı şekilde vaftiz edilmiş Stalinhitler veya Hitlerstalm, XX*

Asırda yaşayanların aklına gelince tüyler ürperiyor. Onların ayrı bedenlerde yaşayan aynı ruhu, insanlık için o kadar büyük bir kan gölünü yaratı ki, kaç on yıl geçmesine rağmen bu fizyolojik olarak ayrı bedenleri taşıyan canavarın iki kafasının çıkardığı ölüm kalım savaşına kurban gidenlerin sayısı dünya istatistikçileri tarafından hâlâ tespit edilemedi”

Savaş, henüz 13 yaşındaki Cengiz’i onun diğer arkadaşları gibi, zamanından erken büyüttü 14 yaşında okulunu bırakıp, köy muhtarlığının kâtipliği ‘görevini üstlenmek zorunda kalmıştı. Görevi nedeniyle köydeki insanların gıda, yakıt, araç-gereç gibi ihtiyaçlarını temin etmek, şehitlerin ailelerine haber vermek gibi savaşın kahrını canlı görüp, canlı tadacak durumlarla karşılaştı. Doğuştan zeki, kaderin cilvesinin erken yaşta çekmesinden hassa ve gönlü yaralı büyüyen çocuğun Şeker’de geçen savaş yılları

ömrü boyunca silinmez bir film gibi hafızasına yerleşip kaldı, onun için büyük bir hayat mektebi oldu.

Belki de Aytmatov'un eserlerinin çoğunda baş kahramanın çocuk olması bu yüzdendir,

“Cemile”de Seyit, “Beyaz Gemi”de adsız çocuk, “Deniz Kenarında Koşan Ala Köpek”te

Kirisk, “İlk Öğretmen”de Al-tınay, “Erken Gelen Turnalar” da Sultanmurat; bunlar, Aytmatov'un yaşayamadığı çocukluğunun canlandırılmış birer hatıraları. Yazar bugünkü aklını, hayattan edindiği tecrübeyi, felsefeyi dünkü çocukluk ruhunun tertemiz gözü ile görüp, dili ile ifade etmeye gayret etmiş. İnsanlık, ahlakî temizlik, dürüstlük gibi çocuktaki halis duyguları körleş-tiren veya tamamıyla yok eden büyüklerin acımasız dünyasının ne kadar pis olduğunu anlatmak için çocuk ruhunu bir akıl terazisi olarak kullanır, Aytmatov'da çocuklar sadece bir öykü kahramanı değil aynı zamanda Aytmatov dünyasının yüzü, dili ve sembolleridir,

Aytmatov'un dünya anlayışının kalıplaşmasındaki bir önemli etken de onun milli kültür unsurları adını verdiğimiz köy hayatındaki gelenek-görenek, örf-adetler, halkın dili ve edebiyatı ile iç içe büyümesi olmuştur. Onun yazarlık kaderini hazırlayan önemli şartlardan biri, belki de en belli başlısı onun Kırgız epik medeniyetinin halen doruk noktasında olduğu zamanda doğması ve o hazinenin tam kaynayan yerinde büyümesi olmuştur. Aytmatov, halk edebiyatı pınarını kitaplardan, filmlerden değil doğrudan doğruya halk şairlerinin, ozanlarının ağzından tattı,

Kırgız halkı sanatsal kabiliyetini sözlü edebiyatın en güçlü türü olan epik türünde birleştirmiştir “Manas” trilogisi başta olmak üzere, yirmiye yakın destanın sahibi olan Kırgızlar, bunlarla geçmişinin tüm yönlerini birer tarihî-edebî eser olarak yaşatagelmışler, belki de kuvvetli kültürel gelenekleri sayesinde adını kaybetmeden ayakta kalabilmişler,

“Manas” destanının binlerce yıllık tarihî zaman ve mekan sentezi açısından da, içerik ve kompozisyon sisteminin olağanüstü harmonisi açısından da fevkalâde bir eser olması, böyle bir zemin üstünde gelişmekte olan genç yazılı edebiyat ve onun mensupları için çok verimli bir zemin oluşturmuş. Bu yönden Kırgız yazılı edebiyatı ta başından talihli çıkmıştı. Mesele, şimdi bu bir bakışta basit görünen epik tecrübeyi

yazılı edebiyat usullerine uydurarak götürebilmektir. Aytmatov, hem destanlar, Manasçılar hakkındaki teorik incelemelerinde, hem kendi eserlerindeki uyarlamalarda bu sorumluluğun üstesinden geldi. Onun “Manas” Destanının kaderi hakkında sarf ettiği bu sözler üstlendiği sorumluluğun derecesini açıkça gösteriyor: *“Canlı ve esnek sanat şuurunu ve anlayışı sayesinde nesilden nesle, atalardan yeni kuşaklara nakledilen “Manas” destanı, en sonunda kendi gelişmesinin tam zirvesine, mutlak kuvvetinin son mertebesine, kemal derecesinin yüksek noktasına erdiği anda ve değerinin tartışılmaz doruğuna ulaştığı sırada bizimle, bizim zamanımız ile yüz yüze geldi. Ve bu onun tarihi talihi oldu “*

Yazarın çocukluğunda damarlarına işlemiş halk edebiyatı geleneği sonradan Aytmatov’un dünya edebiyatı arenasına girmeye hazırlandığı sıralara kadar canlı ve kuvvetli şekilde eşlik etmiştir. Bu büyük kültür Aytmatov’un şahsında kendi mirasçısını, farklı şekilde yaşatacak yeni vücudu bulmuş, böylece de iki edebiyatın devri bir şekilde gerçekleşmiş,

Aytmatov eserlerinin şelâle gibi dolup-taşan bir kuvvetin güçlülükle zapt edilerek düz yazı satırlarına dönüştürüldüğü bir his uyandıran şiirsel akışı, konudan konuya geçerken sürekli tekrarlanarak özel amaçla kullanılan nakaratlar, yazarın folklor geleneğini yazılı edebiyat için ustaca uygulaması ve yaşat-masındaki başarısı olarak nitelendirilebilir. Hele güncelliğini ve güzelliğini hiç kaybetmeyen ilkel tabiat görüşleri, animistik, totemistik muhtevalı mitler, efsanelerin esas konuya eş motif olarak kullanması, Aytmatov üslubunun vazgeçilmez unsurlarından biridir.

Eserleri ilk hikayesi olan “Gazete dağıtıcı Dzyudo”dan öykülere, ondan romanlara doğru genişledikçe, ele aldığı konular da bir küçük Kırgız köyünden dünya meselelerine kadar genişledi, yükseldi. Eserleri hep tartışmaya, araştırılmaya, düşündürmeye açık bir meydan sıfatına geldi. Çok anlamlı idi. Öyküleri, hikayeleri, romanları, hatta içeriğinde gizlenmiş olan efsaneler, mitler bile sahneleştirilip tiyatroya, senaryosu yazılarak filmlere, balelere, resimlere, şarkılara, türkülere taşındı. Böylece kulaklara, gözlere, gönüllere hitap eden bir Aytmatov Dünyası yaratıldı.

Bu dünya çok renkli ve gizemli dünyadır. Temas ettiği anda insanı büyüler. Onun Selvi Boylum Al Yazmalım” öyküsüne yazılan senaryo üzerine çekilmiş Türkan Şoray, Kadir İnanır ve Ahmet Mekin baş rollerini oynayan film Türkan Şoray’ın şu

günlerde söylediği gibi “Türk seyircisinin gönlünde taht kurmuş bir filmidir. Bu filmin Türk halkında o denli sevilmesinde herkesten çok Aytmatov’un katkısı vardır” Aytmatov’un bütün yapıtları böyledir, Aytmatov hangi konuyu hangi yönden ele almasın onun eserlerinde hep var olan bir kırmızı çizgi “*insan oğlu ne yapar da insan olur yada insan kalır?*” sorusudur. Bu soruya yazar her kesimden, her yaştan olan kahramanlarıyla hep cevap aramıştır ve cevabını da verebilmiştir. İster bir küçük Şeker köyünün maliklerini konu eden “Yüz Yüze”, “Cemile”, “Toprak Ana”, “Elveda Gülsarı” olsun, ister deniz kenarında yaşayan küçük Kirisk ve dedesi ya da “Kassandra Damgasında” kendini uzay boşluğuna bırakmak” zorunda kalan rahip Filofey olsun, yada son romanı “Dağlar Yıkılırken” deki Arap magnatları ve çaresizlikten teröre başvuran köylü Kırgız Taşafgan olsun her zaman kendi vicdanlarıyla karşı karşıya gelirler ve hayatın gerçeği altında sorguya çekilirler, Aytmatov’un büyüklüğü de işte bu sıradan olaylardan küresel sorunları, dünyayı, insan oğlunu meşgul eden düşünceleri mercek altına alarak ortaya koyabilmesidir.

Son romanının adını “Dağlar Yıkılırken” koymuş. Bilindiği gibi Aymatov eserlerinin, kahramanlarının adı hep duygu yüklü ve derin anlamlıdır. Hatta, kahramanına “Beyaz Gemi”deki gibi ad vermemesi bile özel anlam taşıyor, “Dağlar Yıkılırken” de belki yazarın dünyanın gidişatından endişesini, tabiattaki yozlaşmadan korkusunu dile getirmeye çalışan kendine has feryadını ifade ediyor gibi.

Bugün onu toprağa verirken biz dünyalılar, Aytmatov’un mirasından çok ders çıkaracağımıza, bu büyük mirasın etik, estetik, felsefi, eğitimsel yönlerini ona layık bir şekilde kavrayabileceğimize, onun aklına ve alarmlarına kulak vereceğimize kendimize söz verebilir miyiz? Ona “Toprak Ananın kucağında rahat uyu usta Dağların da yıkılmaz, deve gözlü pınarların da solmaz, boynuzlu geyiklere de vurmayacağız, mankurt da olmayacağız” diye bilir miyiz acaba?

Edebiyatın imparatoru Son Seferine Yürüdü

YAKUP DELİÖMEROGLU

AVRASYA YAZARLAR BİRLİĞİ BAŞKANI

Asya iki Cengiz yetiştirdi; birincisi kılıcıyla kurdu imparatorluğunu; ikincisi kalemiyle, Birincisi Cengiz Han olup geçti dünyamızdan; ikincisi Cengiz Aytmatov,

Dünyada iki tahtın “imparator” unvanını kullanma hakkı vardı: Birincisi Roma; ikincisi Cengiz,,

Edebiyatta kimseye “imparator” denmedi. Hiçbir yazar imparatorlarla mukayese edilmedi. Ancak edebiyatın da Cengiz’i vardı Edebiyatın Cengiz’i, edebiyatın imparatoruydu

İmparatorlar gibi uğurlandı dünyadan. Ben de oradaydım şahidim ki; belki pek çok imparator böyle uğurlanmadı dünyamızdan

Cengiz Aytmatov’un son seferine çıktığı haberi duyulduğunda “Kırgız’ın Dağı Devrildi” diye başlık atıyordu bir Bişkek gazetesi. Bir diğeri İstanbul’dan “Hoşça kal Cengiz Ata” başlığıyla çıkıyordu,,

Kırgız destanında, Manas Çin seferine çıkarken, Kazak’tan Gökçe Batır’ı, Özbek’ten Gabdulla’yı, Anadolu’dan Abdullah’ı saflarına katılmaya çağırır. Şimdi “Yıldırım Sesli Manasçının” son sefer hazırlığıdır. Bu büyük sefer için Türk Dünyasının her köşesinden, dünyanın her burcundan gelenlerle doldu Bişkek,

Ve Aytmatov’un kendi adıyla birlikte onların adlarını da dünyanın dört bir köşesine bir bayrak gibi taşıdığı Kırgızlar, akın akın Bişkek’e koştular.

Bu imparatorun son büyük seferiydi.

Bayraklar saygıyla yarıya indi. Şerefi her şereften daha yüksek olan bayraklar, o bugün altımızdan yine geçecek diye, ona daha yakın olabilmek için, onun şerefine, o gün yere daha yakın durdular,,

14 Haziran 2008 Cumartesi günü. Kırgızistan’da resmi yas vardı. Bu yas aslında 10 Haziran’da kara haber Almanya’dan tüm dünyaya duyurulduğundan itibaren başla-

mıştı. Televizyonlar ve radyolar yayın akışlarını değiştirmişlerdi. Ne müzik ne eğlence, yalnızca Cengiz Aytmatov ve onun kaybının verdiği hissiyat ekranlara ve mikrofonlara yansıyordu,

Bişkek'in biraz dışında Tanrı Dağlarının yamaçlarındaki evi, taziye gelenlerle dolup taşıyordu Kırgız geleneklerine göre kurulan çadırlardan, "boz üyelerden" imparator için ağıtlar ve hıçkırıklar yükseliyordu

O eserlerinde Kırgız töresini, Orta Asya coğrafyasını, insanını ve hatta atını, kurdunu evrensele taşıymıştı, Dünyanın 167 diline çevrilen, yüz milyonlarca baskı yapan, milyarlarca kez okunan eserleriyle kurduğu imparatorluğunun her köşesine Kırgız'ı taşıymıştı. Cemile'yle, Sultan Murat'la, Nayman Ana'yla Kırgız'ı götürmüştü. Millî olunarak evrenselin nasıl yakalanabileceğini göstermişti.

Son seferi de öyleydi: Dünyanın dört bir yanından taziye ve merasimlere gelenler, Cengiz'in İslam inanışları ve Kırgız töresiyle nasıl uğurlandığını gördüler. Resmi törenlerin olduğu anlarda zaman zaman bu tarzın dışına çıkılsa da, o tam bir Kırgız gibi son yolcuğuna hazırlandı.

Babası Törekul, maalesef böyle uğurlanama-mıştı. Onun için taziye çadırları kurulamamış, çadırlardan ağıtlar yükselememişti. Onun için ağlayacaklar, yas tutacak olanlar, ne yaşadığından ne de öldüğünden haberdar olamamışlardı. Yalnızca babalarının "halk düşmanı" olduğu söylenmişti kendilerine. Halk düşmanlarına ne yapılırsa Törekul'un başına da onlar gelmiş olabilirdi: Ya kurşuna dizilmişti, ya Sibirya'da bir sürgün kampındaydı veya hapiste. Bu ihtimallerden hangisinin doğru olduğunu öğrenebilmek için 56 yıl beklemek gerekecekti O gün henüz 9 yaşında olan Cengiz, babasının akıbetini 65 yaşında öğrenebilecekti, Törekulun ağıdı, oğlu Cengiz tarafından "Baba seni 56 yıldır arıyorum, şükürler olsun kemiklerini bulabildim" sözleri ile yakılacaktı

Başkent Bişkek'in yaklaşık 30 km uzağında Ala Dağların eteğinde 1993 yılında ortaya çıkarılan, 138 kişiye ait Ata-Beyt toplu mezarlığında bulunanlardan birinin cesedinin, Aytmatov'un 9 yaşındayken son kez gördüğü, 1937'de KGB ajanlarınca götürülen, 38 yaşında öldürülen babası Törekul Aytmatov'a ait olduğu DNA testiyle doğrulandı. Ve Cengiz gözyaşları içinde ölümünden sonra bu mezarlığa, babasının yanına defnedilmeyi vasiyet etti.

Bugün, 14 Haziran 2008 Cumartesi günü, bu vasiyetin yerine getirildiği gündü. Cengiz 56 yıldır aradığı babasının yanına gidiyordu. Babası ve 137 kaderdaşı gibi sessizce değil. Onların feryatlarını kimse duyamamıştı. Ama bugün, tüm bu feryatlar, dünün feryatları, bugünün feryatları birlikte yükseliyorlardı, Kırgız makamlarına tüm dünyadan 1 „5 milyon taziye mesajı ulaşmıştı,

Törekul kendilerine haksızlık yapıldığını kimseye anlatamamıştı. İmzalaması için kendisine verilen idam fermanının imzalamamış, isyan etmişti, “Sen imzalamazsan, imza yerini karalayacak birisi bulunur” deyip, başka birine imzalatmışlardı, 1993 de toplu mezar açıldığında cebinden çıkan idam fermanındaki imzanın Törekul’a ait olmadığı anlaşılacaktı.

Bugün Kırgızların Ata-Beyt adını verdikleri bu toplu mezara giden 139 kişi oluyordu Cengiz Aytmatov, Bu anıt mezarlığa sonradan defnedilen ilk kişiydi ve belki de son kişi

Bugün, “dünyanın en güzel aşk hikayesinin” yazarı Cengiz Aytmatov, kendisinin en son, dün-yanınsa en güzel hasret hikayesini yazıyordu

Tatar bir annenin oğlu olan Cengiz, kardeş Kazak halkının içinde ilk gençliğini geçirecektir. Onu edebiyat dünyasındaki yolcuğuna ilk uğurlayan da yine bir Kazak yazar olan Muhtar Avezov olacaktır. Ünlü yazar Avezov, Cengiz hakkında yazdığı yazısının başlığında “Yolun Açık Olsun” diyecektir.

Yolu hep açık oldu. Önce Sovyet edebiyatının imparatoru oldu, sonra Türk Dünyasının ve tüm dünyanın Cengiz Aytmatov, bir kez zirveye çıktı ve bir daha hiç inmedi

Son seferi için bütün Türk Dünyası oradaydı Türkiye’den de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Prof, Dr Mustafa İsen, Kültür ve Turizm Müsteşarı İsmet Yılmaz ve Prof, Dr, İskender Pala hoca katıldılar Aynı zamanda bir edebiyat araştırmacısı olan Prof, Dr İsen; “Tüm kitapları Türkçe’ye çevrilen ve yeni kitabının ne olacağı merakla beklenen tek yazar Cengiz Aytmatov’dur” değerlendirmesini yaparak, edebiyatın imparatorunun Türkiye’deki hakimiyetini de anlatmış oluyordu.

Biz de Avrasya Yazarlar Birliği olarak Şeref Üyemizin, son seferinde yanında bulunabilmek için Bışkek’teydik. Aslında o, Avrasya Yazarlar Birliğinin kurucularından

da sayılırdı, Aytmatov'un yakın dostu ve AYB kuruluş çalışmalarına büyük destek veren ünlü Kazak şairi Muhtar Şahanov ağamız, her seferinde "Aytmatov da bu Birliğin kuruluşuna çok sevinecek ve içinde olacaktır" diyordu. Bizim kendisine AYB'yi anlatmamız, "ben dünyanın hiçbir yerinde böyle büyük bir sevgiyle karşılanmadım ve ağırlandı" diyeceği Elazığ'da yine Muhtar Şahanov'la birlikte olacaktı. Biz Avrasya Yazarlar Birliği çalışmalarını anlattığımız da "neden beni de aranızda almıyorsunuz" diyerek AYB üyesi olmuştu. Ve Türk Dünyası edebiyatlarının ortak dergisi "Kardeş Kalem" in yayınlanması haberine çok sevinmişti. Çünkü kader onu Kırgız baba, Tatar Anne ve Kazaklar arasında yetişen bir genç olarak Türk Dünyası için hazırlamıştı ve Elazığ'da yaptığımız mülakatta "Ben sorumluluğumun farkındayım" diyordu

Bir yazar olarak sorumluluğunun farkındaydı ve Türk halklarından pek çok yazara kuzey buz denizinde bir buz kıran gemisi gibi açtığı yolla örnek oldu

O bir imparatordu. Dünyanın en güzel aşk ve en güzel hasret hikayelerini yazdı.

O Asyanın iki Cengizinden biriydi.

Ve imparatora layık törenlerle, uğurlandı dünyamızdan

Mekanı cennet olsun!

Elveda Dünyânın Ulu Sanatkârı

NURLAN ORAZALİYEV

KAZAKİSTAN YAZARLAR BİRLİĞİ BAŞKANI

AKTARAN: GÜLNAR KARA

Avrupadan gelen soğuk bir haberle donduk kaldık. Sanki Asyanın engin stepleri ve Aladağ'ın buzul kaplı zirveleri titredi. Daha dün çocukluğunun hatırası olan Talaşından kopup, adını bütün dünyaya duyurarak efsaneleşen, her hal ve zamanda devrinin tanığı olan arca ağaçlarıyla kaplı dağlarını, çok sevdiği Işık Gölü'nün özlemine çeken sevgili Cengiz Törekuloğlu Aytmatov'un bir Alman hastanesinde ebediyete intikali haberine bir türlü inanamadım. Ancak dünyayı, sihirli sözleriyle, fani insanoğlunu kayıtsız bırakmayan, kökünü derinlerden alan düşünceleriyle ve ölümsüz eserleriyle yarım asırdan fazla zaman boyunca besleyen büyük kalbin durduğu doğruymuş. Günümüzde zinde dimağıyla uyuklamayan, durmadan çalışan, başka çağlarda yaşamış diğer önemli düşünür ve yazarlar gibi yaşam tarzıyla milletine büyük hizmetler eden, dünya edebiyatının ufuklarını genişleten şaheserleri ile beş kıtanın okurlarını yetiştiren gezegenimizin büyük insanı artık aramızda yok,

“Ben yurt dışına çıktığımda, iki şeyi yanımda muska gibi taşıyım, bunlar ‘Manas’ ve Muhtar Avezov’un eserleri” diyen halk bilgesi Cengiz Törekuloğlu’nun genel olarak dünya edebiyatı ve kültüründeki rolü yanında umum Türk edebiyatı ve medeniyetindeki baskın rolünü anlatmak hiç de kolay değildir. Bizim tanıdığımız bütün bir devir edebiyatına getirdiği yenilikler ne kadar zengin ise onun asil duruşunun ispatı olan kişiliği de o kadar büyüktü. İnsanı sevmek, insanın iç dünyasını gözünden okumak, bu fani dünyaya olgun kişiliğiyle paha biçmek, dünyanın geçiciliğini sezmek, dünyada olan olaylar hakkında söz söylemek, karar vermek için acele etmemek, sözlerini sarfederken itidalden ve adaletten şaşmamak gibi umdeler Aytmatov’un hayatına rehber olan kutup yıldızı gibidir. O, ömrü boyunca salim ölçülerle yaşamış insanlardandır,

O, yaradılışından gelen asaletle milletini seven, Kırgız halkının manevî, kültür ve edebiyat anlayışını dünyada en üst seviyeye çıkaran Kırgız Türklerinin sevgili evladıdır O kendinden önce gelen üstadların vefalı talebesi olduğu gibi, kendisinden sonra gelen yeni nesillere de yol göstermiş, klavuzluk yapmıştır, O, evrensel bir kişiliğe

sahip, kıtaları birbirine bağlayan, yolları açan, asırda bir gelen ender bir şahsiyettir,

Evet, Cengiz Aytmatov; bir milletin, bir halkın, Türk dünyasının sınırlarını aşan, bütün dünyanın evrensel değeri haline gelmiş büyük bir isimdir, O adını zirveye yazdırmıştır,

Dünya ulu yazarını, insanoğlu Aytmatov gibi kıymetli varlığını, Kırgız halkı bilge evladım kaybetmiştir Ben gönül komşumuz, sırdaşımız sevdiğim ağabeyimi kaybettim Elveda! Mekânın cennet olsun! Ruhunuz firdevs-i âla'da olsun, Cengiz Ağabey!

Dünyâ Edebiyatının Büyük Kaybı

SAKİR SELİM

KIRIM-TATAR YAZARLAR BİRLİĞİ BAŞKANI AKTARAN: IŞILAY IŞIKTAŞ SAVA

Dünya edebiyatı ehli için kaygılı ve üzücü haber geldi Bu haber ilk önce Türk dünyası ediplerinin yüreğine zelzele gibi dokundu. Adı ve eserleri dünyaca bilinen Cengiz Aytmatov, vefat etmişti, Bu kötü haberi işitip kah-rolmayan ve üzülmeyen okuyucu yoktur.

Büyük edip ile ömrümde ilk defa 2003 yılının Nisan ayında 25-28 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen II, Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatlar Sempozyumu'nda görüşmüş ve konuşmuştum. Bu sempozyum çerçevesinde Cengiz Törekuloviç'in doğumun 75. yıldönümüne dikkat çekildi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, yazarın şerefine gerçek bir bayram kutlaması tertip ettirdi.

Bugünkü gibi hatırlıyorum. Herkes söz alıyor, hayırlıyor (kutluyor), hediyeler takdim ediyor., Ben de binbir heyecan içinde kürsüye çıktım ve Kırimtatar yazarları ve ziyalıları (aydınları) ; adına teşekkür ederek Cengiz ağaya (ağabeye), 1989 yılının 2 Haziran günü SSCB halk deputatlarının (vekillerinin) büyük kongresinde yaptığı çıkışında bizim halkımızın takdirini kazandığını, bizim hak-hukukumuzu koruduğunu ona hatırlattım, O zamanlar Cengiz : Aytmatov TASS'nin iftiralı ve çirkin beyanatına bakıp: "Bu akla yatmayan bir şey. Bütün bir halka hüküm çıkararak, böyle fikirler nelere dayandırılarak şekillendiriliyor? Hatta Allah-Teala bile böyle hukuka mâlik değil. Biz Kırimtatar halkının değerlerini ayaklar altına almayıp, müzakere münasebetinde bulunmalıyız, (Alkışlamalar). Her bir halkın yeri, onun tarihî cihet bakımından doğduğu yer olmalı," diye söylemişti, (Lenin Bayrağı, 1989, 15 Haziran)

Kısa sözlerimin sonunda meşhur yazara "Karılgaç Yuvası-Kırlangıç Yuvası" resmini takdim ederek yuvasından kovulmuş halkımızın karılgaçlar (kırlangıçlar) gibi yine dönüp geldiğini ve bunda Aytmatov gibi büyük insanların da payı olduğuna işaret ettim.

İşte bu hadiseden sonra tam 5 yıl geçti Dünya edebiyatının tanınmış erbabı ile bu görüşmem ilk ve son oldu,,

Bugün aramızda Cengiz Aytmatov yok. Bundan sonra hafızamızda onun ölmez eserleri, insanlara yaptığı büyük iyilikler yaşayacak.

Elveda, Cengiz Aytmatov! Elveda, büyük insan! Ruhun şad olsun!

Onunla Biz de Gurur Duyuyoruz

ANAR AZERBAIJAN YAZARLAR BİRLİĞİ

Daha kısa süre önce kendisini Bakü'de konuk ettiğimiz, 80 yaş toyuna hazırlandığımız Cengiz Ağamız, hiç beklemediğimiz bir anda bizleri bırakarak gitti. Üzüntümüz sonsuzdur.

Cengiz Aytmatov, ızdırablı geçen çocukluk yıllarından yürek titreten saf, temiz, çocuk suretini getirip ebedileştirdi. Bu çocuk hiçbir tür şiirle barışamaz, şiirin tantanası kabul etmez ve suya atlayıp hayallerinde yaşayan Beyaz Gemi'nin arkasında akıp gider. Ama o, Issık-gölün mukaddes sularına doğru yüzmez; o, genele doğru hatta ebediyete doğru yüzer. Bu sebepten dolaydır ki yaşıyor ve yaşayacak. Cengiz Aytmatov anlatır ki; bir gün, Pekin'deyken onu ararlar. Telefon eden Kırgız dilinden yazara isteğini beyan eder. Bu onun oğludur.

Görüşükleri zaman anlaşılır ki öğrencidir, Çin'de okumaktadır. Sonra genç ilave eder: ben onun benzeri, o küçük çocuğum," Beyaz Gemi" romanında suya atılarak akıp giden çocuk.

Eserlerinde mitlere, efsanelere genişçe müracaat eden C. Aytmatov kendisi de mit yaratıcısıdır Kadim efsanelerden bahsederken onları öyle yeni anlamlarda manalandırır ki, tamamiyle çağdaştır.

İstanbul'da Aytmatov'un jübile törenlerinde yaptığım konuşmada dedim ki, hâlâ VII. asırda Orhun Kitabelerinde acı bir şikâyet hak olunmuştur,- Türk beyleri Uzakdoğulu Tabgaç'ların tatlı sözlerine ve pahalı bahşişlerine aldanarak kendi Türk isimlerinden, dillerinden, Türklüklerinden çekinmiş, Tabgaç isimlerini kabul etmiş, tabgaçlar arasında neredeyse asimile olmuştur. Bu durumu, 20.asrın yazarı Cengiz Aytmatov, hafızasını yitirmiş, hatta tanıyamadığı anasına el kaldıran Mankurt Efsanesini kaleme alarak bize haberdar eder, - Halkın tarihi hafızasının körelmesini, fertlerin ve halkların kendi benliklerini kaybetmesi, faciadır. Büyük hümanist yazar, bunu öyle bir zamanda yazarak " Yeni Vahid İnsan Birliği- Sovyet Halkı" hakkında iddia edilen hâkim ideologiyaya meydan okuyordu. Yazık ki, bunu yeni Sovyet sonrası devri'nin çağdaş mankurtları anlamıyorlar, unutmuşlar ya da unutmaya çalışıyorlar, geçen devrin bütün anlayışlarına -olumsuz yönlerine de, olumlu değerlerine de aynı endişeli mevkisinde duranlar kurunun yanında yaşı da yakmaya can atmaktadırlar

Yazar adına layık olan her kalem ehli, kendi hayat tecrübesinden, kendi şahsi hayat macerasının keşmekeşlerinden, karşılaştığı problemlerden yola çıkarak muayyen bir mevzu-ya müracaat eder. Ve bu doğrultuda, Sovyet devrinin gerçek edebiyatı da -Ç, Aytmatov da bu edebiyatın muteber sanatçılarından-bütün halinde kendi zamanını mevcut zıtlıklarıyla gösterebilmiştir.

Ben, “Sovyet Devri Edebiyatı” ifadesinin altını çiziyorum. Bana göre, bu ifade, hiç de, kötü şöhretli sosyalist realizmi metoduyla yaratılan “Sovyet Edebiyatı” anlayışıyla aynı manayı taşımıyor Kaba proletarya sosyolojisi teorisyenlerinden başka, feodalizm devrinde yaşayıp yaratmış Nizami’yi, Dante’yi ya da Şekspir’i feodal şair, feodal dramaturg olarak adlandırmak hiç kimsenin aklına gelmez. Ya da hiç kimse, Marcel Proust’u, Faulkner’ı kapitalist yazarlar arasında saymaz. Yalnız “Usta ve Margarita” romanının değil, Stalin hakkında bir piyesin de müellifi olan M, Bulkakov’u Sovyet yazarı olarak adlandırmaya da hiç kimsenin dili varmaz Aynı sözleri, Cengiz Aytmatov hakkında, pek çok diğer yazar ve o cümleden olmak üzere “altmışlıncılar”ın çoğu hakkında da söylemek mümkündür

Bizim neslin Azerbaycan yazarları, millî edebiyatımızın temeli üzerinde yetişti; büyük C, Memmedkuluzade’nin maneviyat derslerini benimsedi; aynı zamanda, Rus ve dünya edebiyatına da vâkıf oldu, iki muasır nesir yazarının tecrübesi, bizim için hususi ehemmiyet kazanmıştır -Ben, İsa Hüseyinov ve Cengiz Aytmatov’u göz önünde tutuyorum. Cengiz Aytmatov’u da biz büyük yoldaşımız olarak kabul etmiştik ve çok memnunum ki, bana kendi imzasıyla bağışladığı “Kassandra Damgası” adlı kitabında Cengiz Ağa şu sözleri yazmıştır: “Anar’a, büyük kardeşinden”

Cengiz Aytmatov, bizim halkın da çok sevdiği bir yazardır Kitapları dilimize çevrilmiş ve Bakü’de neşredilmiştir. Eserleri, tiyatrolarımızda sahneye konmuştur O, birçok şair, naşir, bestekâr ve ressamımızla dostluk kurmuştu. Dünyanın hacimce en büyük destanı olan “Manas” destanını da Kırgızlar meydana getirmiş, “Manas”ın hacmi, “İliada” ve “Odiseus”un, “Mahabharata”nın, “Ramayana”nın umumî hacminden defalarca büyüktür,

Kırgız halkı, dünyaya Cengiz Aytmatov’u, umumî Türk köklerimiz bakımından soydaşımız olan bu büyük yazarı da bahsetmiştir. Cengiz Aytmatov’la biz de iftihar ediyoruz, Onu saygıyla yad ediyoruz Eserleriyle, gönlümüzde hep yaşayacaktır.

“Asrımın Eseriyim, Asrımın Esiriyim”

“Yazının başlığı, Anar Rızayev in bir şiirinden alınmıştır

MUHARREM SEVİL

Üzerinde yaşadığımız topraklar bize, çoğu zaman tam aksini yapsak da hep şu bilgiyi fısıldamıştır yüzyıllarca: “Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahi-ret için çalışın”

Bizim açımızdan sadece ve sadece ‘bu zamana’ vurgu yapmak çok da yeni sayılır; zihin dünyamızdaki ‘dün’ü ve ‘yarın’ı yok sayan “an’ı yaşa” *reklamı* piyasaya ilk sürüldüğünde, bu düstur geçmişti aklımdan. Aslında “an’ı yaşa” şeklinde formüle edilen yaşam biçiminin son yıllarda bu kadar çok ve sıklıkla pompalanmasının sebebi, tüm dünyanın maruz kaldığı ‘globalleşme / küreselleşme’ rüzgarıdır,

İddia şudur: Bir toplumda serbest pazar ekonomisinin yerleşmesi, demokrasinin uygulanması ve o toplumda insan haklarının korunması hem globalleşmiş olan dünyada yüksek bir hayat formu üretecektir, hem de bu, o toplumların gelişiminde büyük bir katkı temin edecektir. Globalleşme / küreselleşme kavramlarıyla birlikte, bu kavramların olmazsa olmazı diye sunulan uç özelliğe hep dikkat çekilir: *Serbest pazar ekonomisi, demokrasi, insan hakları*. Ve bu üç özellik ‘birbirini doğurarak canlılık kazanır’; hatta, bu üç kavramın gelişmesiyle daha olumlu bir alana geçilebileceğinden söz edilir.

Bunun bir dayatma, bir manipülasyon olduğunu ve aslında ‘bir ilişki biçimi’nden söz edildiğini görmek gerekir Çünkü ileri sürülen, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar herkes açısından önem sıralamasında bir önceliğe sahip kavramlar. Oysa bu dünya sistemi, öbür adı da kapitalizm olan sistemin hiçbir zaman terk etmediği temel ilkesi, merkez çevre ilişkisidir. Bu dünya sistemi dediğimiz şey, imtiyazlı alanlar üreterek ve böylece imtiyazlı alanların imtiyazsız alanları yönetmesi şeklinde işleyen bir sistemin adı olagelmıştır.⁴

⁴ Bu yazı sadece ve sadece eski ‘sosyalist’ coğrafyada yaşanan bir takım değişimlere/olumsuzluklara işaret etmek üzere kurgulanmıştır. Yazarın, sadece ve sadece şöyle bir özlemi vardır; insanlığı, insanlıktan çıkaran kapitalizm dışında mutlaka bir ‘yol vardır. Çünkü Allah birden çok yol yaratmaya kadirdir ve ‘bu böyledir!’

On altıncı yüzyıldan itibaren dünyanın gidişatından ‘memnun olmayanlar, mevcut olan her şeyi değiştirmeye başladılar. Bu değişikliklere öncülüğü burjuvazi yaptı, *Burjuvazi her şeyi değiştirdi, hiçbir şey değişmesin diye* Çünkü onların istediği ‘Kulun kula kulluğunun’ devam etmesi için yeni bir yapılanmaya ihtiyaç vardı. Bu, yeni bir sistemin müesses olmasını sağlamak üzere atılmış bir adımdı. Tıpkı ‘eski’den atılan adımlar gibi. Bütün bu olup-bitenler, öncelikle Batı diye adlandırılan coğrafyada başlatıldı ve arkasından bütün dünyaya egemen olması için gerekli hazırlıklar da başlatılmış oldu. Sanıyorum öncelikle, yaklaşık beşyüz yıldır sürdürülen bu çabalan yeniden okumak ve sorgulamak, bugün ‘dünya sistemi’nin geldiği noktayı anlamak açısından gereklidir⁵

Hem geçmişte reel sosyalizmin egemen olduğu bir ülkede -Kırgızistan- yaşamış, hem de bugünleri görmüş bir yazar olarak Cengiz Aytmatov’un yenilerde yayınlanan, **“Ebedî Gelin / Dağlar Yıkıldığı Zaman”**⁶ adlı romanı, ‘yeni dünya düzeni’ diye adlandırılan ama, aslında eskiden beri varolan ‘dünya sistemi’nin bir kez daha sorgulamaya çağırıyor okuru.

Tamam, bizim yaşadığımız topraklar hiçbir zaman sosyalizmin hüküm sürdüğü topraklar olmadı kabul; reel sosyalizmi hep başkalarının tecrübelerinden öğrendik. Biz, gizli ya da açık hep kapitalizmin (=liberalizm) egemenliğini onlarca yıldır pekiştirmeye çalıştığımız bu topraklarda yaşadık. Ama hep şunu bildik; bu yaşanan hayatlar, sistemler dışında başka alternatifler de var. Bu sadece sosyalizm değildi, başka ideallerimiz de vardı. Tâ ki, 80’li yıllara kadar hep böyle düşündük. Seksenli yılların başından itibaren Türkiye açısından (12 Eylül 1980 darbesini bir de böyle okumak lazım gelir), seksenli yılların sonundan itibaren ise, bütün dünya açısından tek ve kaçınılmaz yol olarak kapitalizm ileri sürüldü. Bu anlayış, gün geçtikçe de hükümlerliliğinin şiddetini arttırmaya devam ediyor,⁷

⁵ Biz Türkler Batı uygarlığının meydan okumalarına; Moğol istilâsına, Haç Saldırılarına ve Endülüs Medeniyetinin çökmesine rağmen Osmanlı tecrübesiyle ürettiğimiz yeni bir toplumsal modelle karşılık verdik. Ancak Batı uygarlığı yine de yıkımına devam etti ve Toynbee’nin yerinde tanımlamasıyla ‘Osmanlı’nın durdurulmasıyla birlikte, tarihin yapılmasındaki özne rolümüzü de yitirmemize sebep oldu

⁶ Cengiz Aytmatov / Ebedî Gelin - Dağlar Yıkıldığı Zaman , Tercüme: Proi Dr Ahmet Pirverdioğlu / Elips Kitap / Kasım-2007

⁷ İsmet Özel’in dediği gibi; ancak biz Türkler kapitalizme karşı’ yeni bir şey sunabiliriz Tarihimiz bunun delilidir. Ancak bu meseleye ilişkin tartışma bu yazının bağlamını aşacağından, başka bir yazıda/yazılarda bunun mutlaka ve mutlaka ele alınması/tartışılması gerekiyor İnsanlığımıza/ yaratılışımıza uygun bir

‘Her kötülükte bir iyilik saklı’ atasözüyle başlayan ve bütün roman boyunca Kırgızistan coğrafyasında olup bitenlere hep bir umut taşıyarak bakan bir gözün bize anlattıkları **Ebedi Gelin**

Öncelikle bilmemiz gereken içi boş sloganlar, hamaset kokan konuşmalar ya da kavramlar yerine, inançlarımızın bize gösterdiği yol üzerine hareket edebilme gayretini göstermektir. Nitekim Aytmatov, daha romanının başında bu yeni kavramlara ve ‘moda’ya takılanlara gönderme yapar; *“Doksanlı yılların ürünü olan bu restoran, eski Ordu Evi idi. Avrupa usulü tadilat görmüştü ve jeopolitik anlam taşıyan caşcaflı ve son moda bir isim verilmişti AVRASYA”* (s, 18) Romanın kahramanı açısından ‘işler nasıl da değişmişti’; artık romantizm veya idealizm yoktu her şey ‘gerçeklik’ denilen duruma teslim olmuştu, hatta hep beraber tuzağa düşülmüştü bile *“Görünen şu ki herkes çağdaşlığın otobanında hızla ilerliyordu, o ise -tuhaf adam- kenarda durmuş otostop yapıyordu ve kimsenin umurunda değildi.”* (s, 18)

Dağlar Yıkıldığı Zaman, kimselerin ‘sağ’ kalmayacağını bilen yazar, maruz kaldığımız saldırıya karşı çıkmaya kalkıştığımızda alacağımız cevabı hepimiz adına söyler gibidir:

“Sempozyumun yapıldığı Londra’nın lüks otellerinden birisinin, gerekli her türlü araç ve gereçle güzelce donatılmış tuvaletinde, pisuvarların üzerinde tavandan bir yerlerden büyüğü bir müzik yayılıyordu, ihtiyaçlarını gidermek için gelenler kabinlere girip çıkıyor, orada doğal olarak arkalarını siliyor, işiyor, tükürüyor ve sonunda klozette kaynayan ve boğulan suyu gürültüyle akıtıyorlardı Bu arada onların şerefine Chopin veya dâhilerden birisinin müziği çalıyordu Aman Tanrım, bu muhteşem müzik yükseklerden doğruca lağım borusuna gidiyordu Urbanist medeniyetin bu kendine özgü hizmetini bir türlü anlayamıyor-du Ne de olsa müzik Tann’ya doğru yürümedir, ruhun evrenidir Bunların yaptığına bak!” (s 19)

“Bir şikayet defteri olsa hemen bunu yazacaktı Bu “beş yıldızlı yöneticilere” hadlerini bildirirdi Yine de sempozyumun yapıldığı salona dönünce, “ çok da kötü

hayatı bütün dünyaya göstermemizin üzerimize düşen en önemli görev olduğunun bilincindeyim Bunun için hepimizin çabasına olan ihtiyaç ‘dünden’ daha fazladır bugün için İsmet Özeli bu konudaki yazılarının tamamı için bkz ; Toparlanın Gitmiyoruz (3 cilt). Ebabel Yayıncılık, 2008 ve Cuma Mektupları (özellikle; 8-9-10), Şule Yayınları

olmayan İngiliz-cesiyle müziğin 'klozetel aşağılanması'yla ilgili fikirlerini açıklamaya çalıştı Aldığı cevap ilginçti: Hoşunuza gitmiyorsa başka tuvalete gidin “ (s 20)

Bu cevap **bu zamanların** en çok duyulan cümlesi olmaktadır, farkında mısınız? Bir şeye ilişkin eleştiriniz varsa eğer, hemen cevap hazırdır; “görüşünüze saygı duyarım” ya da “bunu beğenmiyorsunuz bakın başka alternatifler de var,” Ama o alternatifleri de oluşturan kendileri. Size ait bir dünyanın tasarlanması ya da hayata geçirilmesinden söz edilemez! Zaten, kapitalizm dışında başka bir yol kalmadığını bütün dünyaya ilan eden teorisyenlerden Fukuyama’nın iddiası, “tarihin sonu” değil miydi?

Bu zamanların bir diğer iddiası ise, bazı insanların ‘duruma uygun bir pozisyon alamamalarının sorumlusu yine kendileridir. Çünkü kapitalizm dediğiniz sistem, herkese uygun bir pozisyon yaratabilecek kabiliyete ve sınırsız imkanlar sunma potansiyeline sahip bir sistemdir. Eğer bu sınırsız alternatiflerden bir pozisyon yar atamıyorsanız; suç elbette sizdedir:

“Eski dahiliye doktoru, şimdi Orta Asya kurt köpeklerini yetiştirerek Avrupa’ya, özellikle Almanya’ya pazarlıyor, bu köpekler büyük rağbet görüyor ve köpeklerin pek çok da müşterisi vardı Ardak namuslu, çalışkan ve çok okumuş birisiydi ama doğdukları Tuyuk Car köyündeki akrabaları ondan memnun değildi ve köpek ticareti yapmasını ayıplıyorlardı. Köylerde köpeklerin satıldığını düşünmek bile insanları şaşırtıyordu.” (s. 72)

Sistem bütün dünyayı egemenliği altına alırken, -’yerel/milli/bölgesel/ dini’ adına ne dersiniz deyin- farklı herhangi bir değer yargısının yaşamasına müsaade etmez. Netice itibarıyla globalleşme sonucunda herkes ‘aynı’ olacak, dolayısıyla bütün dünya ‘aynı’ olacaktı;

“Parasız hayat çok kötü, hiçbir işe yaramaz “(s. 27)

“Aferin! Nihayet anladın . Piyasa ekonomisi önünde hiçbir üniversite dayanamaz Aşk bile mal gibi çarşı tezgâhlarına çıkardılar Sen ise bunu ancak şimdi anlıyorsun Anlaşılan, sen piyasa ekonomisi dönemine uygun birisi değilsin Moskova’ya gidebilirdi, orada da yakın güvenilir arkadaşları vardı Ama orada da pop dönemi Kısacası, sonunda ışığın görülmediği uzun bir tünel . “(s 38)

Bir zamanların 'merkez'i olan, bütün dünyaya örnek olarak gösterilen 'Moskova'da da tünelin ucu görünmüyordu, O şehirde yaşayan, hatta Sovyet coğrafyasında yaşayan herkes, yoksullukla, yoksunlukla, umutsuzluklarla /oy-daşlıklarını sinava tabi tutuyordu,

"Ülkede fakirlik, işsizlik kol geziyor. Genç insanlar ellerinde 'iş istiyorum' yazılı pankartlarla kaldırım boyunca sıralanmış oturuyorlar "(s. 50)

"Piyasa ekonomisi ormanına dalınca herkesin 'yetenekleri' ortaya çıkıyordu. İşin aslı şu ki, para gözünü kör etmiş ve o da kendini buldozer zannediyor. Mahvedilecek bir fikir mi var, çiğnenecek hayat mı var, bir kadını robota dönüştürmek mi gerekiyor, hiç problem değil. Tamam, buraya kadar! "(s. 45)

Evet şimdi yemden düşünelim isterseniz; eski sosyalist coğrafyadan, bütün dünyaya sunulan, ve neredeyse hepsi bir meslek sahibi olan -üstelik çoğunluğu üniversite mezunu- kadınların 'duruma uygun aldıkları pozisyonları.' Yoksa 'düşükleri pozisyon' demek mi daha doğru olur? Çünkü o genç kızların hayallerini başka bir biçime/formata sokan ve herkese yepyeni bir "kimlik" sunan yeni alışveriş merkezleri egemen hayata

Aytmatov, zaman zaman kapitalizm ile popüler kültür/kitle kültürü kavramları arasında paralellikler kurarak, bizi, bu acımasız/saldırgan dünyanın nasıl yıpratıldığını, yok ettiğini anlatmaya çalışır;

"Çağdaş şov endüstrisinin acımasız, saldırgan rasyonalizmine akliselimle baksa dahi, kendi hayallerinden de bir türlü kurtulamıyordu.

Popüler kültür tüm dünyada zafer turları atıyor,

Toptan kültür! Aynen toptan ticaret gibi , (s, 47)

"Popüler kültür onu, bu idealisti ezmişti. Bir daha ayağa kalkamazdı O, kitle kültürünü okyanus dalgasına dönüştürerek Arsan Samancın'ı (romanın kahramanı - ms) ve beraberinde Ebedî Gelin'i gerçekleştiremeyecek arzular girdabına attı," (s 70)

Piyasa ekonomisi denilen 'ne menem şey' her şeyin alınıp satıldığı bir 'pazar' oluşturma gayesindeydi ve bunu da başardı Hiçbir değer yargısına itibar etmeyen, sadece 'alınıp-satılıyorsa kıymeti/değeri var' biçiminde özetlenebilecek bir anlayışı egemen kılmaktı hayata:

“Dünyadaki her şey şimdi almıyor ve satılıyor Bizim dağlardaki kar, nehirlerde su demek Bütün Orta Asya bizim ebedî karlara bağlı. Dağlar bizimse, karlar buzullar da bizim Ovadaki sulama işleri, ürünler, hayvanlara verilen su gökten dökülmüyor herhalde! Hepsi bizden gidiyor Öyle ise biz de su için ücret isteyelim Ovada hayat demek olan suyu bedavadan veriyoruz, hiç kimse teşekkür bile etmiyor.” (s, 172)

Hatırlayalım, ‘eski zamanlarda’, Türkçe bir şarkıda söylendiği gibiydi hayat; “Hava bedava, bulut bedava; Dere tepe bedava...”

Demokrasi, insan hakları, özgürlük gibi kavramlarla kendine yeni alanlar üreten dünya sistemi, bütün bunları söylerken aslında kapitalizme esir olmamızı da dayatmaktadır Oysa yapılması gereken belki de, esir olmayı gönüllü olarak kabul ettiğimiz **bu zamanlarda/ modern zamanlarda**, bu esaretin farkına vararak yeni bir dönüşümü sağlamaktır, yoksa hepimiz “*piyasa ekonomisi tanrılarına kurban edilişimizi*” (s 104) idrak bile edemeyeceğiz ;

Köylüler kolхозlarda aldıkları cüzi maaşı bile artık almıyor ve yokluk içinde yaşıyorlardı. Eskiden olan bir toprak köleliği idi, yine de şimdi ise insanların her biri bir yoldan, kimi ağır zahmetle, kimi hırsızlıkla geçinmeye çalışıyordu Bir umut ışığı ise görünürde yoktu Bazen bir akıllı çıkarak ‘kendi işinizi kurun’ diyor da, nerede şu iş! Hiç değilse hürriyet var, diyorlardı. Geçim olmadan hürriyet de bir işe yaramazdı ki, karın doyurmazdı ki , Köydeki insanlar şimdilik tüm zorlukların sebebi olarak geçiş dönemini gösteriyor ve piyasa ekonomisine geçtikten sonra bütün işler yoluna girecek diye düşünüyorlardı Sen öyle zannet!

Bir aptal, çocukların bile piyasa ekonomisine uygun olarak doğması gibi saçma sapan bir fikir ortaya atmıştı “ (s 81)

İşin sonunda varacağımız nokta ise, o kadar aşikâr ki, ‘tek yol küreselleşme’; “*Bu olsa olsa eşkıyalık ve soygundur. Nereye kürek çekiyorsun şöyle bir düşün? Sizlerin, yülkünün başında da bizzat senin olduğun yirmi birinci yüzyıl entelektüellerinin gittiği yere. Dünya zenginliğinden herkesin pay kaptığı şu içine ettiğim küreselleşmeye,*” (s, 128)

Dünya zenginliğinden pay kapma kavgası, asla bir “birlikte paylaşma” biçiminde özetlenebilecek bir anlayışın ürünü değildi. Sadece ve sadece barbarlıkla tanımlanabilecek bir anlayışın ürünüydü; “O da bir seçim karşısında kalmıştı Ya kendini

ya da düşmanını öldüreceksin! Başka yolu yok! Hemen de, bu nasıl bir barbarlık diye kendini ayıplamaya başlıyordu “ (s 44)

Sonunda varılacak noktayı göremezsek eğer, tıpkı Kırgızların dediği gibi, “duyne ordundabı”⁸ diyeceğimiz günlere çok az kaldığını da göremeyiz Çünkü, şairin dediği gibi,

“Sükûtların borsada pazarlandığı bir çağı solumaktayız şimdi “⁹

⁸ Kırgızca bir söz; ‘dünya yerinde mi’ anlamıyla Türkiye Türkçesine çevrilebilir

⁹ Yeter Demirin Lal adlı şiirinden; Bkz Kardeş Kalemler Dergisi yıl:2 sayı:16 Nisan 2008

Ebediyetten Ebediyete...

OĞULMAYA SEMİZADE SAPAROVA

TÜRKMEN FİLOLUĞU AKTARAN: MURAT TOYLU

Çocuklukta yaşlı analarımızın dizlerine yaslanarak dinlediğimiz masallardaki ebedîlik çeşmesinin berrak suyunu içen kahramanların hiç ölmeyeceği düşüncesi bize manevi güç verirdi. Çocuk aklımızla onların bugün de yaşıyor olduğuna inanırdık. Halkın sevgisini kazanarak, onların üzüntüsüne ağlayan, sevincine sevinen kahramanların “ebedîlik çeşmesinden” su içmiş olduğundan habersiz, onlara bir yerlerde rastlamayı arzularıydık. Düşmanlar, onları öldürmenin çeşitli yollarını arasalar da amacı gerçekleşmiyordu. Böylece vatan kahramanları yaşamaya devam ediyor ve “ebedîlikten ebedîliğe” gidiyorlardı

Şimdi geriye dönüp baktığımda “ebedîlik çeşmesinin berrak suyunun”, insan hayatının nasıl yaşandığının muhasebesi olduğunu gördüm.

İnsan Büyük Tanrının kendisin verdiği ömür payını, halkının ikbaliyle birleştirdiği zaman, o şüphesiz ebedîliğe gidip, ölümsüz kahramana dönüyormuş. Bunu biz Kırgız yazar, “insanların kalbinin türkücüsü”, ebedîlik suyundan kana-kana içen Cengiz Aytmatov’da da görüyoruz

Akla kararı seçip, hayatı kitaplardan öğrenmeye başladığımızdan beri benim ve akranlarımızın elinden düşmeyen kitaplar Cengiz Aytmatov’un eserleri, “Cemile”, “İlk öğretmenim”, “Toprak Ana”, Botagöz”, “Gülsarı”, “Beyaz Gemi”, “Erken Gelen Turnalar” romanlarını bilmem kaç kere okuyarak -manevi dünyamızda o kitaplardaki kahramanlara yer vermiştik. Onun kitaplarından insanseverliği, asil olmayı, namusu, sadeliği, vefalılığı öğrendik. 2. Dünya savaşının yaralı izlerini görmeğe biz de yetişmiştik,. Ocakları sönen yalnız kadınları, sakat erkekleri, vatanından ayrılan bahtsızları gördüğümüzde bizden çeyrek asır önce yaşanan savaş belası gözümüzün önünde canlanırdı. Savaş belasını görmemiş olsak da kalpleri savaş agusuyla yanan nice Cemileleri, Tolunay’ları, Altmay’ları, Şeyda’ları görmüştük,. İşte bu nedenle Cengiz Aytmaov’un eserleri dilinin halka yakınlığı, sadeliği, gerçekçiliği ile halkın belleğinde mekan tuttu.

Yazarın yaratıcılık cesareti, kaleminin keskinli-ğiyle yazılan eserlerinden biri de Cemile romanıdır,. Bu esere Fransız yazarı Lui Aragon “Benim için “Cemile” dünyada sevgi hakkında yazılmış olan en güzel eserlerden biridir” değerlendirmesinde bulunmuştur,. Gerçekten de Cemile’de sadece Kırgız gelininin değil -o devirde kadını küçük gören bütün toplumların gelinlerinin karakterleri canlandırılmış, hepsinin ortak sembolü olmuştur. Savaş devrinin sancılı günleri, neşeli, esprili Cemile’yi değiştiriyor. Kocasının cepheden yazdığı mektuplarını sabırsızlıkla bekleyen Cemile gelen mektuplardan hiçbir sevgi muhabbet duymamakta. Nedeni, gelenek-görenek girdabına gark olan kocası Cemile’nin sevgi muhabbet isteyen temiz kalbinden habersiz Bu nedenle genç gelin Daniyar’a gönül verir insan mertebesinin, insan sevgisinin ustaca anlatımı “insanın manevi olgunluğa giden yolda” zor dönemeçleri anlatmada yazarın ustalığı oldukça yüksektir, Cenigiz Aytmatov bu eserinde sadece Kırgız gelininin değil, tüm gelinlerin duyduğu ve seçtiği görevi şu sözlerle ifade etmiştir,. Kayın anası Cemile’ye “Kızım Allah’a şükür et. Sen sağlam ve mutluluk getiren bir aileye geldin. Bu senin bahtındır. Kadının mutluluğu çocuk doğurmaktır, ağzının aşı yetmesidir, Allah’a şükür biz ne kazansak sana kalır Biz ihtiyarlar onları mezara götürmeyeceğiz. Ama mutluluk namusunu ve mertebesini pak saklayan insanlarla oluyor,. Şunu unutma-paklığını koru,” Bu sözlerle vefalı olmak için Cemile kendini işe veriyor. Ama kalbinde eksik olan sevgi ve muhabbete sahip olmak için kendi duygusuna uygun insanı bulmayı ve kendisini ona teslim etmek için cesaretle hareket etmesi, Orta Asya dünyasında yenilikti. Yazar bu yeniliği yüce pak sevgisi aracılığıyla ifade etmiştir.

Böylesine eserler yazan yazarımız artık aramızda yok. Ama Türkmenlerin hayat felsefesinde, atalardan kalan kültür mirasımızda insanı böyle ayrılık günlerinde kalbine güç verme, teselli etme geleneği vardır. Bir insan fani dünyayla vedalaştığı zaman Türkmenler buna kolaylıkla “öldü” veya “aramızda yok” demiyorlar. Ona “yalan dünyadan ebediyete gitti” veya “dünyadan geri döndü”, “emanetini teslim etti” diyorlar. Bugün bizim sevgili yazarımız da emanetini teslim ederek ebediyete gitti. Çünkü O, dirilik suyunu içen kahramandır, O, halkın kalbinde yaşıyor, yasmaya da devam edecek. O, her zaman şer, adaletsizlik, vefasızlık, namertlik, acımasızlık ile barışmayan mücadelede bizim kalbimizde yaşar,

“Toprak Ana’da” yazarın ayak izleri kalır, “Elvan Yemenili Servim’de” pak sevgisi kalır. “İlk Öğretmen’de” Kırgız toprağının ikbali kalır, “Gülsarı’da” amaca koşan dayanıklılığı kalır,

“Gün Olur Asra Bedel’de” aklı ve Mankurtlarla mücadelesi kalır,

“Ak Gemi’de” çocukluk arzuları ve sere ve adaletsizliğe, acımasızlığa karşı mücadelesi kalır

İnsanların belleğinde ise Cengiz Aytmатов Kırk Oğuz Elinin (Kırgız) Kutsal insanı olarak hafızalarda kalır.

Tanrı Dağlarından Kopan Çığ

DR. LÜTFÜ ŞEHSUVAROĞLU

Cengiz Aytmatov, iki Cengiz'den biri. Varlık Yayınları, Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un eserlerini basıp Türk okuyucusuna ulaştırdığından itibaren Türkiye dışında büyük romancılarımızın varlığından haberdar olmuş ve çıkacak olan eserlerini takibe başlamıştık. Orta mektep çağındaydık ve daha o yıllarda bir "dış Türkler" meselesi gündemimizi teşkil etmeye, düşünce ufuklarımızı genişletmeye, dimağımızı/idrakimizi/beynimizi meşgul etmeye başlamıştı,

Toprak Ana ve O Topraklar Dizimdi.

Vatan şairi Namık Kemal, hürriyet kavramı ile vatan kavramını nasıl birbirinin mütemmimi yaptıysa bizde de bin yıldan bu yana hiçbir vakit bağımsızlığını yitirmemiş bir ülkenin çocukları olarak hep dış Türklerin mevzularına bakış açımızda birazcık ketumiyet çerçevemiz olduğunu kabul etmelisiniz. Toprak ve vatan,,.

Her ne kadar "yabancı" olsalar da, iki Cengiz'in de "toprak"ları ile bizim topraklarımız arasında tarihî bağlar vardı. Devlet, aile, baba, babanın yitirilişi, iş, emek, hürriyet ila-hare bütün bunlarda farklı bir atmosfer gözleniyordu. Belli ki, iki asırlık Rus ve 1917'den beri de Sovyet etkisi inkâr edilemeyecek düzeyde izler bırakmıştı. Yahut da eski çağlardan bu yana gerçekten ihmal ettiğimiz başkaca Türk dünyaları söz konusuydu Ama işte yine de kökler, dallar ve yapraklar, üzerindeki hatlar itibariyle bir ağacın genetiği ne kadar değişebilir, başkalaşabilirdi ki?,

iki Cengiz, gençliğimizin ilk dış Türkler çerçevesini üstelik de estetik olarak örgülerken siyasî bilinç de onların izlerini sürerek bize bir mücadele trafiği meydana getirdi.

Artık Türkiye'nin bir "dış Türkler meselesi" ve bu yolda yapılması gereken çok iş, üzerine gidilmesi gereken çok problem vardı.

Yazarlığa başladıkları yıllarda doğmuştum ve yaşadıkları 60'lı, 70'li, 80'li ve 90'lı yılları farklı cephelerden yaşamıştım. Sonunda ikisiyle de Avrasya Yazarlar Birliği'nde buluşmuştuk. Cengiz Dağcı'ya Allah uzun ömürler versin. Ama Cengiz Aytmatov'u gerçekten çok erken kaybettik,

Vakitsiz gidenler,

bizden bir şeyler götürürler

Cengiz Aytmatov, davetli olduğu Kazan'da rahatsızlandı ve tedavi için götürüldüğü Nürnberg'de vefat etti. 1928'de Kırgızistan'ın Şeker köyünde dünyaya gelen Aytmatov, Aralık ayında yapacağımız 80 yaş toyunu bize yaşatmadan aramızdan ayrıldı, 80 yaşına gelmiş olsa bile Kırgızistan Devlet Başkanının da dediği gibi; "Aytmatov vakitsiz öldü". Daha yapacak çok şeyi, yazacak çok kitabı vardı.

Önce büyük bir romancı, sonra bir öğretmen-bir millet öğretmeni, düşünce adamı, diplomat ve yönetici olarak dolu dolu yaşadığı ömür ona yetmediği gibi bize hiç yetmedi. Bizim için yaşaması gereken ömür vardı. Keski ömrümüzden ona vermek mümkün olsaydı,

Kırgız Edebiyatının en büyük yazarı Aytmatov Kırgız ve Türk destanlarından en uzun ve bugüne kadar her devirde "hayatın içinde" olabileni Manas'tan sonra da çok büyük eserlere imza atmış; aynı zamanda ondan devşirdiği kavramları da çağdaşlaştırıp geliştirmiş dev bir kalemdir. Eserleri 150 kadar dile çevrilmiş ünlü bir romancı o, çağdaş Dünya edebiyatının da en önemli yazarları arasındadır. Cemile adlı kısa roman veya uzun hikâyesinden son romanı Nişanlı'ya kadar hep çağdaş mevzulara değinmiş ve çağdaş bir sorumluluk, üslup, söylem tutturmuştur. Ama o ne kadar çağdaş bir kalemse bir o kadar Şeker Köyünün orada yaşatılan kültürün, köy hayatının, tarım toplumunun, şifahî kültürün, efsanelerin, ruhların, mitlerin, inançların, türkülerin, geleneklerin sözcüsüdür. Romanlarında destanlar çağdaş formlarıyla yepyeni değerler, ölçüler, konular olarak karşımıza çıkar. Türküler onun romanlarında insana yaşama iradesi veren özellikleriyle biteviye yenilenirler,

Toprağının Sesi

Dokuz on yaşlarına kadar okumuş yazmış bir anne ve baba sayesinde iyi bir eğitim alan Cengiz Aytmatov, 1937'de yaşanan Stalin'in temizlik harekâtı ile babasını

kaybeder. Yitip giden baba karakteri, artık handiyse şu veya bu kimlikle bütün romanlarına yansiyacaktır. Babasının kemiklerine 1990'da kavuşur, Aytmatov, babasına ve onunla birlikte katledilen 130'u aşkın Kırgız ataya anıt bir mezar yaptırılmasında ön ayak olur. Şimdi babasının mezarının yanına gömülecektir Aytmatov... Ebedî bir istirahatgâhta koyun koyuna,,. Bu Stalin zulmünden alınan bir intikamdır, Aytmatov sadece eserleriyle intikam almamış, ölümüyle de tiranlara mağlubiyet tattırmıştır.

Daha küçük yaşta yazar olmayı kafaya koymuş olan Aytmatov, çok okumuş, kendini iyi hazırlamış ve ilk edebî denemelerini ortaya koymaya Moskova'daki eğitimi sırasında başlamıştır. Tarım Teknik Okulunu bitiren, sonra Veterinerlik okuyan Aytmatov, bizim edebiyatımızın ziraatçı şair ve yazarları gibi toprağının dilini aramaya, yaşatmaya başlar.

Aslında bizim de bir tarımcı ve edebiyatçı olarak Aytmatov'a olan yakın ilgimiz Mehmet Akif'e ve Ziya Gökalp'e olan ilgimizle böylece paralellik arzeder.

İlk eserini 1952 yılında Pravda'da yayınlatır: Gazeteci Cyuda

Sovyetler Birliği döneminde imparatorluk sınırları içindeki kabiliyetli gençlerin yetişmeleri için önemli bir merkez olan Gorki Edebiyat Enstitüsü Aytmatov'un kaleminin gelişmesinde de müsbet tesir icra etmiştir. Bu inkâr edilemez.

1956-1958 yılları arasında bu Enstitüde yazarlığını ilerleten Aytmatov, bu yılların semeresini Cemile ile ortaya koydu. Bu hikâye o kadar beğenildi ki, ünü Avrupa'ya taşıdı, Fransız münekkid Aragon onu en büyük aşk hikâyesi olarak alkışladı.

Cemile, kocasını yitirmiş bir kadın ve kayınbiraderi Seyit'in gözünden anlatılan bir kahraman Seyit de Cemile'ye hayran ve fakat Danyar ile Cemile arasında ne var? Büyük bir aşk hikâyesi ile başlayan yazarlığında aşkın ardında derin bir ayrılık ve derin bir hesaplaşma var

Önceki hikâyesinde(Yüzyüze) devlet otoritesi ile aile hayatı arasındaki çelişki bu hesaplaşmanın ilk adımları olarak işaret edilmelidir Sonra Evlada Gülsarı ve Toprak Ana,

Bunlar da roman sayılabilecek uzun hikâyeler,

Gülsarı zincire vurulmuş ve özgürlüğü remze-den bir at, "Kopar zincirlerini Gülsarı" dedirtir bize. Toprak Ana ekmek ve iş için ölümsüzlük biçer. Eğer sosyalist bir

edebiyat varsa; bunun şiirdeki örneği Akif'in Hasta şiiri, Aytmatov'un ise Toprak Ana'sıdır.

Sosyalizmin temsilcisi olduğunu zanneden komünist Devlet, Toprak Ana'daki sosyalist söyleme bigâne kalmaz. Ne ki, yazarın derin hesaplaşmasındaki şuuru fark edememiştir,

1963 yılına geldiğimizde artık Aytmatov "Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler" adlı kitabıyla Lenin Edebiyat Ödülüne layık görülecektir, 1968'de Sovyet Devlet Edebiyat Ödülü de kazanan Aytmatov'un artık romancılığında yeni dönemlerin kapısı aralanacaktır. Bu dönemlerden ilki 1970-1980 arası dönemdir, ikincisi 1980-1990 arası dönem, üçüncüsü de 1990'dan günümüze kadar olan dönem...

Estetize Edilen intikam

1970'lere kadar Gorki Enstitüsünde yetişen ama Şeker köyünden kopmayan Kırgız kültürünü damarlarında hisseden Aytmatov, rejimle barışık eserler vermesine; ama gerçekten sosyalizme, emeğe, işe, toprağa, üretime inancı ve saygısı olması nedeniyle Sovyetler Birliği'nin çetin meselelerini kolay bir üslupla ve içselleştirerek, benimseyerek, yaşayarak : aktarmasına rağmen, derinden derine devlet, aile, yuvadan kopmuş-koparılmış ata, üretim- ; deki zorluklar, emek, çoban, dürüstlük, aşk, :, Issık Göldeki gemi, gemide uzaklaşan baba, boynuzlu Maral Ana vs mazmunlarıyla öz intikamını estetik bir kurguyla büyütür. Henüz babasını katleden sistemin bu büyüyen gelişen estetik intikam hissinden haberi yoktur

1980'ler artık 1970'lerden daha rahat kalem oynatılan dönemdir ve "mankurt" kavramını Türk ve Dünya edebiyatlarına kazandıran "Gün Uzar Yüzyıl Olur(Gün Olur Asra Bedel)" yayınlanır. Aslında Manas'ta bile geçen bu kavramdan bugüne kadar habersizizdir, Aytmatov'un bu kavramı siyaset biliminde de sıklıkla işlenmeye başlar. Artık ne zaman "mankurt" olabileceğimizi biliyoruzdur Yoksa hâlâ mı bilmiyoruz?

1990'larda artık teşhis yanında bir de tedavi yöntemi ortaya çıkar. Tedavi tarihte ne ise odur aslında Destanlar, tarihimiz, karakterlerimiz, ruhaniyatımız, medeniyetimiz devşirilir, ibda edilir.

Cengiz Hana Küsen Bulut bu yıllarda yayınlanır, 1990'da yayınlanan bir başka eser "Beyaz Yağmur ve Yıldırım Sesli Manasçı"dır Hanlar, ne zaman halkına sırtını

döner o zaman bulut da ona küser. Artık bir siyaset felsefecisidir de Aytmatov, Eserleri yanında arkadaşı Muhtar Şahanov(Kazak şairi) ile birlikte BM nezdinde de girişimlerde bulunur,

1978'de Sosyalist İşçi Kahramanı ilan edilen, 1983'de ikinci kez Sovyet Devlet Ödülünü hak eden Aytmatov, bütün Sovyet coğrafyasında değil Türkiye'de ve Avrupa'da da meşhur bir romancıdır, Kırgızistan'ın bağımsızlığı sonrasında da büyükelçi olarak hizmetlerde bulunmuş; Kırgızların sesini dünyaya duyurmuştur Fakat o hep evrensel bir yazardır Kozmopolit değil evrensel bir yazar. Evrensele millî olmadan gidilemeyeceğini bilen bir yazar,,

Şahanov'la birlikte tiranlara karşı mücadele bayrağını açması da ilginçtir. Zaten iki eski dost ortak kitap da yazmışlardır

Ortak dil ve edebiyat hedefi

Çocukluğumun iki yabancı Türk'ünü okuyup anlamak ve Türkiye dışındaki Türklerin meselesine olan ilgimi edebiyat ve onun konuları, mazmunları açısından da büyütmenin gerekliliği üzerine kafa yormak, şimdi Aytmatov'suz devam edecek.

İki Cengiz'i de daha çocukluk yıllarımızda bize kazandıran Varlık Yayınları'm şükranla anmalıyız

Anadolu'muz dışında yaşanan olaylar, dramlar, konular, , bize yabancı gibiler başta , ama biz de bize yabancı değil miydik? Bize ait konular bizim bildiklerimizden mi ibaretti? Hiç esaret altına girmemiş, devletini hiç kaybetmemiş Anadolu dışında devleti olmayan Türklerin hikâyeleri, dramları, meseleleri daha başkaydı da bizim bundan nasıl haberimiz olamazdı? Biri sürgün hayat, diğeri dağılmış aile ve giden babalar,, Baba, ya 2 Dünya Savaşına katılmış ve kendi milleti ile alakalı olmayan cephelerde savaşmış ve bizim anladığımız bir vatan değil bir Sovyet vatanını savunmakta; sonra da kim bilir hangi Gulak'ta unutulmaya bırakılır. Hangi mesele için baba, kahraman baba, 2, Dünya Savaşı gazisi baba bir anda ortadan kaybolmuştur? Kırım'dan sürülenler niçin sürülmüştür? Devlet memuru bir baba niçin ailesinden koparılmış, öldürülmüştür? Nedir o mesele?

İşte o meselenin vurduğu çocuklar dramlarını yazarken çok daha derin masmunlara sığınmak zorundaydılar,

Avrasya Yazarlar Birliği her iki Cengiz Ata ile temasa geçti ve ikisini de bünyesinde topladı, Elazığ'da adına bir park açılan Aytmatov, Türk Dünyasının ve Edebiyatının birliği için uğraşmayı bundan sonraki yaşantısı için temel gaye edinmişti. Alfabe birliğinin yanında ortak bir dil ve edebiyat geliştirmek için aslolanın eser vermek gerektiği fikri şimdi bütün Türk coğrafyasında paylaşılan bir fikirdir. Şimdi AYB bu amaçla Türk edebiyatları arasında aktarmalar yapmakta ve ortak edebiyat geliştirme için yarışmalar düzenlemekte; ortak bir edebiyat dergisi (Kardeş Kalemler) çıkarmaktadır.

Bu toprağın sesi olabilmek, toprağın sesine kulak vermek tarım ve edebiyat arasındaki ünsiyeti daha da estetize etmek için türkülerimizi, destanlarımızı, bütün ruhaniyetimizi ve medeniyetimizi yeniden idrak etmek, diriltmek için uğraş veren üç sahada da meslekdaşım olan aziz üstad Cengiz Aytmatov'u rahmet ve minnetle anıyor; 80.yaşını kutluyorum

Elâzığ'ı,

“Türk Halkının Manevi Azığı Görmek!”

BEDRETTİN KELEŞTİMUR

3-5 Temmuz 2007 Tarihlerinde, Elâzığ Cengiz Aytmatov'un hatıralarını yadediyor 24-27 Ekim 2007 Tarihleri gözlerimin önünde bir daha canlandı, Türk Dünyasının kültürel birliğini sıkça gündeme getiren asrın Korkut Atası'nı, Bilge Kişisini, yıldırım sesli MANASÇISINI Elâzığ'da ağırlamak şüphesiz ki, tarihin en güzel tecellilerinden birisi oluyordu Türk Dünyası Hizmet Ödülü bir bakıma Elâzığ'ın, NOBEL'İN HAKSIZLIĞINA MEYDAN OKUMADIR!

Cengiz Aytmatov gibi bir güzide şahsiyeti hayatının en son deminde nasıl ki, ağırlamak şerefi Elâzığ'a nasip oluyorsa, onu ilk defa hatıralarıyla birlikte anmakta bu şehre nasip olacaktı. Rahmet Mekân Cengiz Aytmatov Elâzığ için ne diyorlardı; “Elâzığ'da Türk Halklarının manevi azığını görüyorum” Lütfen, Ey Şehir kendi ismini binlerce defa telaffuz et! Gazi'nin bilerek ve arzulayarak verdiği isim, Türk Dünyasının manevi rıhtımına demir atıyordu

Tarih sana konuk olacaktı, Türk Dünyası birbirlerine bu şehrin ikliminde ‘sıra dağlar gibi’ yaşlanacaktı! 1992 yılından bugünlere kadar tekerlekler öyle edeple dönmüş ki, bir büyük coğrafyayı kıyama kaldıracak tarihi buluşmalar Elâzığ'da milli bir tefekkür ikliminde ceriyan edecekti! Ağladım, doyasıya ağladım; Elâzığ Belediyesinin önünden başlayan o tarihi yürüyüşler Dağların birbirlerine omuz verşi gibi birbirine kilitlenen o sevdâ seli! Bu bir Anayurt Uyanmasıydı! Bozkurt ulumasıydı!

Cengiz Aytmatov'un Elâzığ konuşmalarının her birinde, Veda' terennümü vardı! Özellikle de gençlere, evlatlarımıza, sıkça tekrarlanan vasiyetleri' vardı. Bizlere, çok samimi ve içten nasihatları vardı. Bir ömrü iki güne sığdıracak büyüklükte dersleri vardı

Cengiz Aytmatov ismiyle birlikte, Kırgız hafızalara gelir, 9 yaşında babası Törekul Aytmatov'u kaybetmiştir Ruslar, 1990Tı yıllara kadar bu vahşi cinayeti saklamışlardır! Bir ömür, babasını bekleyen bir yürekte elbette aşkların en büyüğü olacak, hasretin kavurucu ateşi bünyesini sürekli kavuracaktı, “İçî dışına hâkim/ Dışı içine esir” bir ruhta, kalemin ifadesi bir sağanak haline dönecektir!

Rusya, sistem olarak bir kapalı kutudur! O sistemin bütün fırtınalarına rağmen eserleri 154 dile çevrilen bir kahraman, 'cihana ayna tutuyordu' Türk'ün en asil direnişi, kalemin verdiği ilahi ritminden alıyordu, Aytmatov'un bütün eserlerinde, Kırgız vardır. Tabiatıyla da, MANAS vardır! Ecdadın, hatıraları vardır,. Sürekli konuşur, bir coğrafya onun eserlerinde dillenir, asra ve zamana bilenir!

Türk Dünyası Hizmet Ödülleri; 2003 yılında başlayan çok ciddi, disiplinli ve sistemli bir yolculuğun kendisi olmuştur, 2003 yılında Denктаş'a verilen Hizmet Ödülü, 2004 yılında Mehmet Emin Aga'ya ve İbrahim Şerife, 2005 yılında Nursultan Nazarbayev'e ve 2006 yılında ise ödül Cengiz Aytmatov'a veriliyordu Bu ödülün gerekçeli kararında şu ifadeler yer alıyordu; "Cengiz Aytmatov, tüm zaman, mekân ve siyasi sınırlamaları aşarak Türk Dünyası'nın ortak bir tarih ve kimlik bilinci etrafından birleşmesini ve bu bilinç düzeyi ile geleceğe yönelmesini amaçlamıştır Eserleri Dünyanın 154 diline çevrilen Kırgızistanlı yazar Cengiz Aytmatov, özelde Türk Dünyası'nın kültürel birliğini savunurken: genelde de ortak bir dünyalılık bilinci yaratarak, doğayı çevre felaketlerine karşı korumayı da hedefler Ötelileştirme/ mankurtlaştırma", "kendisi olma" ve " çevre felaketleri" gibi çıgımızın temel sorunlarına, sanat dünyası içerisinde çözümler arayan ve bu sorunlara dünyanın dikkatini çekmeyi başaran Cengiz Aytmatov, Dünya'nın yaşayan en büyük yazarlarından biri olarak da kabul edilmektedir Kurulumuz Türk Dünyası'nı uyandırma, aydınlatma, ortak bir dil ve edebiyat ikliminde buluşturma gayretleri ve genel anlamda Türk Edebiyatını uluslararası düzeyde başarıyla temsil etmesi nedeniyle 2006 yılı Türk Dünyası Hizmet Ödülünün Kırgızistanlı yazar Cengiz Aytmatov'a verilmesini oybirliği ile kararlaştırmıştır. Kamuoyunun bilgilerine arz olunur,"

Elâzığ'da tarihi bir ağırlama yapılıyordu, Cengiz Aytmatov için Artık, Elâzığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu'nun Elâzığ'ı Türk Dünyasının maşeri vicdanı olarak düşünmesi ve şehirde birçok sokak, cadde ve park adına Türk Dünyasının önemli şahsiyetlerinin isimlerinin verilmesi gerçekten gurur verici bir yaklaşımdır, Elâzığ Valisi Muammer Muşmal'ın, Cengiz Aytmatov'a, 'Elâzığ'ın fahri hemşerisi' olarak hitap etmesi ve Belediye Başkanımızın şehrin önemli semtindeki bir parka Cengiz Aytmatov ismini vermesi tarihe şerh düşülen önemli katkılardır. F. Ü. Rektörlüğünün Aytmatov'a, 'Fahri Doktora' elbisesini giydirmesi sadece Elâzığ'ın değil, bu coğraf-

yanın bütün bu gelişmeleri anında yayınlayarak bütün dünyaya servis yaptığı çok önemli şehrin kazanımlarıdır,

Aytmatov Öğretmenevinin önündeki konuşmalarında; “Bugüne kadar pek çok tören, kutlama, bayram gördüm. Ama hiçbirisi Elazığ’daki kadar içten değildi. Burasını Türk halkının manevi azığı olarak görüyorum Şu anda mutluluğun zirvesini yakaladım Rabbim bana ömür verirse her yıl Elazığ’a gelmeyi düşünüyorum” Elâzığ, sen seversen böyle hep içten seversin. Ne kadar büyük bir kadirşinas dostsun! Dostluk elbette, ilânihaye devam eder. Ebedîdir

Cengiz Aytmatoğlu’un gençlere çok güzel telkinleri vardır, dünyanın en usta kaleminin; “İşte karşımızda küçük çocuklar duruyor. Gençler, gelecek sizin! Ben inanıyorum ki geleceğin büyükleri sizlerin arasından çıkacaktır. Aranızdan çok büyük bilim adamları çıkacak, inşallah uzaya sizler hâkim olacaksınız inanıyorum ki bu saydıklarım Elazığ’dan çıkacaktır, Elazığ adı öylesine konulmuş bir ad değildir. Burasını Türk halklarının manevi azığı olan bir yer olarak düşünüyorum Bunu fırsat bilip çok uzun konuşmak isterdim, Sizlere söyleyecek sözlerim, söyleyecek dileklerim var Çok daha önce de söyledim burada da tekrar edeyim; bugün buraya gelmekle ben kıvancın, övüncün zirvesine ulaştım, mutluluğun zirvesini yakaladım. Benim adıma düzenlediğiniz Hazar Şiir Akşamları ve bugünkü yürüyüş ile büyük kıvanç duydum bundan dolayı hepinize saygılar duyuyorum,”

Aytmatov, gençlere bilgi çağını, uzay çağını en büyük hedef gösterirken, Hazar Şiir Akşamlarının önemine işaret ediyorlardı; “Hazar Şiir Akşamları sonsuza kadar sürsün. Sizinle aynı yüreği aynı duyguları paylaşıyorum. Bu toplantıda aldığım manevi hazzı bir manevi mülk olarak kendime bir kazanç olarak kabul edip buradan öyle ayrılacağım Bu güzel organizasyondan dolayı hepinizi alkışlıyorum. Burada toplanmış olan çocuklara ve gençlere seslenmek istiyorum. Gençler; dünyanın geleceği sizlerin omuzlarınızda yükselecektir. Bunu iyi düşünün iyi anlayın ve bunu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın. Bugünü ve bu saati ömrüm boyunca unutmayacağım, Bugünkü yaşadığım şeyler Türk halkları arasında kardeşliği yakınlığı pekiştirmek için yapılan çalışmalara güzel bir örnektir. Yeniden hepinizi alkışlıyorum,”

Belki de, Aytmatoğlu’u hayatında en fazla memnun kılan husus, adına açılan park oluyordu. O artık, ismiyle ve bilumum güzellikleriyle bir Elazığlıydı! Elâzığ ismini her

gittiği iklimde terennüm edecekti, Elâzığ'a gelecekti. Kendi parkında, sohbetlere katılacaktı. Bugün buradaki sohbetimizde ve özellikle bu mübarek gecede ruhaniyeti aramızda dolaşıyor. Bu parkta yaptıkları konuşmalarında; "Ben bugün Elazığ'da bulunmamı kaderimin bana nimeti olarak düşünüyorum ve bunun için Allah'ıma şükrediyorum. Bana böyle bir imkânı sunduğunuz için sizlere de çok teşekkür ediyorum Adıma burada bir park açılmasından dolayı bana bu imkânı sağlayan ve bu lütüfta bulunanların cümlesinden memnun olduğumu, razı olduğumu özellikle Allah'tan razı olduğumu daha sonra da sizlerin cümlesinden razı olduğumu burada açık açık bildirmek istiyorum Bundan sonra parkın durumu hakkında sizinle devamlı iletişim içerisinde olacağımı parkın durumu hakkında sizleri arayacağımı bilmenizi isterim. Günümüzün mimarî tarzıyla yapılmış, bu güzel binaların ortasında bir ada gibi böyle bir güzelliğin oluşturulmasından dolayı duyduğum memnuniyetimi gittiğim her yerde, kendi ülkemde herkese anlatacağım, sık sık dile getireceğim. Parkın açılışı vesilesiyle Manas Destam'ndan bir bölümü Manasçımızın ağzından duymuş ve dinlemiş oldunuz Eğer imkân verilmiş olsaydı beş saat durmaksızın Manas'ı sizlere okuyacaktı, ancak verilen imkân neticesinde 5 dakika okuyabildi. Manasçımızın tarihe kazınmış olan kahramanlıklarımızı sesiyle yüreğiyle dile getirdiği inancındayım. Manasçımızın Manas'a başlamadan önce söylemiş olduğu bir atasözü vardı. Orada "Çırpı çınar olsun, küçük kuş büyük kartal olsun" diye ifadede bulundu. Ben onu parkımız için değiştireyim,. Parkımız da küçük bir çırpıdan çınara; kuştan kartala büyüme, gelişme göstereyim. Bu dileğimi burada arz etmek istiyorum. Bu güzel parkı adımı vererek düzenleyen bana büyük değer veren, bu parkı açan Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu'na ve bu organizasyona büyük önem veren Valimiz Muammer Muşmal'a minnet duygularımı sunuyorum. Bu park iyiliklerin, güzelliklerin mekânı olsun. Bu parkta dostluk adına güzel toplantılar olsun Bu güzel duygularla parkımızda bir araya gelmek hepimize nasip olsun,,"

Bugün güzel ve kutlu bir gecede bir aradayız Cengiz Aytmatov'un hatıralarını birlikte yad etmek için bir aradayız, Aytmatov'un bugün burada, kendi ismi ile ilânihaye anılacak bu güzel parkta bir vasiyeti yerine getirmenin de-mutluluğu içerisinde olduğumu söylemek isterim Bu park, yakın bir gelecekte, Elâzığ'ın edebi muhiti olacaktır Aytmatov gibi zirve isimlerin yetişmesine de vesile olacaktır. Bütün güzel dileklerin ve temennilerin tecelli ettiğini de söylemek isterim.

Araşan'daki Matem

MOLDO İSAOĞLU ZARILBEK

AKTARAN: CANGILMIRZA BAPAYEVA

Sabahleyin soğuk bir haber aldık Şair Ana-tay, bütün gece ağır zahmet çekmiş gibi, Kazakov'a telefon açıp Çıke¹⁰'nin vefat ettiğini söyledi Bu beklenmedik haberle yüreğimiz burkuldu. Aksakal Sooronbay Cusuyev, dinlenme odasından çıktığında, bizim boynu bükük hâlimizi gördü; haberi öğrenince, rengi atarak sofaya çöktü, sessizce başını salladı, "Gece yarısı olmuş, rahatsız etmiyoruz," dedi Anatay, Söke¹¹, yüreği sızlayan bir edayla "Dâhiler de böyle gidebiliyormuş, demek! Cengiz'le biz kardeş gibi olmuştuk; aynı kapısından girip çıktığımız bir apartmanda, üç sene komşu kalmıştık. Kendisinin de kitabında yazdığı gibi yakın arkadaş olmuştuk" diye ilâve etti,

Ne yazık! Dünya fânî, ecel büyük,,, içeceğin suyun bittiğine inanmak istemezsin

Geniş ve derin anlayışlı, ileri görüşlü büyük insanın öbür dünyaya sefere çıkması, "Araşan Yazarlar Evindeki bir grup yazarın matemi, iğbirarı oldu. Aynı gün öğleden sonra, Cengiz'in naaşı Alman topraklarından henüz Kırgızistan'a getirilmemiş olmasına rağmen, Sooronbay Cusuyev'in (Kırgız Halk Kahramanı, Halk Şairi) teklifiyle, bir araya gelip onu anmak için, tarihçi Bayas Tural'la bir masa hazırladık, Geçen sene yılbaşı arifesinde Kırgız Cumhuriyeti Millî Yazarlar Birliği'nde Cengiz ağabeyimiz başta olmak üzere Süyünbay Eraliyev, Sooronbay Cusuyev, Tölögön Kasımbekov, Rustam Rahmanberdiyev ve aksakal yazarımız Caparkul Toktonaliyev ile toplanmıştık. Onlar başköşede oturup hürmet görmüş, bize hayırlı dualar etmişlerdi, "O toplantının son olacağını kim bilebilirdi?" dedi Sooronbay. "Ah, Cengiz, heybetli cüssesi ve her zamanki saygınlığıyla, biz meslektaşlarıyla ilgilenip oturuyordu. Millî Yazarlar Birliği Başkanı Omor Sultanov'u Rusya'da aldığı Lomonosov nişanı dolayısıyla kutluyor, sevinçten nişanın kurdelesini elleriyle düzeltiyordu. Meslektaş öğrencisine karşı bu davranışı, usta yazar Cengiz Aytmatov için mütevazılık ve insan ruhu bilgeliğinin göstergesi değil mi?

¹⁰ Çıke: Cengiz isminin kısaltılmış şekli

¹¹ Söke: Sooronbay isminin kısaltılmış şekli

10 Haziran 2008 Nürnberg gecesi, artık tarihte siyah bir noktadır, 14 Haziran'da merhumu son yolculuğa uğurlarken, hayatımda ilk defa, toplanmış olan bu kadar kalabalık bir halkın yüzünü tek bir ifadenin -kaygı ve hüzün- kapladığını gördüm. Otuz bin kişi civarında; ağlayan, sızlayan, acı çeken insanlardan oluşan bir kitle Ata Beyit'e kadar yol boyunca dizilip eşlik ederek son yolculuğa uğurluyorlardı.

SÜYÜNBAY ERALİYEV AKTARAN: CANGILMIRZA BAPAYEVA

Bugün kutlu Kırgız yurdunun en matemli, en acı günü,, Manas'tan sonra kahraman olarak görülen bilge oğlu Cengiz'inden ayrıldı. Tuğumuz inmiş durumda. Onu dünyaya, bizim toprakların analık hasiyeti vermişti. Onu Kırgız halkı, kendisinin yüzlerce asırlık dehasından yaratıp eriterek kendi kanına karıştırmış gibiydi. Onun heybetli görünüşü de Tiyeşan'ın kayalarından yontulmuş gibiydi. O, kar kasırgası gibi kanatlıydı. Kader, tabiat ona yıldırım ateşinden yaratılmış gibi keskin ve güçlü bir kalem bağışladı. Onunla, dünyayı fethetti. Cemiyetin ve ferdin hayatındaki özellikleri o, herkesten önce gördü. O, aklının berraklığından çıkan keskin felsefî-siyasî düşünceleriyle bütün yeryüzünde tanındı. Bir kere söylendiğinde bile akıllarda kalacak asil sözün kudreti, ondaydı. Onun yazarlık fetihleri, Kırgız toprağına gurur ve şöhret getirdi. Biz Kırgızlar, ona ne kadar değer verebildik; bu, ayrı bir mevzudur. Bunu gelecek nesillerin değerlendirmesine bırakalım.

Evet, o, bütün ömrünü ve yaratıcılık gücünü insanoğluna adanmış bir dâhi idi. O, devrin, âlemin büyük Aytmatov'u idi,. Onun kalbinin mûsikîsini, zil sesi gibi kulağı hoş gelen sesini, dünyada her halk duydu; asil ümidin, zevk dolu yeteneğın tükenmez pınarı gibi dinledi. Onun ruh zenginliğı, yeryüzündeki en uzun sular gibi devlet sınırlarını, çeşitli halkları, kıtaları gezip, güneşin sıcaklığı altında yağmur bekleyen toprakların susuzluğunu gidermek için hizmet etti.

Gökyüzündeki güneşin ışığı yeryüzünü nasıl ısıtıysa, onun canıyla birlikte büyük istidadından yaratılan asil dünyası da insanların yüreklerini öyle ısıttı,. Onun hayatı ve yaratıcılığı, yüceliğı ona aratmadan, yücelik onu buldu. Onun kaleminin gücü, solmaz ebedî pınarı, hayata ve insanlığa olan derin sevgi-sindeydi.

Onun çevresine sıcaklık ve ışık saçan bedeni, onu veren kutsal toprağına geri döndü. Onun soluduğı hava, onun içtiğı sular adına, onun özellikle çıkıp tepelerinden etrafı seyrettiğı dağlar adına, onun aldığı bir sıcak nefes gibi uzaktaki gökyüzünde parlayan bir yıldız daha -Kırgız yıldızı- ebediyen parlayacak. Bugünden itibaren Cengiz, ebediyete sefere çıktı. Çünkü onun parlak yeteneğinden yaratılan paha biçilmez mirası, sadece bugün için değil, gelecek nesiller için de ebedî bir hediyedir,.

Bütün dünyanın sevgili yazarı Cengiz'e 'Elveda!' demeye dili varmayan binlerce insanın şu anda içi burkulmaktadır Toprak ana bile sersemleşmiş gibi.

Ama ne çare, vedalaşmaya mecburuz. Elveda, kardeşim, nur içinde yat!

Biz, Sizi Manas Alemine Çaresizce Yolladık

ABDILDACAN AKMATALIYEV AKTARAN: CANGILMIRZA BAPAYEVA

Cengiz Aytmatov, asrın, insanlık hayatının manevî gururu, halkımızın büyük sembolü, manevî dayanağı olarak dünyada tanınarak; Kırgız'ın şanlı adını, zatını dünyanın her köşesine duyurdu, 'Kırgız' ve 'Cengiz' adları adetâ bütünleşti: Kırgız denince, Cengiz; Cengiz denince, Kırgız gelir akıllara.

Cengiz Aytmatov, Kırgız halkının baba mirası, anne nasihati gibi muhafaza ederek, nesilden nesle aktardığı Manas ve destanının manevî mayasını, XX. yüzyıla uygun biçimde taşıyarak dünya sanatının yüksek seviyesine ulaştırdı.

Cengiz Aytmatov, derin anlamlarla yüklü eserlerinde, Kırgız halkının dünya algılayışını, gelenek ve görenekleriyle kültürünü, felsefesini, güzellik anlayışını yansıtarak eşsiz bir dünya yarattı ve edebiyat dünyasına kazandırdı

Cengiz Aytmatov'un yaratıcılığı sadece edebiyatın değil, genel olarak millî sanatımızın başka türlerinin de yüksek seviyeye ulaşmasında etkisini gösterdi. Onun eserlerinin temelinde müzikte küçük şarkıdan başlayıp senfoni ve bale eserleri yazıldı Resim sanatında onlarca, yüzlerce eser yaratıldı, tiyatro oyunları, sinema filmleri uyarlandı.

Gençlerimizin dünyaya ahlakî bakış açısının şekillenmesinde de büyük yazar ve çağdaş düşünürün kanatlandırıran eserlerinin, makalelerinin, sohbetlerinin didaktik manası büyüktür,

XX. yüzyılın Homer'i olarak adlandırılan Son Mogikan, büyük manasçı Sayakbay Karalayev bu dünyadan göçtüğünde, mezarının başucunda Cengiz ağabeyimiz, "Belki şu anda, kendi anlattığın yüce Manas, 40 eriyle birlikte seni izliyor ' demişti. Bugün, XX. yüzyılın ikinci Mogikanı, dünya değiştirdi ve sevdiği yazarını uğurlamak için on binlerce halk toplanıp geldi. Ve o büyük Manasçı'nın "Gök ağladı, yer ağladı; almak istemeyip mezar ağladı,' dediği gibi, Kırgız'ın ebedî rehberi Manas babamız önderliğinde Kırgız'ın yüce ruhları da Sizi Ala Dağ topraklarından, ak kalpak halkınızdan ayırmaya kıyamıyorlar,,

Ne çare, yaradılışın büyük nizamına baş eğmemek elde değil. Biz, sizi Manas'ın âlemine, çaresiz, uğurladık,

Aytmatov'un ikinci ömrü, ruh ömrü, ebedî ömrü başladı.

Ala Dağ'daki Matemli Gün

A. SARMANBETOV AKTARAN: CANGILMIRZA BAPAYEVA

Oyy, yalan dünya! Fanî olduğun, gerçek miydi? Samimî eserleri, derin fikirleriyle, sadece çok eski zamanlardan beri varlığını sürdüren Kırgız halkını değil, tüm dünyayı, dağ tepesindeki Tibetlilerden Avustralya'nın uzak adalarındaki kabilelere kadar herkesi şaşırtan, hayranlık uyandıran; kendi kalbini koparıp kalbinden gelen ışıkla soydaşlarına yol gösteren Danko gibi insanların iç dünyalarına ışık saçan Cengiz'i de götürdün! Evet, sadece aldın gittin, lâkin onu yenemezsin! O, arkasında bıraktığı Ala Dağları gibi yüce eserleriyle bakî oldu. Onun için ölçülmez derin, henüz çözemediği Dünya kaldı; kendisi ise gitti...

Kırgız ülkesi için en acı günlerden biri olan 14 Haziran'da, Hükümet Evi'nde tan ağarırken, altın tündüklü¹² al bayrak yükseltilmedi, şehir sükûnet içinde, Ala Too meydanında da bayraklar dalgalanmadı, Cengiz Aytmatov'un ruhuna saygı duruşunda eğildiler. Usta, gitti dünyadan! Dağ göçtü!

Halk, "Alp Atayla vedalaşmak için tan ağarmadan Kırgız Filarmoni Binasının önünde toplandı; yüzlerinde acı ve hüznün ifadeleriyle bekleyiş içindeler, "İğne atsan yere düşmez" bir kalabalık oluşmuş; bekleyen insan kitlesi, canlı bir deniz gibi, Genç-yaşlı, kadın-erkek, köylü-şehirli, yakından-uzaktan gelenler

Herkes, Bilge'ye taziyesini bildirmek, son kez onun suretini yüreklere mühürlemek, vedalaşmak için burada. Havada ise kopuz ağıtının hüznü çınlaması, .. Merhametsiz, kör ecel!

Beyaz mermer salonda, beyaz-kırmızı güllerle sarılı tabut,.. İçinde bir dünya yatıyor! Ve ne yazık ki şu anda o, aşkla, binlerce zahmete katlanarak, emeğini esirgemedi uğrunda çalıştığı halkının arasına giremiyor; herkesle şefkatle selamlaşamıyor, salim düşüncelerini paylaşamıyor, konuşamıyor; etrafındaki feryadı duymuyor, matemi hissetmiyor, dermansız yatıyor. Nasıl? Nasıl olur da büyük Cengiz'imiz ebediyen yok?

¹² Tündük: Keçe çadırın tepesindeki kasnak Kırgız inançlarına göre çadırın içine ışığın girmesini sağlayan tündük aynı zamanda kutun girdiği yerdir

Cumhurbaşkanı başta olmak üzere, yafan uzak demeden cenaze törenine gelen fikir arkadaşları, meclis üyeleri, devlet ve iş adamları, meslektaşları, öğrencileri, büyük kayıplarını henüz kavrayamayan ama duygulu ve vakur bir tavır içindeki geleceğin emanetçileri, küçük çocuklar,,, Alp Atam'ın yanından geçerek veda yolunda Cengiz'lerinden ayrılıyorlar. Artık bu dünyada Alp Atası'yla hiç görüşemeyecekler,

Yaklaşık bir ay önce, tenkitçi, merhum Keneş-bek Asanaliyev'in Yazarlar Birliği'ndeki 80. yıldönümü toplantısında "Belgesel çekimi için Atabeyit'e gidiyorum, arkadaşımı anma faaliyeti yaptığınızı duyunca uğradım. Yazarlar Birliği olarak iyi işler gerçekleştiriyorsunuz." diye konuşmuş, merhum arkadaşına taziye bildirmişti. Ondan sonra, Birlik'e gelmek bir daha nasip olmadı kendisine,,,

Rengârenk çiçeklere sarılmış tabutun yanından • geçenlerin bazılarının düşüncelerini okuyabiliyordum: "Ben, Cengiz'i anlayabildim mi, değerini bilebildim mi? Onun yüceliğini, asaletini kavrayabildim mi? Malın-mülkün peşinde; açgözlülük ve kıskançlığın pençesine düşerek, onun iyiliğini görmek istememiş ve kusur arayıp kendisine gereken saygıyı göstermeden, bazen hakaret bile etmiş miydim? Şimdi nasıl temizlerim bu ayıbımı, nedamet duygusu veren günahımı? Affet, affet beni yüce zat!" Evet, Bilge'nin akıl hazinesi gibi sözlerini anlamak için, daha çok "Asra Bedel günler" geçirmek lazım! Bazıları ise Cengiz'in yanında geçirdikleri parlak zamanlarını, onunla konuşmalarını, fikirlerini, dualarını anarak merhumun yokluğunu hissediyorlar gibi,

Tibetli, Hintli, Maya,,, âlimlerinin iddia ettikleri gibi, öldükten sonra insan ruhunun yeryüzünde dolaşması bir gerçekse, sakın XX., yüzyılın Manas'ı, Cengiz olmasın? Çünkü onların bilgeliği, yüceliği, vatanseverliği, güçlü bir devlet yönündeki düşünceleri aynıdır.

Ulu Ulunun ululuğu onu kaybettikten sonra anlaşılır. Aytmatov'u son seferine uğurlarken, hükümet ile muhalefet, uzak ile yakın, dini-dili farklı olanlar, gençler-yaşlılar, hepsi tek bir vücut gibi omuz omuza uğurladılar onu Bilgenin "Fanî dünyada alçalmadan, kutsal halkınız için hepiniz birleşin. Yarın, siz de benim gibi toprağa verilirsiniz; vatan ve halk ise ebediyen kalır," nasihati, bir işaret değil midir? İnsan ve araba seli, büyük istidadı Atabeyit'e getirdiler, Alp Atanın son durağı,, Yüreklerde yankılanan cenaze,,, Ruhun derinliklerinden çıkan sözler,,, Dimdik yükselen Ala Dağ,,, Gökyüzünde uçan kartal... Alçak dünya, Ah, yalan dünya! Kendi vatanında acı

represyonun kurbanı olan düşünürlerin arasında babasının da kemikleri bulunduğunda, kendisinin Atabeyit olarak adlandırdığı avuç kadar yerde, şimdi kendisi toprağın altında, yükselen çiçek tepesinin altında kalıyordu. Yalnız Hayır, o insanların gönüllerinde eriyip gitti. Şimdi onun ikinci, gerçek ömrü başladı. Seferiniz huzurlu olsun!

Öldü demek olur mu, bir düşünün,

Arkasında ölmeyecek söz bırakana'

Aytmatov'u Dünyaya Tanıtan "Aşk" Hikâyesi

SAİDA BURHANİDİNOVA

Eserleri 157 dile tercüme edilen, dünyaca ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov'un "Cemile" adlı hikâyesi 1958 yılında yazıldı. Eser aynı yıl, Moskova'da çıkmaya başlayan Sovyetlerin en önemli ve Rusya'nın en eski edebiyat dergilerinden biri Noviy Mir (Yeni Dünya) dergisinde yayımlanır,. Diğer eserleri gibi bir kaç dile tercüme edilen bu eser, bazen tarif etmeye bile zorlandığımız aşk konusunu, en yalın haliyle anlatmasıyla okurları tarafından çok büyük ilgi görür.

Bu hikâye yazarın tanıdığı olduğu olaylardan hareketle kaleme alınmıştır, Aytmatov, Cemile hikâyesine ilhamını veren olayı şöyle nakletmektedir: *"Savaştan önce genç yaşta evlenen kadınlar, hemen hemen hiç boşanmazlardı. Bir kız bir kere evlendi mi, o ailede sürekli kalırdı Hatta kocası öldüğünde ve kadın dul kaldığında, herkes onun kocasının akrabalarında kalması için gayret gösterirdi, özellikle de çocukları varsa. Aile hayatı, akrabalık ve aşiret prensiplerini her şeyin üzerine çıkaran bir gelenektir bu. Ama savaş bunun tahrip edilmesinin başlangıcı oldu. Akraba çevremizde böyle bir olay Cemile adlı hikâyenin yazılmasına sebep oldu,"*¹³

Cemile hikâyesi Rusya'da yayımlandığında, büyük ilgi görür, Aytmatov, *"Cemile ile Dan-yar mutlu oldular mı?"* diye binlerce mektup aldığını söylüyor Fakat bu ilginin yanında çok ağır tenkitlere de hedef olmuştur. Yazar o sıralarda uğradığı tenkitleri şöyle ifade eder:

Cemile yayınlandığında, seçkin bir Kırgız yazar tarafından adım kötüye çıkarıldı. Hem de bir parti kongresinde bütün kamu oyuna.

Onun bu tavrı, edebî eserlerin rolü ve önemi üzerine yapılan en ilkel fikirleri gösteriyordu. Amaçları parti ideolojisi dikte etmektir. Bir kitap halkın ruhunu eğitmeliydi. Örneğin bir boşanmanın mutlaka parti teşkilâtında görüşülmesi gerekliydi. Temel olarak ailenin bütünlüğünü savunuyordu parti teşkilâtı,"

Yazar, hikâyesinin kahramanı Cemile'nin askerdeki kocasını terk edip bir başkasıyla beraber olmasının sosyal ahlâk, töre ve parti tarafından hoş karşılanmadığını ifade etmeye devam ederek uğradığı hakaretlerden sadece birini nakletmektedir,,

¹³ KOLCU Ali ihsan. Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı Ankara, 2004 s 275

Cemile'nin davranışını hazmedemeyen kimi eleştirmenler, arkalarına sözde halkın görüşünü de alarak Aytmatov'a hücum etmekten geri durmamışlardır,. Bunlardan biri, bir köylünün "kırbacımla o yazarı dövmek isterdim" sözünü. Yazarlar Birliği'nde yapılan bir toplantıda orada bulunan Aytmatov'un yüzüne bakarak ve pervasızca aynı sözü tekrarladığını, yazarın kaleminden öğreniyoruz: "Burada halkın sesini duyuyorsunuz" diye konuşmasına devam etti bizim klâsik yazarımız. Yalnız halktan duyduklarımı bu kürsüden aktarıyorum,. Ve bu yazar şimdi aramızda,. Maalesef kamçı şimdi yanımda değil, yoksa Cemile'den dolayı hakettiği dayığı ben burada kendisine atardım,,

Beni hayal kırıklığına uğratan bu saçmalıkları dinlerken, oldukça tuhaf olmuştum. İnsanlar gözünü bana dikip kıkır kıkır gülüyorlardı Bazıları beni dürtüyor veya tiksinierek tükürüyorlardı. Başka biri bağıırıyordu. "Doğru! Bunları kırbaçlamak lâzım! Bütün halkı bozan işte bunlar! Bu tam bir burjuva etkisi. İşte bu sınıf düşmanlığı buradan geliyor.

*Buna cevap vermeyip sanki eğlendirici bir şeymiş gibi gülüp geçtim Ama gerçekte hiç de hoş bir şey değildi"*¹⁴

Eseri Fransızcaya tercüme eden Fransız şair Louis Aragon ise hikâyeye yazdığı önsözde hikâye için "**dünyanın en güzel aşk hikâyesi**" ifadesini kullanır ve şunları ekler:

Ey Alfred de Musset, Kırgız boylarındaki bu ağustos gecesini de, otuz yaşında hayatını ve gücünü hiç kaybetmediğini söyleyebilen bu genci de kıskanmalısın dostum!

işte şimdi burada, Villon'un, Hugo'nun, Baudelaire'nin, Paris'inde, kralların ve devrimlerin Paris'inde, ressamların yüzyıllık Paris'i olmakla övünen her taşı ya bir tarihi, ya bir efsaneyi hatırlatan şu Paris'te Werther, Berenice, Antoine ve Kleopatra, Manon Les-caut, Education Sentimentale, Dominique, hepsi birdenbire gözümden düşüverdi Çünkü ben Cemile'yi okudum Romeo Juliette, Paolo ve Francesca, Hernani ve Dona Sol, artık bunların hiçbiri gözümde değil, çünkü ben ikinci cihan savaşının üçüncü yılı yazında, 1943 yılının o Ağustos gecesinde Kurkureu vadisinde bir yerde Zahir arabalaları ile giden Danyar ve Cemile'ye, bunların hikâyesini anlatan küçük Seyit'e rastladım,

¹⁴ KOLCU, Ali İhsan Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı Ankara. 2004, s 277-278

Kimileri Cemile'nin aşkına hayranlık duydular, kimileri de ailesini bırakıp gittiği için Cemile'yi kınadılar, Cemile'yi kınayanlar, demek ki küçük Seyit kadar onun mutsuzluğunu anlamamışlar. Seyit, yengesinin orda mutlu olmadığına inanıyordu, çünkü üvey ağabeyi Sadık'ın Cemile'ye karşı ilgi duymadığının farkındaydı Hatta ağabeyi askerdeyken, mektuplarının sonunda aceleyle "eşim Cemile'ye selam" deyip geçiştiriyordu. Buna karşı Seyit, ağabeyine kızmakta ve kendisi de yengesine âşık olmasına rağmen, onun Danyar ile yaşadığı aşkına saygı duymaktaydı

Siz, Cemile'yi okudunuz mu?

CEMİLE

Dünyanın En Güzel Aşk Hikâyesi! *Louis Aragon*

Cemile, ikinci dünya savaşının üçüncü yılında, Kursk ile Orel'dun meydanında savaşın şiddetlendiği dönemlerde, Talas'ın Kürküröö köyünde yaşanmış bir aşk hikâyesidir. Unlu Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov, hikâyeye adını verdiği Cemile isimli genç bir kadının savaşın zor ve yokluk yıllarında, her şeyden önce, törenin yasaklarına rağmen yaşadığı aşkını, kayınbiraderi Seyit'in dilinden anlatır,

Cemile, Batkayır köyündeki yilkıcının kızı. Bizim Sadık da yilkıcı idi Yayladaki çobanların düyününde Kız Kovalama oyununa katılmış, Cemile'ye yetişemediği için namusundan onu kaçırdığını duymuştum. Eltilerinin, "Öyle değil ikisi de severek evlendiler" dediklerini de hatırlıyorum. Ne olursa olsun onlar sadece üç dört ay birlikte yaşadılar, sonra da Sadık ahimi askere götürdüler

Cemile güzel, canlı, hareketli, büyüklerine saygılı, ancak kimseden de sözünü esirgemeyen bir kadındır, bu karakterleriyle de kayınvalidesinin güvenini ve saygısını kazanmıştır. Köyün bütün delikanlıları, özellikle cepheden geri dönenler ona hayrandır. Savaşın bu zor günlerinde, köyün bütün işleri çocuklara ve kadınların üzerine kalır,

Bir gün eve geliyordum, yaklaştığımda annemle köydeki toprakların işlenmesinden sorumlu olan Orozmat'ın nedendir tartışmakta olduğunu gördüm Orozmat yengemin harmandan savaş meydanına gidecek buğdayları arabayla istasyona taşımaya için annemi ikna etmeye çalışıyordu Annem yengemin bu kadar zor işleri yapmasına karşıydı "Bırakın gelinimin elindeki orağına dokunmayın, zaten yalnızlığın

acısını çekiyor, iki ailenin güçlükleri baş kaldırtmıyor” diye inat ediyordu Fakat sonunda idareci Orozmat benim ve köyümüze yeni gelen Danyar’ın yengeme yardımcı olmamız şartıyla annemi bu işe ikna etti. Yanımda yengem iş yapıyorsa ne güzel olurdu diyen çocukça bir düşünceyle o anyengemi yakından tanımak için iyi bir fırsat yakaladığıma sevinmiştim Fakat bu işin sonunun nasıl sona ereceğinden ne annemin ne de benim haberim vardı

Köy halkının yeni akraba diye seslenmeye başladığı uzun boylu Danyar, küçükken yetim kalmıştır Oldukça içine kapalı, yaralı olduğu için cepheden ata yurduna geri gönderilmiş bir Kazak gencidir,

idareci Orozmat’ın dediği gibi, artık Cemile, Danyar ve kayınbiraderi Seyit birlikte harmandan istasyona yük taşımaya başlarlar. Sabahın erken saatlerinde at arabasına buğday çuvallarını yükleyip, Ağustos’un sıcak güneşi altında saatlerce yol alırlar. Birbirinden güzel renklere bürünmüş tabiatla kucak kucağa, geniş tarlaların çakıllı yollarından, yaklaşık yirmi kilometrelik yolu aşp aşağıdaki Kara Dağ’ın boğazından geçerek istasyona gelirler. Dönüşte yeni yeni parlayan yıldızların ışığında düşüncelere dalmış bu üç kişiye arabanın gıcırtiları, taşlara çarpan tekerleklerin takırtiları, çağıldayan dere ve zaman zaman söylediği türkülerle Danyar’ın yanık sesi eşlik ediyordu,

Savaşın birleştirdiği bu üç insanın erzak taşımaları sonbahara kadar devam etti. Ağustosun erken saatleri, yirmi kilometrelik mesafeye at arabasıyla gidişleri, akşam yorgun dönüşler, birlikte oturup kalkmalar, dinlenmeler bunlara gönül birliği verdi. Bu gönül birliği zamanla Cemile ile Danyar’ın kalbinde gizlice gelişti Danyar, bu aşkın imkânsız olduğunu düşündüğü için, bu gönül meselesini belli etmemeye çalışıyordu, ama onun türküleri, yalnızlık çeken aşkını itiraf ediyordu. Cemile ise ak oramalı hümeti bu sevdadan çekilmek istedi, yuvasına vefalı olmaya çalıştı. Fakat aşksız orda mesut olamayacağını anlayınca, yeni yeşeren aşk filizlerini kalbine gömmektense Danyar ile memleketini terk etmeye karar verdi. Onlar aşk ümitleri ile Kürküröö’den uzaklaşırken, onları bir tek Seyit görmüştü.

Akşam üzereydi, sahilde fundalığın arasında resim çizip oturuyordum. Bir vakit başımı kaldırdığımda sahilin karşısına geçmekte olan iki kişiye gözüm çarptı Onların

Cemile ile Danyar olduğunu hemen tanıdım Nedendir bir şeyden yüzünü saklıyormuş gibi gidişatları vardı

Bunlar bizim köyü bırakıp kaçmakta olduğunu anladığımda yüreğim sızladı. Şoke oldum, arkasından bakarak durduğum yerde kaldım. Ne yapacağımı bilemiyordum, seslenmek istedim fakat dilim damağıma tıkanmış gibiydi

Danyar ile Cemile arkasına hiç bakmadan demir yolu kavşağına doğru hızlı ilerliyorlardı Onlar ilerledikçe ilerledi uzaklaştıktan bir vakit sonra çığın arasından görünmez oldu.

İşte o an aklım başıma geldi, -Cemile-e-e-e! diye var gücümle seslendim.

Hüzünlü tarlanın üzerinden: "e-e-e!" yankıları geliyor arka arkaya, sonra da dertli dertli basılıyordu ancak,

-Cemile-e-e-e diye tekrar acılı seslendim Sonra yerimden fırladım, onların peşinden koştum Suyu su demedim, çizmeli, üstü başımla suya atladığımda dayanılmaz soğuk suyun sıçramaları yüzüme, bütün boyuma geliyordu Herşeye rağmen peşinden koştum. Bir vakit ayağımla birşeye çarpıp, bir anda yüzümle yere düştüm Öylece başımı kaldırmadan, yüzümü kapatarak hüngür hüngür ağlayıverdim, Altımdaki nemli toprak koklanan yer, elimi, yüzümü üşütüp, akşamın karanlığı sırtıma ağrını yüklemiş gibi, nefesim boğulup, çığlar ile acımı paylaşarak, etrafımda hüzünlü ses çıkartıyorlardı Deminki Cemile'ye seslendiğim ses hala hüzünlü tarlanın üzerinden yanıkliyormuş gibi kulağımdan gitmiyor,,

-Cemile, Cemile! - diye çocukça hıçkırıklarla, en yakın, en değerli kişilerim ile vedalaşıyordum Ancak o anda, ben yerde ağlıyorken, kendimin de Cemile'ye aşık olduğumu anladım

Evet, belki bu benim çocuklukdaki en temiz, en saf sevgimdir!

Yüzümü göz yaşlarımdan nemlenmiş

yenime kapatarak, uzun müddet ağladım Baktım ki, ben o anda sadece Cemileler ile vedalaşmamışım, kendimin çocukluk çağlarımla da vedalaşıyormuşum meğer

Bir gün evde oturmuş, okulun duvar gazetesi için resim yapıyordum. Annem de yanımda soba yakıyordu, işte o sırada ansızın kapı açılıp Sadık ahim odaya daldı, O kadar öfkeliydi ki, o öfkeyle bana doğru yürüdüğünde omzuna astığı kaputu uçup yere düştü

- Bunu kim yaptı ? diye elindeki kağıdı gözüme sokarak sordu.

Şaşırmıştım Bu benim harmanda, kurşun kalemle Danyar ile Cemileyi çizdiğim ilk resimdi. Onlar o anda bana canlı canlı bakıyorlardı sanki -Ben yaptım

-Ya bu, bu kim?

-Danyar,

-Hainsin sen! diye haykırdı yüzüme.

Sinirden kendini tutamayan Sadık abım resmi parça parça yırttı ve kapıyı çarparak çıkıp gitti Evin içini uzun ve sıkıcı bir sessizlik kapladı, sonra annem üzüntülü sesiyle:

-Sen biliyor muydun ? diye sordu,

-Evet, biliyordum

Annem sobaya dayanıp bana öyle şaşkın, öyle suçlayıcı bakıyordu ki. Kesilecek parmağı sonuna kadar keseyim diye ben: "Onların resimlerini yine yapacağım" dedim. Annem sesini çıkarmadı, acı ve çaresizlik içinde başını sallayıp yere eğdi

Saçılıp yere düşen kağıt parçalarına bakarak, içimi yakan açığı dayanamıyordum Ben kime ihanet ettim! Niçin hain oluyormuşum ben! Peki, ailemiz, soyumuz için "hain" olayım fakat ben insanî gerçeğe, hayatın gerçeğine, o iki insanın gerçeğine ihanet etmedim! Ben hayatın gerçeklerine karşı her zaman adaletli davranmışımdır. Benim bu iyi niyetimi kimse anlamazdı ki, onu halka açıklayamazdı bile, çünkü canımdan artık seven annem de anlamıyordu

Dünyânın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi

LOUIS ARAGON ÇEVİREN: KEMAL GÖZ

Rudyard Kipling'in "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi" adında bir eseri var. Bu hikâyeye konulan adın üzerimde bıraktığı tesiri hiçbir zaman unutamam Ben 12 yaşındayken "Merkür Defans" yayınlarından çıkan ve "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi" adını taşıyan bir kitap geçmişti elime. Bu esere ismini veren hikâye, kitabın başında yer almış O hikâyeyi okumaya bir türlü karar verememiştim,. Ancak bütün kitabı okuduktan sonra biraz önce bahsini ettiğim hikâyeyi okumuştum. Bunun gibi isimlerin ne okuyacağını bilemeyen kararsızları tuzağa düşürmek için verildiğini, böyle bir isimle basılan hikâyenin asla "Dünyanın aşkı anlatan en güzel hikâyesi" olamayacağını çok iyi biliyordum Aslında bu hikâye, koyulan adına hiç de yakışmıyordu. Bu yüzden şimdi bile Kipling'i af f edemem.

Fakat "Cemile" hakkındaki düşüncülerimi yazmaya başlarken, her ne kadar tereddüt içinde olsam da, ifade edebilirim ki bu eser benim için "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi", İşte bu yüzden boş vaktimin olup olmadığını düşünmeden bütün işlerimi bir kenara bırakıp kendime çalışacak zaman yarattım ve bu hikâyeyi çevirdim. Artık "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi", benim elimde, basılmaya hazır bir halde duruyor. Bu sözü durmadan tekrar etmekten kendimi alamıyorum Bundan başka herhangi bir övgü sözü de kullanmak istemiyorum zaten Bu hikâye hakkında, kitabın kapağına çala-kalem bir şeyler yazıp altına imzamı atsam da olurdu. Fakat ben, "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi" diye birkaç övgü sözü yazıp bununla yetinemeyeceğimi, kendimi tutamayacağımı anladım,.

Bu hikâyeyle "Noviy Mir" dergisinin 1958'de çıkan Ağustos sayısında, Kırgızcadan Rusça-ya çevrilip basıldığı zaman tanıştım. Yazan hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Hemen onun hakkında araştırma yaptım, fakat bana gönderilen bilgiler Cengiz Aytmatov hakkında o kadar az şey anlatıyordu ki, Anladığım kadarıyla o, edebiyat dünyasına yeni giren gençlerdenmiş. Yazar Cengiz Aytmatov, 12 Aralık 1928'de doğmuş. Demek ki "Cemile" yayınlandığı zaman daha 30 yaşında bile değil, Kırgızistan'ın Şeker köyünden çıkan hükümet görevlisinin oğlu, ilkokulu kendi köyünde, orta okulu ise biraz daha büyük bir çevrede, bir kasabada okumuş On beş yaşındayken, yâni II Dünya Savaşının 3. yılında, yâni "Cemile"deki olayların geçtiği

yıllarda, köydeki bütün yetişkin erkekler askere gittiği için Aytmatov, köy muhtarlığında çalışmaya başlamış. Bu bilgilerin ne kadar yetersiz olduğu açıkça ortada değil mi? 1946 yılında Aytmatov, Kırgızistan'a sınır komşusu olan Cambıl (Taraz) şehrine giderek Ziraat Meslek Lisesinde okumaya başlamış. Bu okuldan sonra Kırgızistan Ziraat Enstitüsüne girerek bu enstitüden 1953 yılında mezun olan genç adam, daha sonra Kırgızistan Hayvancılık İlim Araştırmaları Enstitüsünde çalışmaya başlamış

1952 yılından itibaren Aymatov'un hikâyeleri Kırgızistan'da neşredilen Rusça ve Kırgızca basın-yayın organlarında yayımlanmaya başlamış, O, Kırgız yazarların bazı eserlerini Rus-çaya da çevirmiş, 1956-58 yılları arasında ise Moskova'daki iki yıllık Yüksek Edebiyat Okulunda okuyan Aytmatov, tarihler 1957'yi gösterirken Sovyet Yazarlar Birliğine üye olarak kabul edilmiş

Benim bildiklerim bunlardan ibaret. Bunlardan başka elimde, onu anlatan hiçbir şey yok Maalesef bu bilgiler, Orta Asya'nın bilinmeyen bir köşesinde yaşayan genç adamın XX yüzyılın ikinci yansı başlarken "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi"ni - ben öyle olduğuna eminim- nasıl yazdığını bize açıklamaktan yoksun,

Her haliyle övünen, gururlu, mağrur Paris'te, Hugo ile Volter'in Paris'inde, nice krallar ve devrimler gören Paris'te, her bir taşı uzun uzun hikâyeler ve efsaneler hatırlatan büyük ressamların Paris'inde, ateşli aşkların ve âşıkların şehrinde, görmediği, okumadığı başından geçmeyi kalmayan bu şehirde ben "Cemile'yi okudum,, İşte o an, Ver-ter ile Veronica'nın, Antoni ile Kleopatra'nın ya da Manon Lescaut'un¹ benim gözümde hiç biri değeri kalmadı ve işte o an Romeo ve Juliet'in Paolo ile Françeska'nın, Ernani ile Danyarson'un hayalleri gözlerimin önünden bir anda silinip gittiler. Çünkü ben Danyar ve Cemileyle karşılaştım ve onlarla beraber II, Dünya Savaşının üçüncü yılma, 1943 yılma, 1943 yılının bir Ağustos ayma, güzel bir geceye yeniden dönüp orada bir yerlerde bulunan Kürküröö çayına, ekin yüklü arabalara ve diğer ikisinin hikâyesini bizlere anlatan Seyit adındaki çocuğa gittim,

Kırgız halkı hakkında, Çin, Tacikistan ve Kazakistan arasında kalan bu ülke hakkında neler biliyoruz? "Cemile"yi okurken tanıştığımız yöreler Orta Asya'nın neresinde acaba? Elimizdeki haritalardan Kürküröö çayının nerede olduğunu bulmak imkânsız. Bu bölgenin nerede olduğunu cepheden gönderilen bir mektuptan, Cemilenin

kocası Sadık'ın doğu kültüründen izler taşıyan asker mektubundan az da olsa anlayabiliyoruz Sadık, askerden gönderdiği mektubunda: "Güzel kokulu yeşillikler içindeki Talas'ta yaşayan aileme ve akrabalarım..." diyor. Demek ki söz Kırgızistan'ın kuzeybatı bölgeleri hakkında, Kazakistan'la sınırı olan Talaş hakkında, Kırgız dağlarının etekleri ile Kazakistan'ın geniş bozkırları hakkında...

Hikâyeden, Cemile, Danyar ve Seyit'in cephede savaşan askerler için ekin taşıdıkları ve Kür-körö köyünden istasyona kadar uzanıp giden yolu görüyorum, Kazakistan'la Kırgızistan'ın komşu olduklarını bana Danyar'm türküsü anlatıyor: "O türküler Kazak'ın uçsuz bucaksız ay bozkırları üzerinde ağır ağır dalgalanır, o türküler Kırgızın ulu dağları gibi haykırır, şahlanır."

Kurkürö köyünün biraz ilerisinden geçen demir yolunun tek hatlı olduğunu da hikâyenin sonunda Cemile ve Danyar'ın demir yolu kavşağına doğru gittiklerini anlatan cümleden ancak tahmini olarak anlayabiliyorum.

Bu ufku bilinmeyen bozkırlarda ve azametli dağlarda, insanlardan başka sonbaharda aygırların kişnemelerini duyuyor, büyük ylık sürülerine, yazları yaylaya çıkarılan, güzleri ise ovalara indirilen koyun sürülerini görüyorum Ya bu topraklarda yaşayan yabani hayvanlar? Bir anda çakan şimşekten ürkererek kaçışan, ince ve uzun bacaklı kocaman toy kuşlarını anlatan cümleden onlara tesadüfen rastlıyorum Aynı fırtınanın sayesinde biraz geç de olsa Kırgız çadırının neden yapıldığını da anlıyorum: "Çadırın kopan, yırtılan keçesi, yorgun bitkin bir kuşun kanat çarpması gibi sallanıyor, savruluyordu..."

Sadece bunlar mı? Kırgızların örf-âdetlerinden ve o güzelim toprakların coğrafi yapısından da haber aldım,. Bütün bu hikâyeyi bize anlatan çocuk, etnoloji dersi çalışmıyor, siyasî meseleleri de açıklamıyor Seyit, o topraklarda doğmuş, o topraklarda büyümüş, onun için her şey basit, o her şeye alışmış: o, atalarının yaşadığı göçebe hayatı görememiş, göçebelik o doğmadan iki-üç yıl önce son bulmuş. Fakat yine de Seyit'in annesi her yıl ilkbahar gelir gelmez babasının gençken yaptığı boz üyü avluya kuruyor, ardıc yakarak tütsülüyor...

İnsanlar kolektif çiftliklerde yâni kolhozlarda yaşıyor Fakat kolhozun bir yöneticisi ve "Kol-hoz başkanı hayvanların yoncada yayılmalarına izin vermiyor" diyen Orozamat adında aksak bacaklı bir bölüm başkanı olduğunu, onun koltuk değneğini

eğrinin terkisine bağlayarak atının üzerinde çaresizlik içindeki duruşunu tasvir eden cümlelerden öğreniyorum.

Anlatılan olaylar II. Dünya Savaşının en acılı yıllarında meydana geliyor Nasıl anlatsam! Uzaklardaki o savaşın ağırlığını, cepheye giden askerlerin arkada kalan kadınlarının, analarının sırtlarına yüklenen sorumluluğun ağırlığında hissediyor insan. Kızlarını kartal bakışları ile süzen fakat, Kırgız halkının arı-namusu, şerefi olan erkekler, atlarının üzengilerini şakırdatarak uçsuz bucaksız bozkırda yola düştüklerinde anaları onları “Manas atanın ruhu korusun!,” diye uğurluyorlar Manas’tan ki, bizlere kadar süslenmiş minyatürlerle gelen Manas’tan değil, Tanrı dağlarında yüzyıllar boyunca sözlü olarak anlatılan, ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarılarak ancak XIX, yüzyılda ilk defa kâğıda geçirilmeye başlayan Manas’ı, onun oğlu Semetey’i ve torunu Seytek’i anlatan büyük destan üçleme-sindeki Manas’m ruhundan yardım istiyorlar,

Seyit’in babası her gün sabah, çalıştığı dülger atölyesine gitmeden önce kıbleye doğru duruyor ve namaz kılıyor. Hikâyede tahmin ettiğim

kadarıyla artık unutulmaya başlayan dinî hayatla alakalı rastladığım tek motif bu Biz, bu hikâyede Kazak yazar Avezov’un bizde yayımlanmakta olan “Abay” veya Sadriddin Ayninin “Buhara” adlı romanlarındaki gibi hocalara ya da mollalara rastlamıyoruz Fakat Sovyet köylerinde kabile kültürünün az da olsa hâlâ yaşadığını da hissediyoruz: Cepheden gönderilen asker mektubunda evdeki yaşlıların, büyüklerin isminin, askerin karısının isminden önce yazılması bu durumu açıkça ortaya koyan bir delil değil mi? Hikâyeden insanların Sovyet kanunlarına değil de hâlâ âdetlerine, kabile hayatının geleneklerine bağlı oldukları da açıkça görülüyor Fakat bir taraftan da modern çağın getirdiklerine, bir köy ilkokuluna rastlıyor, bu okulun bir duvar gazetesi olduğunu ve bu gazeteyi Seyit’in yaptığı resimlerin süslediğini, k>ütün bunları betimleyen cümlelerden öğreniyoruz.

Bir de, hikâyenin muhtevasında işlenilen olaylar bizim gözlerimizin önüne eski ile yeninin mücadelesi gibi yansıtılıyor. Fakat, bu mücadeleyi fizikî çatışmalarla değil, kahramanların ruhunda, manevî dünyasında görüyoruz, zaten hikâyenin bütün değeri de burasında,

“Cemile”nin insanı hayretler içerisinde bırakan en manâlı yanı ise bize, tanımadığımız, bir ülkeyi, hâlâ göçebe kültürün geleneklerine bağlı ama bir taraftan da

Sovyet devrini, onun getirdiği yenilikleri canı gönülden kabul eden kadın ve erkeklerin sürdükleri hayat hakkında bildiklerimizin tamamını bizzat onların kendilerinden öğreniyor olmamız Çünkü eserde anlatılanlar onların hayat tarzı, onların doğup büyüdüğü iklim, onların toprakları ve onlar için herhangi bir açıklamanın lüzumu olmayan şeyler. Zaten bundan sonra hikâye kendisine has olayların gelişme sırasına göre şaşırtıcı bir tabiiğe ulaşıyor. Maalesef bu önemli özellik, bizim çağdaş edebiyatlarımıza, röportaj özelliği taşıyan birçok eserimize has değil.

Olayların geçtiği toprakların atmosferini ise: Bozkırda hafif hafif dalgalanan pelin otlarının o güzel kokusunu olgunlaşmakta olan mısır koçanlarının, arpa başaklarının kokusu ile karıştırarak bizlere kadar getiren bozkır rüzgârından, bir tarafta artık pişmiş elmalarla avlularda yayılan tezeklerin ılık nefesinden, sadece bunlardan mı? O toprakların kendisinden, Danyar'ın seslendirdiği türküden, onun dillere destan olan aşkıdan, merhamet duygusundan uzun zaman ayrı kalan, hasreti yazılmayan genç adamın türküsüyle bir tadımlık da olsa bizlere anlatılan o topraklardan öğreniyoruz.

Ve sonra her şey bir anda değişiyor ve sonsuza kadar hep öyle kalacakları şekillerine, tarifi imkânsız zevklere bürünüyor. Bütün herşeyin bu kadar şaşırtıcı ve asla birilerinin tekrarını yapamayacağı şekle geldiği için hayretler içerisinde kalan ben, doğuştan ressam Seyit'inki kadar yeteneğim olmadığından, ne söyleyeceğimi bilemeden öylece kala kalıyorum. Seyit ise okul kitaplarındaki resimleri, Danyar ile Cemile'nin bir Ağustos gecesinde-ki o romantik hallerini o kadar güzel çiziyor, o kadar güzel bizlere anlatıyor ki,, Çok yazık! Seyit'in resim okuluna gitmeden önce çizdiği resimler, safça bir duygunun eseri olan bu güzelim şeylerdeki hisler, görünüşler, bana ne kadar da tanıdık, ne kadar da sıcak. Bu resimleri keşke görebilseydim. Of!,, Doğrusunu söyleyeyim mi? Resim okulu, güzel sanatlar akademisi onun yeteneğini alır götürür mü, elini köreltir mi diye endişeleniyorum. Onun Rousseau'yu da Manas destanını da bir potada eriterek bizlere yansıtan resimleri ile boyalan, acaba çağlar önceki resim sanatını yeniden bizlere getirir mi diye kuşkulaniyorum. Doğallığı, sadeliği, artık yaşamayan eski garp medeniyeti ressamlarının yüzyıllarca büyük bir arzuyla aradığı cennete giden yolu yeniden aramaya koyularak, o doğallığı ve içtenliği kaybedecek mi diye yerimde duramıyor, telaşlanıyorum.

Bu değere ulaşmak özellik değil mi? Yazar, Ağustos gecesindeki Danyar'ı anlatırken aslında bilmeden bizlere yüreğinin sırrını, Şeker'de, Talas'ta ve hatta Verona ile Troia'da da adına aşk denen "hayatın gerçeğini" anlatıyor

Her insanın sadece bir hayatı olur. Cengiz Aytmatov'un hayatı ise yeniden başlıyor. Aslında o, bütün insanlığın ulaştığı muazzam tecrübeyi yüreğinde toplayıp, aklı ile yoğurmuş bir kalem. Çünkü bu genç adam aşkı, bundan önce hiç kimsenin anlatmadığı, anlatamadığı, gibi anlatıyor. Of, of,,, Dostum Muşset, biliyor musun? Uzaklardaki Kırgız yerinde olan şu Ağustos gecesini görmediğine ne kadar üzülse, o geceyi büyüleyici bir maharetle son derece canlı ve bir o kadar da güzel betimleyen 30 yaşındaki şu genç adama ne kadar imrenerek baksan yeridir!

* * *

Bence bu aşk, her şeyden önce toprağa, hayata duyulan aşk Nasıl bir kuş o güzel sesiyle ötse ya da insanı hayretler içinde bırakan rengârenk tüylerini tarayacak olsa biz onun sadece nağmelerini duyarız ya da gözlerimizi kamaştıran renk cümbüşü tüylerinin zarafetini görürüz. Bu türkünün aşkın türküsü olduğunu, kuşun türküsünün ya da rengârenk tüylerinin de bir yerlerde saklanan aşığına bağışlandığını, fakat bu aşığın onun sesine gizlice kulak vererek her an kanat çırpıp yanına gelebileceğini, ilim adamlarının yardımıyla anlarız, Cemile'nin de hikâyesi küçük bir çocuğun ağzından anlatılıyor, Danyar ve Cemile'nin yüreğinde yatan bütün duygular onun için yenilik. Kalplerinde taşıdıkları duygular, kendi kendilerini anlamaya çalışan âşıkların dramı çocuk için aşk duygusunu keşfetmek Çocuk, bütün her şeyi kendi kafasında tamamlıyor ve bu yüzden aşkı tam da doğacağı vakit, o kadar güzel, o kadar şaşırtıcı, hatta elle tutulan, gözle görülen saf bir altını işler gibi o kadar heyecanla resmediyor ki,,

Peki, Seyit aşka nasıl mânâ ve ruh veriyor: -

"... Cemile de, ben de ne olduğunu anlayamadığım karma karışık duyguların yüreğimizi allak bullak ettiğim 'hissederdik gibi gelirdi bana, aslında benzer duyguları duyuyoruz diye düşünürdüm"

Çünkü" o, doğmakta olan yeni bir aşka şahit oluyor, askerdeki ağabeyinin karısını, kendisine emanet edilen yengesini bir yandan adetlere göre koruması gerekirken diğer taraftan Cemile'nin Danyar'ı sevmesini "hem istiyor hem de istemiyor". İyilikle kötülüğün savaşındaki mânâ da işte tam burada, güzel bir Ağustos

gecesinde söylenilen türkünün kötülüğü yerlere çarpıp yok etmesinde kendisinin de Cemileye âşık olduğunu ondan bir daha görüşmemek üzere ayrı düştükten sonra anlayan Seyit'in çocukluğunun da getirdiği saflıkla bilmeden Cemile ve Danyar'ın aşkına yardımcı olmasında,.

Bu günlerden itibaren Seyit, aşkın sırrını, yaratılışın manasını anlamaya çalışıyor. Fakat, aşkın nasıl var olduğunu anlamak isteyen küçük adam bu sorunun cevabını, hislerinin yardımıyla, romantik ruhunu büyüleyen, yüreğinin derinliklerinden gelen duyguları resmederek buluyor. Belki de aşk "sadece ressamaların ya da şairlerin duygulu anlarında yaşadıkları ilham olmasın?" diye düşünüyor. Uzun lâfın kıyası 13 yaşındaki küçük çocuk, için Ağustos ayının o güzelim gecesi gözlerini açan gece oluyor, çocuk kim olduğunu, ne olmak istediğini anlıyor. Bütün bunları ona, Danyar'ın türküsü, Danyar ve Cemile'nin aşkını anlatan türkü hissettiriyor.

Sözü gereğinden fazla uzatmak da mümkün, tam tersine kısaca anlatmak da. İşte, kitap önünüzde. Kısa fakat, o kadar mükemmel bir eser ki, "Dünyanın Aşkı Anlatan en Güzel Hikâyesinde gereksiz tek bir kelime bile yok. Okurun can dünyasını etkilemeyen tek bir cümle bile yok Seyit acaba resim sanatında acemi mi? Bilmiyorum, Fakat şunu çok iyi biliyorum: Seyit vasıtasıyla konuşan 30 yaşındaki genç adama hiç kimsenin sanat dersi vermeye hakkı yok

Rustaveli Kafkaslarda ya da Arno Daniel Langedok'ta ünlü eserlerini yazarken Kırgızlar yazılı eserlerine minyatürler çizmekten çok uzaktı. Yazı dili denilen kavram onlar için çok yeni, daha otuz yıl öncesine kadar onlarda yoktu. Bunun için "güzel kokulu" Talas'tan bizlere kadar ulaşan türkü, bir sonbahar gününü, güzelim bir Ağustos gecesini, aygırların kişnemesini, uçsuz bucaksız o toprakların nefesini bizlere kadar getiren bu türkü, eski gelenekleri bir tarafa bırakarak aşkın cesaretiyle nikâh zincirlerini kırıp, bir Kırgız köyündeki iftiracılığı, ikiyüzlülüğü bizlere anlatan bu türkü, sevdiğinin ismini mektubun en başına, annenin, babanın, akrabaların, aksakalların isimlerinden önceye koymaya devam ediyor

Ben, bu harika türkünün sadece Kırgız topraklarında kalmasına izin vermek istemiyorum. Ve ben, Kırgızistan'ın uçsuz bucaksız yaylalarında insanı sarhoş eden bu güzel nağmeleri bizim yaşlı, her şeye doymuş dünyamıza taşımaktan kendimi alamıyorum,

Öyle bir şey yapmalıyım ki bulutlar şimşeklerle giderek Cengiz Aytmatov'a erkek ve kadının birbirini tanıdığı ve çocuğun ışığı hayal meyal hissettiği bu harikulade sesin bize kadar geldiğini bildirsın

Aman tanrım! hâlâ insanoğlunu heyecanlandıran, saflığı ve tazeliği tükenmeyen şu dünya ne kadar da genç, ne kadar da mükemmel,

Nasıl anlatsam: öyle insanlar var ki kendi benliklerini ispat edebilmek için, adına müzik dedikleri ama sanat adına hiçbir şey ifade etmeyen melodiler dinliyor ve bu melodilerin taşıdıkları anlam onları etkiliyormuş gibi yapıyor, kendilerinden geçiyorlar. Öyle insanlar, var ki ilim artık onlar için oyuncak haline gelmiş ve hatta öyle insanlarla karşılaşıyorsunuz ki aynanın karşısına geçip kendisi olmak, başkalarına benzememek için bütün gücüyle kendisinde değişik bir taraf arıyor..

Fakat, Kürküröö çayı boylarında, Çin ile Tacikistan arasındaki o küçük ülkede yaşayan genç adam öyle güzel konuşuyor, öyle güzel anlatıyor ki; bize düşen tek bir şey var, susmak ve dinlemek, sonuna kadar!..

Her ne kadar sana inanmasam da minnettarım Ulu Tanrı, aşka olan sonsuz inancımдан zerre kadar bir eksilme olmadan karşılaştığım bu Ağustos gecesi için teşekkürler, binlerce, on binlerce defa...

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Aytmatov'un eserlerini genel olarak değerlendirmek gerekirse, yazar, genellikle insanın doğa ile mücadelesini konu edinmiştir. Toprakla uğraşan çiftçileri, atlar ve koyunlarla uğraşan besicileri, bozkırları, acıları ve insan emeğini sıkça görmekteyiz.

Yazarın tasvirleri öylesine güçlüdür ki soğuk bir havayı tarif ettiğinde üşüdüğünüzü, benzer şekilde sıcak bir günü anlattığında ise neredeyse terlediğinizi hissetmeniz mümkündür. İfadeleri son derece içten ve samimidir. Eserlerinde hayat bulan karakterler sıklıkla acı çeken, emek harcayan, doğa ile mücadele halinde olan, çilekeş, fakir ama gururlu olan insanlardır.

Aytmatov'un bazı eserlerinde dini konuları özellikle ele aldığı görülmektedir. Gülsarı, Gün Uzar Yüzyıl Olur, Beyaz Gemi gibi eserlerinde İslamiyet'in, Yıldırım Sesli Manasçı'da Budizmin, Dişi Kurdun Rüyaları'nda Hristiyanlığın anlatılması veya söz edilmesi çok farklı yorumlara yol açmış, yazar hakkındaki düşünceleri değişik yönlere götürmüştür. Ancak bu onun bir din arayışı içinde olmasından değil kanaatimiz odur ki evrensel bir yazar olmasından kaynaklanmaktadır.

Folklorik unsurları kullanması açısından incelediğimizde görüldüğü üzere Aytmatov bu unsurları sıklıkla ve başarıyla kullanmıştır. Sözüne ettiğimiz romanları bir edebiyat ürününden çok adeta Kırgız halkının folklor ansiklopedisi gibidir. Doğum için yapılan törenlerden başlayarak, günlük yaşamda hayata dair ve kültürlerine ait ne varsa neredeyse hepsini ele almıştır. Nişanlanma törenlerinde kimler gelir, neler yapılır, düğün törenleri nasıl organize edilir, damadın yapması gerekenler, gelinin yapması gerekenler nelerdir, hangi türküler ne zaman söylenir ve sözleri nelerdir, büyükler küçüklere, küçükler büyüklere nasıl davranmalıdır, ölüm gelenekleri, ağıtlar, cenazeye nasıl davranılır, ölüyü yıkama, gömme ve ardından dua okuma işleri nasıl yapılır gibi birçok şeyi eserlerine sığdırmayı

başarmıştır. Bütün bunların yanında halkına ait, atasözlerini, destanlarını, masallarını, mani, bilmece, oyun ve tekerlemelerini eklemeyi de unutmamıştır.

Eserlerinde aslında halkına gizli bir mesaj vermektedir. Gelenek ve göreneklerine, örf, adet ve inançlarına sahip çıkmalarını öğütlemektedir. Yazarın yaptığı bu öğütlemeye aslında, Sovyet rejimi gibi baskıcı bir rejim altında, halkını düşünen aydın bir edebiyatçının yapması gereken ve cesaret isteyen bir şeydir. O bunu başarmıştır. Atalarından halkına kalan manevi kültür mirasını, biraz daha zenginleştirilmiş, sayesinde korunmuş olarak yine halkına bırakarak aramızdan ayrılmıştır.

Aytmatov, gerek eserleriyle gerekse bilge kişiliğiyle sadece Kırgız halkının değil, tüm dünyanın sevdiği, saygı duyduğu büyük bir sanatçı olmuştur. Ölümünün ardından Kırgızistan'da bir gün yas ilan edilmiş fakat acısı bütün dünyada hissedilmiştir.

Kendisi "uçmağa vardı" ancak eserleri daha yüzlerce yıl insanlığın beğeniyle okumaya devam edecekleri dünya klasikleri serisine eklenmiştir. Toprağı bol, mekanı cennet olsun.

SÖZLÜK

Azamat : Yiğit.

Bakıt : Talih, baht.

Batır : Kahraman.

Bavur : Ciğer.

Bek : Sağlam, pek.

Canılmac : Tekerleme.

Caralan : Yaralanmak.

Caş : Genç.

Cene : Yenge.

Cıl : Yıl.

Comok : Kahraman destanı.

Cürök : Yürek.

Eki : Sözünün eri.

Ir : Şarkı, şiir.

Isık : Sıcak.

Kanduu : Kanlı.

Ken : Maden kuyusu.

Kiçine-bala : Küçük çocuk.

Kurman : Kurban.

Makal : Atasözü.

Maksimka : Asker taşıyan katar.

Meken : Sığınak, mekan.

Mif : Mit.

Söykö saluu : Nişan.

Suu : Su, nehir.

Şırıldan : At çobanlarının şarkısı.

Tabışmak : Bilmece.

Temir : Demir.

Zayıp : Zevce, karı.

KAYNAKÇA

AKPINAR, Y., (1982); Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt:5, Dergah Yayınları, İstanbul.

ARTIKBAYEV, K., (1982); Kırgız Sovyet Edebiyatının Tarihi, Frunze.

AYTMATOV, C., (2003); Elveda Gülsarı, Çev: Refik Özdek, Elips Kitap, Ankara.

AYTMATOV, C., (2005); Dişi Kurdun Rüyalari, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2005); Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2005); Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2006); Al Yazmalım Selvi Boylum, Erken Gelen Turnalar, Fuji-Yama, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Çev: Mehmet Özgöl, Cem Yayınevi, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2006); Cemile, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

AYTMATOV, C., (2007); Ebedi Gelin, Çev: Ahmet Pirverdioğlu, Elips Yayınları, Ankara.

AYTMATOV, C., (2007); Gün Olur Asra Bedel, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul.

BUTANAYEV, V., BUTANAYEVA, I., (2007); Yenisey Kırgızları, Çev: Yaşar Gümüş, Ötüken Yayınları, İstanbul.

ÇELEBİ, İ., (2006); “Kırgız Halk Edebiyatında Koşoklar (Ağıtlar)”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÇETİN, M., (1994); “Cengiz Aytmatov’un Eseleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ÇORUHLU, Y., (2002); Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

ERDEM, M., (2005); Kırgız Türkleri-Dini ve Sosyal Hayat, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

GÜZEL, A., TORUN, A., (2007); Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yayınevi, Ankara.

JUMABAEV, M., (2006); “Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KAYA, D., (2004); “Kırgızların Son Büyük Manasçısı, Sayakbay Karalayev”, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu bildirisi.

KAZIMOĞLU, S., (1994); Türk Toplulukları Edebiyatı, Ecdad Yayınları, Ankara.

KIDIRBAYEVA, R., (1978); “Kırgız Folkloru” Aktaran: Ali Abbas Çınar, Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla.

M.T.A.D., Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, “Vefeyat”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Cilt:5, sayı:2, Ankara, Haziran, 2008.

NASKALİ, E.G., (1994a); “XX. Yüzyıl Sovyet Kırgız Edebiyatı-Birinci Bölüm 1920’li 1930’lu Yıllar ve İkinci dünya Savaşı Dönemi”, Türk dili, sayı:505, Ankara.

- NASKALİ, E.G., (1994b); "XX. Yüzyıl Sovyet Kırgız Edebiyatı-Birinci Bölüm (1945-1980) Yılları", Türk Dili, sayı:506, Ankara.
- NASKALİ, E.G., (1996a); "Yirminci Yüzyıl Kırgız Şiiri", Türk Dili, Türk Dili Şiiri Özel Sayısı V. Ankara.
- NASKALİ, E.G., (1996b); "Sovyet Türk Edebiyatı", Türk Dili, sayı:1, Ankara.
- NURMATOV, M., (2008); "Kırgız Türkçesindeki Deyimler (Aktarma-İnceleme)", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZCAN, T., (2006); "Tarihi Roman Vadisinde Aytmatov'un Beyaz Gemi Adlı Romanının Çözümlemesi", II. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, II. Oturum, 10-12 Nisan 2006.
- ÖZDEMİR, A. Z., (2002); Öyküleriyle Ağıtlar I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZDENOĞLU, S., (2005); "Kırgız Cumhuriyeti", T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara.
- ÖZTÜRK, A.Ö., (2007); "Bir Kırgız Destanı: Mendirman", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Milli Folklor, Yıl:19, Sayı:74, www.millifolklor.com.
- T.D.T.E., Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kırgız Edebiyatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cilt:31.
- UZUN, G., (1998); "Cengiz Aytmatov'un Türkçeye Çevrilmiş Eserlerinde Mitolojik Unsurlar", Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- UZUN, G., (2008); "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde, Falcılık, Kehanet ve Rüya Motifi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1/3.
- YILDIZ, N., (1995); Manas Destanı (W.Radioff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Ankara.

YILMAZ, M., (2008); “Kırgız Kahramanlık Çağı”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume ¾.

YUDAHİN, K.K., (1998); Kırgız Sözlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, No:121, Cilt: I-II, Ankara.

KARDEŞ KALEMLER, Aylık Avrasya Edebiyat Derisi, Cengiz Aytmatov Özel Sayısı, Sayı 19, Temmuz 2008.

www.ataturkyuksekkurum.gov.tr

www.manas.kg

www.turkegitimsen.org.tr

www.ortakantin.com